

Фрідрих Шіллер

РОЗБИЙНИКИ

ПІДСТУПНІСТЬ

І

ЛЮБОВ

Переклад з німецької

*Державне видавництво художньої літератури
Київ-1959*

ДВІ СЛАВЕТНІ ДРАМИ ФРІДРІХА ШІЛЛЕРА

Серед західноєвропейських письменників минулого, чия творчість не втратила інтересу і в наші дні, почесне місце належить одному з найбільших поетів і драматургів Німеччини XVIII ст.— Фрідріху Шіллеру.

Життя Шіллера (1759—1805) припадає на час, який Енгельс по праву назвав ганебною політичною і соціальною епохою в історії Німеччини, коли роздрібнена внаслідок тридцятирічної війни на 365 мікроскопічних князівств країна стогнала під тягарем деспотизму, а знесилений народ ще не був здатним ні на яку політичну активність.

Проте саме в цей період в Німеччині виникає широкий літературний рух, відомий під назвою «Буря й натиску», рух, сутністю якого був пристрасний протест передової німецької молоді проти мерзенності і застою в політичному житті країни, проти князівської тиранії, феодальної моралі і приниження людської особи.

«Священний гнів охоплює молоде покоління німців,— відзначав у своїй промові про Гете Отто Гротеволь,— нестерпно гаряче збудження, піднімає німецьку молодь проти національного приниження, проти тих, хто в свій час переміг у Селянській війні, хто використав Реформацію для своєї вузьколобої мети, проти розірваності батьківщини, проти чужої народів двірської культури. Буря й натиск!»¹

Це справедливе обурення, цей гнів знайшли найкращий вияв саме в творах молодого Шіллера, поета, що сам пройшов дуже тяжкий життєвий шлях, який звів його в передчасну могилу.

¹ Otto Grotewohl. Im Kampf um die einige deutsche demokratische Republik. Reden und Aufsätze. B. I. 1954. S. 401.

Син бідного полкового фельдшера, Шіллер народився в маленькому герцогстві Вюртембергському, що було одним з найогидніших куточків тодішньої Німеччини, краєм, в якому деспотизм, самоуправство і тиранія проявлялись з повною силою, де для підтримки безглузвих пишнот і розкошів двора, для утримання цілого штату різноплемінних коханок князь оптом і вроздріб продавав своїх підданців в чужоземні армії, а поетів за найменший прояв вільнодумства без суду й слідства кидав до в'язниць.

Тягар князівської сваволі Шіллер, силоміць відданий до княжої «Академії», влучно прозваної сучасниками «розсадником рабства», пізнав дуже рано на собі.

Саме тут, в умовах жорстокої військової муштри, потай, у вільні нічні години була написана перша драма Шіллера «Розбійники», що, поставлена на сцені (1781 р.), відразу висунула молодого автора в перші ряди німецьких драматургів.

Ця п'еса, в якій, за словами Енгельса, Шіллер прославляв «великодушну молододу людину, що об'явила відкриту війну всьому суспільству»¹, ніби удар грому прозвучала в затхлих умовах тогочасної Німеччини. Це був протест молодого плебея, до того ж, пройнятий революційним пафосом. П'еса будила, закликала до боротьби. Її епіграфом було: «На! тиранів!». І весь хід дії стверджував цей войовничий епіграф.

У центрі драми стоїть образ бунтаря — Карла Моора. Він незадоволений дійсністю, своїм «чорнильним віком», не здатним ні до великих діянь, ні до високих почуттів; він ненавидить своє гниле оточення, мріє про перебудову життя, мріє створити в Німеччині «Республіку, проти якої Рим і Спарта здаватимуться жіночими монастирями». І, порвавши з суспільством, Карл Моор стає ватажком розбійників — месників за насильство і соціальну несправедливість. Так висувається центральна проблема ранніх драм Шіллера — проблема буржуазно-демократичної революції. І вона набуває нечуваного в німецькій літературі XVIII століття пристрасного звучання, бо Шіллер в кращих епізодах драми — епізоді з Косінським, в сцені з патером — показує конкретні приклади насильства, що панує в країні, змушує свого героя карати «поміщиків, що деруть шкуру з своїх селян», підступних міністрів, продажних суддів і хижих попів, які плачуть над занепадом інквізиції, які спустошили Перу і «запрягають язичників, мов худобу, в свої вози». (Дія друга, ява третя). А в образі Франца Моора Шіллер малює зразок хижого власника-кріпосника, що в жадобі багатства і влади йде на найстрашніші злочини. Цікаво, що в його уста автор вкладає хихацьку егоїстичну філософію вульгарного матеріалізму, таку характерну для людини-власника XVIII століття, — часу зростання буржуазних тенденцій.

Тож не дивно, що ця п'еса мала такий великий резонанс не тільки в Німеччині, але й у всій Європі. Після перемоги Великої Французької революції 1789 року революційний Конвент надіслав Шіллеру диплом почесного громадянина молоді Французької республіки саме як автору «Розбійників». І «Розбійники» були

¹ Ф. Е н г е л ь с. Положение Германии. Маркс и Энгельс, Соч. т. V, Госиздат 1929, стор. 7.

однією з перших п'єс, які взяв на озброєння ще в роки громадянської війни молодий радянський театр.

Проте ще голосніше і переконливіше прозвучали гнів і обурення драматурга в одній з його наступних п'єс «Луїзі Міллер», пізніше переіменованій в «Підступність і любов» (1784), п'єсі, яку Енгельс вважав першою німецькою політично-тенденційною драмою. Тут Шіллер дав нещадну, глибоко правдиву, реалістичну картину сучасного йому життя. Ряд персонажів п'єси (президент фон-Вальтер, леді Мілфорд, секретар Вурм) навіть списані з натури. Але в тому й полягає сила Шіллера-художника, що він зумів на цьому конкретному матеріалі показати типові явища життя, поставити важливі політичні проблеми.

Політична тенденційність п'єси відбивається як в усій системі художніх образів, так і в основному задумі твору, що протиставляє прекрасне, глибоко людяне почуття двох юних людей світові, в якому панує зухвала тиранія, неприхована розпуста і станова нерівність. Драматург показує їх фатальну приреченість, неминучість краху їхніх надій на щастя, їхнього кохання і навіть життя, неминучість, зумовлену нерівністю соціального походження. Адже Фердінанд — син президента, а Луїза — дочка простого музики.

Яскраво і переконливо змальовано в драмі конкретний світ дрібної тиранії та ідіотизму занедалого герцогського двора, на фоні якого розгортаються події. Правда, сам герцог на сцені не з'являється, але методи його правління і коло його інтересів і так ясні. При дворі процвітає самодурство, розпуста, розкіш. Герцог захоплюється парадами, полюванням, балами, де товпляться і потіють пихаті дурні й нікчеми типу гофмаршала фон-Кальба. Де ж беруться гроші на задоволення всіх герцогських примх, ми дізнаємось із сцени між леді Мілфорд і старим камердинером. Він приніс шлюбний подарунок герцога — шкатулку діамантів, за які заплачено живими людьми: «Учора сім тисяч синів цієї країни відправлено до Америки, вони оплачують усе». (Дія друга, ява друга).

Цілком природно, що і якості людей, якими оточує себе герцог, і ті шляхи, що приводять їх до влади, повністю гармоніюють із звичаями і нравами двору. Президент фон-Вальтер — мерзотник і злочинець — прийшов до влади через труп свого попередника; про моральне ж обличчя гофмаршала фон-Кальба, секретаря Вурма не варт навіть говорити, бо така категорія як мораль для них взагалі не існує.

Цьому світу розпусти і деградації Шіллер протиставляє простих людей — музику Міллера, Луїзу — з їх моральною стійкістю, чистотою і справжньою людською гідністю. І всім ходом п'єси великий драматург доводить, що при даному соціально-політичному устрої немає місця для справжніх людських почуттів, що тут безсилі й бунт та обурення Фердінанда, і моральна чистота і стійкість Луїзи, — її обрешуть, втопчуть у багно. Трагічний кінець драми зумовлено не песимізмом Шіллера, а правдивістю драматурга, що базується на вірній оцінці сучасного йому життя.

Безперспективність цього життя важким тягарем лягала і на душу самого письменника, вона зумовила і компромісні фінали його кращих п'єс, герої яких

гинуть, капітулюючи перед дійсністю. Та дарма. Сам показ цього безпросвітнього життя збуджував протест, був живим закликком до боротьби за свободу, ту саму свободу, якої в тій чи іншій формі завжди прагнув Шіллер, чиє серце, за словами Белінського, «вічно сходить найживішою, полум'яною і благородною кров'ю любові до людини і людства, ненависті до фанатизму, релігійного і національного, до забобонів, вогнищ і бичів, що розділяють людей і примушують їх забувати, що вони брати один одному»¹.

Цією любов'ю до людства пронизана вся творчість великого німецького поета, його прекрасна лірика, його пізніші драми, в останній з яких — «Вільгельмі Теллі» — він приходить нарешті до усвідомлення необхідності насильственого знищення тиранії і демократичного об'єднання батьківщини.

Н. Модестова

¹ В. Г. Б е л и н с к и й. Собр. соч., 1948, т. III, стор. 236—7.

Розбийники

Драма

Переклад Б.ТЕНА

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Максиміліан, можновладний граф фон-Моор.

Карл
Франц } його сини.

Амалія фон-Едельрейх, графова небога.

Шпігельберг
Швейцер
Грімм
Рацман
Шуфтерле
Роллер
Косінський
Шварц } гультяї, згодом розбійники.

Герман, позашлюбний син дворянина.

Даніель, старий дворецький в домі Моорів.

Пастор Мозер.

Патер.

Ватага розбійників.

Другорядні дійові особи.

Місце дії — Німеччина; час дії — середина XVIII століття. Події відбуваються протягом приблизно двох років

Quae medicamenta non sanant, ferrum sanat; quae ferrum non sanat, ignis sanat!

Hiփpocrates

Чого не гоять ліки — гоїть залізо; чого не гоїть залізо — гоїть вогонь!

Гіппократ

*

In tyrannos!

На тиранів!

ДІЯ ПЕРША

ЯВА ПЕРША

Франконія¹. Зал у замку Моорів.

Франц. Старий Моор.

Франц. Та чи здорові ж ви, батьку? Ви чогось такі бліді.

Старий Моор. Цілком здоровий, сину мій... Що ти хотів мені сказати?

Франц. Пошта прибула — лист від нашого довіреного з Лейпцига...

Старий Моор (*жвавіше*). Вісті про мого сина Карла?

Франц. Гм, гм! Авжеж... Але я боюсь... не знаю... коли б я... При вашому здоров'ї... Ви справді зовсім добре себе почуваете, мій батечку?

Старий Моор. Як риба у воді! Він пише про мого сина? Але чого ти так турбуєшся? Ти вже двічі запитував мене про здоров'я.

Франц. Якщо ви хворі... або хоч трохи нездужаєте, то дозволяйте — я поговорю з вами в інший, більш слухний час. (*Про себе*). Ці вісті не для такої дряхлої людини.

¹ Одна з областей Південної Німеччини.

С т а р и й М о о р. О боже, боже! Що то я почую?

Ф р а н ц. Дозвольте мені спершу відійти набік і пролити сльозу жалю за моїм заблудлим братом. Мені б треба повік мовчати — але він ваш син; мені б треба повік приховувати його ганьбу — адже він мій брат... Але коритись вам — мій перший сумний обов'язок, отже, пробачте мені.

С т а р и й М о о р. О Карле! Карле! Коли б ти знав, яких мук завдає твоя поведінка батьківському серцю! Одна єдина радісна звістка про тебе додала б мені десять років життя... вернула б мені молодість... але кожна нова звістка, на жаль, ще на крок наближає мене до могили.

Ф р а н ц. Якщо так, мій батечку, то прощайте, — а то нам усім довелось б ще сьогодні рвати на собі волосся над вашою труною.

С т а р и й М о о р. Зостанься! Мені лишилося ще тільки один маленький крок зробити, — хай уже він діє як хоче. (*Сідає*). За гріхи батьків терплять кару до третього й четвертого коліна, — хай уже він довершує.

Ф р а н ц (*виймає лист із кишені*). Ви знаєте нашого довіреного? Ну то я віддав би палець моєї правої руки, якби міг сказати, що він брехун, мерзенний, підступний брехун. Наберіться ж сили і пробачте мені, що я не даю вам самому прочитати листа, — усього ви ще не повинні знати.

С т а р и й М о о р. Все, все, мій сину, — ти увільниш мене від мого костура.

Ф р а н ц (*читає*). «Лейпціг, першого травня. Якби мене не зв'язувала непорушна обіцянка не таїти від тебе нічого і нічого, що можу я почути про долю твого брата, любий друже, то моє безвинне перо ніколи б не стало твоїм мучителем. З цілої сотні твоїх листів можна впевнитись, як такі звістки вражають твоє братнє серце. Мені здається, ніби я вже бачу, як ти за цього негідника й мерзотника...»

Старий Моор затуляє обличчя руками.

Зауважте, батечку, я читаю найменш вразливе. «...й мерзотника рясні проливаєш сльози!..» Ах, вони текли, вони струмками бігли по моїх осмутнілих щоках!.. «Мені здається, я вже бачу, як твій старий

побожний батько, блідий як смерть...» Господи! Пречиста діво! Ви й справді зблідли, а ви ж нічого ще не знаєте!

С т а р и й М о о р. Далі! Далі!

Ф р а н ц. «...блідий, як смерть, хитаючись, падає в крісло і про-
клинає день, коли немовля вперше пролепетало, тягнучись до нього:
«Тату». Мені не про все пощастило довідатись, але й з того, що я
знаю, розповім тобі тільки про дещо. Твій брат, як видно, вже ді-
йшов краю своєї ганьби; принаймні я нічого не знаю такого, чого б
він уже не накоїв, хіба тільки його уява щодо цього перевершує мою
власну. Наробивши боргів на сорок тисяч дукатів¹...» Непогані,
батьку, дрібні гроші!—«...звівши перед тим дочку багатого тутешнього
банкіра і смертельно поранивши на дуелі її залицяльника — слав-
ного юнака знатного роду, він вирішив учора вночі втекти від рук
правосуддя, а з ним і інших семеро, яких він же втягнув у розпутне
життя». Батечку! Бога ради, батечку, що з вами?

С т а р и й М о о р. Годі. Перестань, мій сину!

Ф р а н ц. Я пожалію вас...— «Навздогін за ним послано розпо-
рядження спіймати його, скривджені голосно вимагають для нього
покарання, голова його оцінена... ім'я Моорів...» — Ні! Мої бідні
уста не повинні вбивати батька! (*Розриває лист*). Не вірте цьому,
батьку! Не вірте жодному слову!

С т а р и й М о о р (*зірко плаче*). Моє ім'я! Моє чесне ім'я!

Ф р а н ц (*припадає до його грудей*). Безчесний, тричі безчесний
Карл! Чи не передчував я цього, коли він, ще будши хлопчиком, тя-
гався за дівчиськами, ганяв по долинах і горах з вуличними хлоп-
чачками і всяким злиденним набродом, від самого вигляду церкви
тікав, як злочинець від тюрми, і кидав у капелюх першому-ліпшому
жебраківі випрохані у вас гроші, тоді як ми вдома підносились ду-
шею в побожних молитвах і читанні святих проповідей? Чи не перед-
чував я цього, коли він з більшою охотою читав про пригоди Юлія
Цезаря й Олександра Великого² та інших закоренілих язичників,

¹ Д у к а т — венеціанська золота монета, що згодом поширилась по всій Європі.

² Г а й Ю л і й Ц е з а р (100—44 рр. до н. ери) — римський державний діяч і полководець; останні роки свого життя став майже необмеженим диктатором Риму.
О л е к с а н д р В е л и к и й (356—323 рр. до н. ери) — син македонського царя Філіппа, один з найвидатніших полководців стародавнього світу.

ніж історію готового покаятись Товії?..¹ Моя любов до нього завжди перебувала в межах синівського обов'язку до вас, і я сто раз про-рокував вам, що цей хлопчина ще завдасть нам горя й ганьби! О, якби він не носив ім'я Моорів! Якби моє серце так гаряче не билося для нього! За цю безбожну любов, якої я не можу в собі викоренити, мені ще доведеться відповісти перед всевишнім.

С т а р и й М о о р. О мої надії! Мої мрії золоті!

Ф р а н ц. Це я добре розумію. Оце й є те, про що я вам кажу. Полум'яний дух,— говорили ви не раз,— що палає в хлоп'яті і робить його таким чулим до всього величного й прекрасного, ця щирість, яка відбиває в його очах всю його душу, ця ніжність почуття, що виливається в сльози жалю, коли він бачить чуже горе, ця мужня відвага, що підбиває його вилазити на вершини столітніх дубів, жене через рови, огорожі і стрімкі потоки, ця дитяча честолюбність, ця нездоланна впертість і всі ці прекрасні блискучі чесноти, що вже зародилися в батьковім синочку, згодом зроблять його вірним, палким другом, чудовим громадянином, героєм, великою, великою людиною. А тепер — любуйтеся, батечку! Полум'яний дух розвинувся, зміцнів — і от він приніс розкішні плоди. Полюбуйтеся на цю щирість, як мило обернулася вона в зухвальство! Полюбуйтеся на цю лагідність, як ніжно воркує вона з кокетками, яка чула вона до принад якої-небудь Фріни². Полюбуйтеся на цього полум'яного генія, що за якихось шість років дочиста розтратив снагу і блукає живим привидом, а люди такі безсоромні, що, проходячи повз нього, примовляють: «C'est l'amour qui a fait ça»³. Ах, полюбуйтеся на цю відважну й заповзятливу голову, як вона буде і здійснює плани, перед якими меркнуть героїчні подвиги картушів і говардів!⁴ А що буде, коли ці розкішні паростки досягнуть повного розквіту! Адже не можна сподіватися досконалості в такому ніжному віці. Можливо, батьку, ви доживете ще до радості побачити його на чолі війська, що квартирує в священній тиші лісів і наполовину полегшує втомленому

¹ Т о в і я — один з героїв біблійних моралістичних переказів.

² Ф р і н а — грецька танцівниця, що славилась своєю красою.

³ Це зробило кохання (франц.).

⁴ К а р т у ш — французький злодій і розбійник початку XVIII століття, що став свого роду знаменитістю завдяки спритності, винахідливості і відвазі. Г о в а р д — англійський розбійник, певніших відомостей про якого немає.

мандрівникові його ношу... Можливо, раніше ніж зійти в могилу, ви встигнете ще піти на прощу до пам'ятника, який він поставить собі між небом і землею...¹ Можливо... О батьку, батьку, батьку! Пошукайте собі іншого імені, а то на вас пальцями показуватимуть крамарі й вуличні хлопчиська, яким доведеться побачити портрет вашого сина, виставлений на лейпцігському ринку².

С т а р и й М о о р. І ти, мій Франце, і ти? О мої діти! Вони цілять мені прямо в серце.

Ф р а н ц. Ви бачите — можу й я дотепним бути, але мої дотепи — це жало скорпіона. І от ця «суха, звичайна істота», цей «холодний, дерев'яний Франц» — і яких тільки назвиськ не навівав вам контраст між мною і братом, коли він сидів на колінах і термосив вас за щоки, — цей Франц помре колись в своїм ріднім кутку і зотліє, і про нього забудуть; тоді як слава цього всебічного генія пролетить від полюса до полюса. Ха! Побожно згорнувши руки, дякує тобі, о небо, холодний, сухий, дерев'яний Франц за те, що він не такий, як той!

С т а р и й М о о р. Пробач мені, дитя моє! Не гнівайся на батька, що обманувся в своїх надіях. Господь, який через Карла посилає мені сльози, через тебе, мій Франце, обітре їх з моїх очей.

Ф р а н ц. Так, батечку, він обітре їх з ваших очей. Ваш Франц життя своє покладе за те, щоб продовжити ваше... Ваше життя — це оракул³, до якого я звертаюсь за порадою в усьому, до чого б я не брався; дзеркало, в якому я бачу все... Нема для мене священного обов'язку, якого я не був би готовий порушити, коли йдеться про ваше дорогоцінне життя. Чи вірите ви мені?

С т а р и й М о о р. На тобі лежать ще більші обов'язки, мій сину; хай бог благословить тебе за все, чим ти для мене був і чим ще будеш!

Ф р а н ц. Але скажіть мені тепер — якби вам довелось не називати того сина своїм, чи були б ви щасливою людиною?

С т а р и й М о о р. Тихше! О, тихше! Коли повітуха подала його мені, я підніс його до неба і вигукнув: «Яка я щаслива людина!»

¹ «Пам'ятник... між небом і землею» — шибениця.

² Портрети злочинців, яких не могли розшукати, виставляли на видному місці біля ганебного стовпа на торгових майданах та мостах.

³ У стародавніх греків та римлян — жрець, що давав відповіді на запитання віруючих і провіщав майбутнє.

Франц. Ви сказали це. А чи ж так воно тепер? Ви задрите останньому з ваших селян, що він — не батько цьому... Ви не позбудетесь горя, поки у вас такий син. Це горе зростатиме разом з Карлом. Це горе підточить ваше життя.

Старий Моор. О, воно вже зробило мене вісімдесятилітнім старцем!

Франц. А якби ви... зреклись цього сина?

Старий Моор (схопившись). Франце! Франце! Що ти говориш?

Франц. Хіба не від любові до нього все це ваше горе? Без цієї любові він для вас не існує. Без цієї злочинної, гідної осуду любові він для вас умер... він для вас ніколи не родився. Не плоть і кров — серце робить нас батьками і синами. Не любіть ви його більше, і цей виродок уже не син вам, хоч він і був викроений з вашої плоті. Досі він був для вас зіницею ока; «якщо ж око твоє блазнить тебе,— говориться в писанні,— вирви його. Краще з одним оком зійти на небо, ніж з двома потрапити в пекло. Краще бездітному піднятися до неба, ніж обом, батькові і синові, піти до пекла». Так заповів нам бог!

Старий Моор. Ти хочеш, щоб я прокляв свого сина?

Франц. Зовсім ні! Свого сина ви не повинні проклинати... Кого ви називаєте своїм сином? Того, кому ви дали життя, в той час як він всіляко намагається скоротити ваше?

Старий Моор. О, це щира правда! Це суд божий надо мною. Так господь йому звелів.

Франц. Погляньте ж, як по-синівському ставиться до вас улюблене ваше дитя! Він душить вас вашим же батьківським співчуттям до нього, вбиває вас вашою ж любов'ю; він підкупив ваше батьківське серце, щоб воно доконало вас. Коли б вас не стало на світі — він господар ваших маєтків, повний владар своїх жадань. Загат нема, і потоки його похоті можуть вільно текти. Уявіть себе на його місці! Як часто мусить він бажати смерті батька... та й брата теж... які так немилосердно заважали його буйним пригодам. Хіба це любов за любов? Хіба це вдячність дитини за батьківську ласку, коли він заради хвилини сласного лоскоту жертвує десятком років вашого життя? Коли славу батьків, не заплямовану протягом семи століть, він

ставить на карту за одну лиш мить солодкої втіхи? І це, ви кажете, син? Відповідайте! Це, кажете, син?

С т а р и й М о о р. Нечуле дитя! Ах! А все-таки моє дитя! Все-таки моє дитя!

Ф р а н ц. Чарівне, безцінне дитя, повсякчасне старання якого — позбутися батька... О, коли б ви могли це зрозуміти! Коли б полуда спала з ваших очей! Ваша поблажливість призводить до того, що він закореніє в розпусті, ваше потурання виправдує її. Ви, звичайно, відведете прокляття від його голови, зате на вас, батьку, на вас упаде весь тягар цього прокльону.

С т а р и й М о о р. Правда, щира правда! Все це моя, моя провина!

Ф р а н ц. Скільки тисяч людей, що жадливо пили з келиха насолоди, виправились потім через страждання! І хіба тілесне слабування, яке супроводить кожну надмірність, не є перст божої волі? Чи має право людина порушувати її своєю жорстокою ніжністю? Чи має право батько навіки загубити довірений йому скарб? Подумайте, батьку, чи не мусить він навернутись на правдиву путь і виправитись, якщо ви на деякий час покинете його на самого себе. Або він і в великій школі злигоднів залишиться таким же негідником, і тоді — горе батькові, який своїм потуранням нищить присуди вищої мудрості! Ну то як же, батьку?

С т а р и й М о о р. Я напишу йому, що відхиляю від нього свою руку.

Ф р а н ц. Ви зробите справедливо й розумно.

С т а р и й М о о р. Щоб він більше не з'являвся мені на очі...

Ф р а н ц. Це вплине якнайкраще.

С т а р и й М о о р (*ніжно*). Поки він не стане іншим!

Ф р а н ц. Цілком правильно! Цілком правильно! А якщо він, прикрившись машкарою лицемірства, виплаче ваше співчуття, лестощами виблагає у вас прощення, а на завтра піде і в обіймах своїх повій глузуватиме з вашої кволості? Ні, батьку! Він вернеться й сам, коли його власне сумління вже не буде йому докоряти.

С т а р и й М о о р. То я зараз же напишу йому про це.

Ф р а н ц. Стривайте! Ще одне слово, батьку! Я боюсь, щоб у гніві не зірвались у вас з пера суворі вислови, які розкрають йому серце.

А потім... чи не здається вам, що він уже вважатиме за прощення, якщо ви вшануєте його власноручним листом? Отже, краще буде, коли ви доручите мені.

Старий Моор. Гаразд, мій сину... Ах, і справді серце б моє розірвалось! Напиши йому...

Франц *(поспішно)*. Отже, вирішено?

Старий Моор. Напиши йому, що безліч кривавих сліз, безліч безсонних ночей... Але, не доводь мого сина до розпачу!

Франц. Чи не лягли б ви в ліжко, батечку? Все це страшенно вас схвилювало.

Старий Моор. Напиши йому, що в батьківських грудях... Кажу тобі, не доводь мого сина до розпачу! *(Засмучений виходить)*.

Франц *(із сміхом дивлячись йому вслід)*. Утішся, старий! Ти ніколи не пригорнеш його до своїх грудей; шлях туди наказано йому, як пеклу — шлях до неба. Він був вирваний з твоїх обіймів, раніше ніж тобі стало відомо, що ти, може, сам цього захочеш. З мене був би поганий майстер, якби я не спромігся відірвати сина від батькового серця, хоч би він прикутий був до нього залізними ланцюгами. Я обвів тебе магічним колом прокльонів, через яке йому не перескочити. Щастя тобі, Франце! Немає мазунчика — і в лісі посвітлішало. Треба визбирати всі оті папірці, а то ще хто-небудь впізнає мою руку... *(Збирає клатки розірваного листа)*. Горе незабаром і старого забере від нас... І в неї вирву я цього Карла із серця, хоч би це й коштувало їй половини життя.

Багато в мене прав бути невдоволеним природою, і, клянусь честю, я пред'явлю їх. Чому я не перший виповз з матеріної утробы? ¹ Чому не єдиний? Чому накинула на мене природа цей тягар потворності? Саме мені? Не інакше як виснажилась вона при моїм народженні. Чому саме в мене цей лапландський ніс? Саме в мене — ці мавританські губи? Ці готтентотські очі? Вона, здається, справді поскидала до купи все, що є найпотворнішого в різних людських породах, і випекла з цього місива мене. Пекло і смерть! Хто дав природі право його усім обдарувати, а мене позбавити всього? Чи може

¹ За феодальною системою, маєтки та інше нерухоме майно разом з титулом переходили до старшого сина.

хто до неї піддобритись або зневажити її, раніше ніж народитись? Чому ж вона діє так упереджено?

Ні, ні! Я несправедливий до неї. Адже вона наділила нас винахідливим розумом, висадивши голих і нужденних на берег цього великого океану — світу. Пливи, хто вміє плавати, а ні — то йди на дно. Вона нічого не дала мені; чого б я не досягнув, усе це — моя справа. В кожного однакове право і на велике, і на мале. Домагання розбивається об домагання, прагнення — об прагнення і сила — об силу. Право — на боці переможця, і межі наших сил — єдиний наш закон.

Правда, існують певні поняття, які вигадують для того, щоб підтримувати пульс ладу у всесвіті. Чесне ім'я. Це справді повноцінна монета, з якою можна майстерно шахраювати, якщо вмієш влучно пустити її в обіг. Сумління — о так, звичайно! Чудове опудало, щоб відганяти горобців від вишень! Спритно написаний вексель, з яким банкрут часом виплутується з біди.

Це таки справді похвальні вигадки! Держати дурнів у покорі, чернь — під каблуком, а розумним людям розв'язувати руки. Що й казати, хитромудрі вигадки! Вони нагадують мені ті плоти, якими мої селяни так обачно обгороджують свої поля, щоб, бува, який заєць не проскочив, жоден заєць! А ласкавий пан пришпорює свого вороного і милостиво гарцює по майбутньому врожаю.

Бідолашний заєць! Яка все ж таки жалюгідна роль — бути зайцем на цьому світі! Але ласкавому панові саме зайці й потрібні!

Отже, сміливіше через усі перепони! Хто нічого не боїться — не менш могутній, ніж той, кого усі бояться. Тепер мода носити пряжки на штанах, щоб за бажанням стягувати їх або розпускати. Приміряймо ж собі сумління найновішого фасону, щоб вільно його розпускати, якщо почнемо повнішати. При чому тут ми? Ідіть до кравця! Я стільки наслухався всякого базікання про так звану кровну любов, що в іншій порядної людини голова б очманіла. «Це твій брат!» Інакше кажучи, він вийнятий з тієї ж самої печі, що й ти; хай буде він для тебе священним! Ви лишень зауважте, яка це заплутана логіка, який забавний висновок — від сусідства тіл до гармонії душ, від спільності місця народження до спільності відчужань, від однакового харчування до однакової вдачі. Але далі — це твій батько. Він дав тобі життя, ти його плоть, його кров — отже, хай буде він для тебе

священним! Знову прехитрий висновок! Хотів би я все ж таки запитати: чому він породив мене? Адже не з любові до мене, коли я ще тільки мав стати собою? Хіба він знав мене раніше, ніж я був зачатий? Або чи думав він про мене, коли зачинав мене? Або чи саме я був бажаний йому, коли він породжував мене? Хіба він знав, що з мене вийде? Сподіваюсь — ні, а то я міг би його покарати за те, що він все-таки породив мене! Чи можу я дякувати йому за те, що я чоловік? Не більше, ніж я мав би винуватити його, коли б він створив мене жінкою. Хіба можу я визнавати любов, яка не ґрунтується на повазі до мого «я»? Чи могла тут бути повага до мого «я», яке мало само виникнути лише з того, чому воно повинно бути передумовою? Де ж тут місце для священного? Невже в самому акті, через який я виник? Ніби він є щось більше, ніж тваринний процес задоволення тваринної похоті! Чи, може, воно полягає в результаті цього акту, що є залізною необхідністю, від якої залюбки відмовились би, коли б це не було на шкоду плоті й крові? Хіба повинен я вихваляти його за те, що він мене любить? Це ж тільки сама його пиха, основний гріх усіх художників, які милуються своїм твором, хоч би який він був огидний. Оце, бачите, і вся магія, яку ви оповили священним туманом, щоб зловживати нашою лякливою. Невже ж мені задля цього дозволити себе за ручку водити, як мале хлоп'я?

Ну, то жвавніше! Сміліш за діло! Я викорчую все, що заважає мені стати володарем. Я мушу стати володарем, і я силою доб'юсь того, для чого мені бракує люб'язності. *(Виходить)*.

ЯВА ДРУГА

Корчма на кордоні Саксонії.

Карл Моор, заглиблений у книгу. Шпігельберг випиває за столом.

Карл Моор *(відкладає книгу)*. Мене верне від цього чорнильного віку, коли я читаю в мого Плутарха¹ про великих людей.

¹ Плутарх (між 46—126 рр. н. ери) — грецький історик і письменник-мораліст, автор життєписів великих полководців і державних діячів стародавнього світу. Ці життєписи любив читати молодий Шіллер.

Шпігельберг (ставить перед ним склянку і п'є). Почитай краще Йосифа¹.

Карл Моор. Яскрава іскра Прометейового вогню² погасла, замість неї обходяться тепер бенгальським полум'ям, цим театральним вогнем, що ним і люльки не запалиш. Люди сновигають, як щури по палиці Геркулеса³, і сушать собі мозок дослідженням того, що це за штука була у нього в мошонці. Французький абат повчає, що Олександр Великий був боягузом; сухотний професор за кожним словом підносить пляшечку з нашатирним спиртом до свого носа і читає лекцію про силу. Бельбаси, які непритомніють, догравшись до немовляти, критикують тактику Ганнібала⁴, молокососи виуджують фрази з опису битви при Каннах⁵ і скиглять над перемогами Сціпіона⁶, опис яких доводиться їм перекладати.

Шпігельберг. Оце справді олександрійське скигління⁷.

Карл Моор. Прекрасна нагорода за кривавий піт, пролитий вами на полях боїв; ви тепер живете в гімназіях, і ваше безсмертя знехотя таскають, перев'язавши школярським ремінцем. Непогане

¹ Флавій Йосиф (37—105 рр. н. ери) — греко-єврейський історик. Шпігельберг згадує про нього в зв'язку із своїми планами відновлення єврейського царства в Палестині.

² Прометей — у старогрецькій міфології титан, втілення людської думки, її нездоланної, героїчної сили. У міфах розповідається, що він навчив людей усіх ремесел і викрав для них вогонь з неба. Батько богів Зевс покарав за це Прометея, звелівши прикувати його до дикої скелі на Кавказі. Образ Прометея — один з наймогутніших у світовій літературі, починаючи з трагедії старогрецького поета Есхіла «Прометей закутий». В українській літературі цей образ змальовується в творах Тараса Шевченка, Лесі Українки, Павла Тичини, Андрія Малишка.

³ Геркулес (або Геракл) — легендарний герой старогрецьких міфів, найвищий ідеал мужності і сили, прославлений у багатьох піснях, переказах і драматичних творах.

⁴ Ганнібал (247—183 рр. до н. ери) — славетний полководець стародавнього Карфагена, торгового міста-держави в Північній Африці.

⁵ Битва при Каннах (216 р. н. ери) — одна з найблискучіших перемог Ганнібала, в якій він знищив 80-тисячне римське військо.

⁶ Сціпіон Старший (235—184 рр. до н. ери) — римський полководець.

⁷ Тобто дуже вчене скигління. Натяк на вчених так званої Олександрійської епохи (3 III ст. до н. ери по IV ст. н. ери), що замість творчих наукових досліджень провадили класифікацію та коментування творів античної літератури і вславились своєю дріб'язковістю й педантизмом.

відшкодування за ваші рани і кров — стати обгорткою для пряників у нюрнберзького крамаря або, в кращому разі, потрапити до рук французького драматурга, який поставить вас на ходулі і смикатиме за дротину. Ха-ха-ха.

Шпигельберг (*n'є*). Читай Йосифа, прошу тебе

Карл Моор. Тьфу! Хай він западеться, недолугий вік кастратів, здатний тільки пережовувати події давніх часів та калічити коментарями і спотворювати в трагедіях героїв старовини. Сила його лона виснажилась, і тепер продовженню роду людського доводиться допомагати пивними дріжджами.

Шпигельберг. Чаєм, брате, чаєм!

Карл Моор. Вони відгородились від своєї здорової природи всякими пошлыми умовностями, їм не вистачає духу спорожнити склянку, бо їм доводиться пити її за чиєсь здоров'я,— вони підлизуються до підмітальника, щоб він замовив за них слівце перед його милостю, і присікуються до бідняка, якого їм нема чого боятися. Підносять себе до небес за влаштований ними обід і готові отруїти один одного за якийсь матрац, що його перехопили в них на аукціоні. Осуджують садукея¹, який недосить ретельно відвідує церкву, а самі перед віттарем лічать свої лихварські проценти, схиляють коліна, щоб пишніше розпустити свій шлейф, і не зводять очей з пастора, щоб добре роздивитись, як завитий у нього парик. Непритомніють, побачивши, як ріжуть гуску, і плещуть у долоні, коли їх конкурент вертається з біржі банкрутом. Як гаряче я тиснув їм руки: «Ще тільки один день!» Даремно! В боргову яму собаку! Благання! Клятви! Сльози! (*Тупнувши ногою*). Стонадцять чортів!

Шпигельберг. І все це задля якихось двох-трьох тисяч паршивих дукатів...

Карл Моор. Ні, не сила думати про це! Чи ж втиснути мені своє тіло в корсет, чи ж зашнурувати законом волю? Закон примушує плазувати слимаком те, що повинно орлом літати. Закон не створив ще жодної великої людини, тоді як свобода породжує велетнів і великі крайності. Вони забираються в черево тирана, догоджають вередливому його шлункові і задихаються від його вітрів. Ах, коли б

¹ Садукеї — релігійно-раціоналістична секта в стародавній Іудеї.

то дух Армінія¹ ще тлів у попелі! Поставте мене на чолі війська з таких хлопців, як я, і Німеччина стане республікою, проти якої Рим і Спарта здаватимуться жіночими монастирями. (*Кидає шпагу на стіл і встає*).

Шпігельберг (*схоплюється*). Браво! Бравісімо! Ти якраз нагадав мені один важливий пункт. Я шепну тобі дещо на вухо. Моор, воно вже давно мене цікавить, а ти якраз підходяща для цього людина,— пий же, брате, пий! Що, якби ми обернулися в євреїв і почали мову про іудейське царство?

Карл Моор (*регоче на все горло*). А! Тепер я бачу — ти хочеш вивести з моди крайню плоть, бо циркульник уже позбавив тебе твоєї?

Шпігельберг. А, щоб тебе, шкуро ти ведмежа! Я й справді вже якимсь чудом наперед зазнав обрізання. Ну, скажи, хіба це не хитрий і не сміливий план? Ми розсилаємо маніфест на всі чотири сторони світу і всіх, хто не їсть свинини, закликаємо до Палестини. Там я доводжу за допомогою переконливих документів, що Ірод-четверовласник² був моїм предком, і так далі. Оце буде перемога, хлопче, коли вони знову вийдуть на суходіл і заходяться заново відбудовувати Єрусалим! Тоді швиденько — геть турків з Азії, рубай кедри в Лівані³, будуй корабель і давай цілим народам торгувати старими позументами та пряжками. Тимчасом...

Карл Моор (*усміхаючись, бере його за руку*). Годі, товаришу, пустувати.

Шпігельберг (*здивовано*). Тьфу! Чи не збираєшся ти розіграти роль блудного сина? Такий хлопець, як ти, що шпагою надряпав на обличчях більше, ніж три канцеляристи напишуть протягом високосного року в книзі наказів! Чи не повинен я нагадати тобі про собачий похорон за першим розрядом? Ха-ха! Доведеться мені відновити в твоїй пам'яті власний твій образ,— це вдихне вогонь у

¹ Арміній, або Герман — вождь старогерманського племені херусків. У спілці з іншими германськими племенами розбив римські легіони в Тевтобурзькому лісі (IX ст. н. ери).

² Четверовласниками (тетрархами) римляни називали правителів провінцій, поділених на чотири військово-адміністративні округи.

³ Ліван — гірське пасмо в Сирії, що колись славилось своїми кедровими лісами.

твої жили; коли ніщо вже більше не дає тобі натхнення. Ти пам'ятаєш, як пани з магістрату¹ підговорили підстрелити ногу твоєму собаці, а ти для реваншу оголосив наказом піст цілому місту? Всі глузували з твого рескрипту. Але ти, не давши маху, звелів скупити все м'ясо в цілому Лейпцігу, так що через вісім годин по всій окрузі не стало й кісточки, і риба почала підніматися в ціні. Магістрат і городяни вирішили помститись. Ми швидко виступили, до тисячі семи сот хлопців, з тобою на чолі, а за нами — і м'ясники, і кравці, і крамарі, і шинкарі, і цирульники, і всі цехи і поклялись розгромити ціле місто, якщо у нас торкнуться хоч волосину на голові. Скінчилось так, як із стрільбою в Горнбергу², і вони впіймали облизня. Ти скликаєш лікарів, аж цілий консиліум, і пропонуєш три дукати тому, хто пропише собаці рецепт. Ми побоювались, що в цих панів вистачить гордості відмовитись, і вже умовлялись вдатися до насильства. Але в цьому не виникло потреби, — ці пани побилися між собою за три дукати і збили ціну до трьох шелягів; за одну годину було написано аж двадцять рецептів, так що бідна тварина незабаром після того здохла.

К а р л М о о р. От падлюки!

Ш п і г е л ь б е р г. Похоронна церемонія була обставлена з усією помпою, кантів³ на честь собаки було складено безліч, і ми, числом до тисячі, кожен з ліхтарем в одній руці і рапірою — в другій, пройшли через ціле місто, під калатання дзвонів і брязкіт, до місця, де здох собака. Потім ми обжирались до самого світанку, а ти, подякувавши панам за сердечне співчуття, звелів продати решту м'яса за половину ціни. *Mort de ta vie!*⁴ Ми дивились тоді на тебе з такою ж повагою, як гарнізон завойованої фортеці на переможця.

К а р л М о о р. І тобі не соромно цим вихвалитись? У тебе немає совісті навіть настільки, щоб посоромитись цих витівок?

¹ М а г і с т р а т — міське управління, що відало судово-адміністративними і податковими справами міста.

² Розповідають, що жителі міста Горнберга вийшли салютувати своєму герцогові, не взявши з собою пороху. Спогад про «горнберзьку стрілянину» став прислів'ям.

³ К а н т и — віршовані пісні, які писали в XVI—XVII ст. на різні урочисті випадки.

⁴ Щоб я вмер! (франц.)

Шпигельберг. Годі, годі! Ти більше не Моор. Пригадуєш, як сотні разів, із пляшкою в руці, ти кепкував зі свого старого скупердяя і говорив—нехай собі скнарить і збирає, а ти зате матимеш чим полоскати собі горло. Пригадуєш? А? Пригадуєш? Ах ти, безсовісний, жалюгідний хвалько! Це говорилося по-молодецькому, по-дворянському, а тепер...

Карл Моор. Будь ти проклятий, що нагадуєш мені про це! Проклятий я, що говорив це! Але це було тільки під впливом вина, а серце моє не чуло, що мов язик.

Шпигельберг (*хитає головою*). Ні! Ні! Ні! Цього не може бути. Неможливо, брате, щоб ти говорив серйозно. Скажи, братіку, чи не від злиднів у тебе такий настрій! Слухай, я розкажу тобі випадок з моїх дитячих років. Біля мого дому був рив, щонайменше футів з вісім завширшки, і ми, хлопчак, бувало наввипередки намагались через нього перескочити. Але все даремно. Геп! — і ти вже скотівся, а над тобою і свист, і регіт, і геть усього закидають сніжками. Біля мого дому сидів на цепу собака одного мисливця, презлюща тварина,— він бувало миттю вхопить за поділ кожне дівча, що, загавившись, підійде до нього надто близько. Ото була мені розвага — безперестану дражнити цього пса на всі лади, і я мало не вмирав зо сміху, коли це стерво визвірялося і готове було кинутись на мене, якби тільки могло.

Що ж вийшло? Одного разу я знову його роздражнив і так сильно вперіщив йому каменем у ребра, що він з люті зірвався з цепу — і прямо на мене. Я ж, мов блискавка, прожогом навтікача. Стонадцять чортів! А тут якраз проклятий рив. Що робити? Розлючений пес от-от вхопить мене за п'яти; я, не довго думаючи, розігнався — скік! — і вже на тому боці. Стрибок урятував мені життя,— ця тварюка на шматки б мене розірвала.

Карл Моор. Але до чого це?

Шпигельберг. Щоб ти бачив, як зростають сили в скрутну хвилину. Тому-то я ніколи не лякаюсь, коли діло до крайності доходить. Мужність зростає разом з небезпекою. Сили більшають під натиском. Доля, мабуть, хоче зробити з мене велику людину, завжди стаючи мені поперек дороги.

Карл Моор (*роздратовано*). Не знаю, навіщо нам ще мужність і де нам її неvistачало.

Шпігельберг. Он як? Отже, хай іде за вітром уся твоя обдарованість? Хочеш зарити свій талант? Чи не гадаєш ти, що твої лейпцігські витівки — верх людської винахідливості? Дай-но нам вийти у великий світ. Париж, Лондон! — от де можна заробити ляпаса, назвавши кого-небудь чесною людиною. Душа радіє, коли ремесло застосовують так широко. Там-то здивуєшся, аж очі вирячиш! Стривай-но, а от як підписи підробляти, шахраювати, граючи в кості, ламати замки і витрушувати потрухи із скринь — цього ти в Шпігельберга повчись! На першу-ліпшу шибеницю того каналію, який, маючи спритні руки, пропадав би з голоду.

Карл Моор (*неуважливо*). Як? Ти, мабуть, таки перегнав у цьому інших?

Шпігельберг. Здається, ти мені не довіряєш... Постривай, дай-но мені розійтись! Ти побачиш чудеса; твій мозочок перевернеться в голові, коли моя винахідливість, нарешті, розродиться. (*Встає, із запалом*). Як усе прояснюється в мені! Великі думки мигтять у мене в душі! Велетенські плани шумують у моїй творчій уяві! Проклята сонливість (*б'є себе по лобі*), як вона сковувала досі мої сили, заслоняла перспективи і заважала моїм намірам! Я, прокидаючись, відчуваю, хто я, ким я повинен стати!

Карл Моор. Дурень ти! Вино шумує в тебе в голові.

Шпігельберг (*усе більше запалюючись*). «Шпігельберг,— гукатимуть тоді,— чи не чарівник ти, Шпігельберг?»—«Шкода, що не став ти генералом¹, Шпігельберг,— скаже король,— ти загнав би австріяків у глухий кут».— «Так,— чую я нарікання лікарів,— непростима річ, що цей чолов'яга не вчився медицини, він би винайшов новий порошок проти zobу».— «Ах, чому камеральні науки² не його фах,— зітхатимуть різні Сюллі³ по своїх кабінетах,— він би каміння обернув на луїдори»⁴. І про Шпігельберга заговорять на Сході й на

¹ Перша дія «Розбійників» відбувається напередодні так званої Семилітньої війни (1756—1763 рр.) між Прусією й Австрією.

² Камеральні науки — цикл адміністративних, економічних та фінансових знань, яких у XVIII ст. вимагали від урядовців управління так званим камеральним, тобто казенним майном у Німеччині.

³ Сюллі (1560—1641) — міністр фінансів французького короля Генріха IV.

⁴ Луїдор — старовинна французька золота монета.

Заході, а ви, боягузи, ви, жаби, лишайтесь у бруді, тоді як Шпігельберг на крилах полетить у храм безсмертної слави.

Карл Моор. Щасливої дороги! Вилазь по ганебному стовпу на вершину слави. А мене манить в тінь батьківських гаїв, в обійми моєї Амалії. Ще минулого тижня в листі до батька я просив у нього прощення і найменшої дрібнички від нього не потаїв, а де щирість — там і співчуття, і допомога. Давай попрощаємось, Моріце. Ми бачимось сьогодні востаннє. Пошта прибула. Батьківське прощення вже в мурах цього міста.

Входять Швейцер, Грімм, Роллер, Шуфтерле і Рацман.

Роллер. Чи знаєте ви, що нас вистежують?

Грімм. Що нас кожної хвилини можуть затримати?

Карл Моор. Це мене не дивує. Хай буде, що буде! Не бачили ви Шварца? Він не говорив вам, що в нього є для мене лист?

Роллер. Він давно тебе шукає — мабуть, щось є.

Карл Моор. Де ж він? Де, де? *(Поспішає йти)*.

Роллер. Зажди! Ми маємо зустрітися з ним тут. Ти тремтиш?

Карл Моор. Я не тремчу. Чого б я мав тремтіти? Товариші! Цей лист... Радійте ж зі мною! Я найщасливіша людина під сонцем,— чого б я мав тремтіти?

Входить Шварц.

Карл Моор *(біжить йому назустріч)*. Брате! Брате! Лист! Лист!

Шварц *(дає йому лист, який Моор швидко розпечатує)*. Що з тобою? Ти побілів, як стіна...

Карл Моор. Рука мого брата!

Шварц. Але що це з Шпігельбергом?

Грімм. Хлопець збожеволів. Він так жестикулює, наче в нього хвороба святого Вітта¹.

Шуфтерле. У нього ум за розум зайшов. Мабуть, він складає вірші.

Рацман. Шпігельберг! Гей, Шпігельберг! Не чує, бестія.

Грімм *(трусить його)*. Хлопче! Ти мариш, чи...

¹ Хвороба, або танець святого Вітта характеризується судорожними рухами голови і кінцівок тіла.

Шпігельберг (що весь час сидів у кутку кімнати, жестикулюючи так, ніби обмірковував якісь проекти, раптом дико схоплюється). *La bourse ou la vie*¹. (Хапає за горло Швейцера, який спокійно відкидає його до стіни).

Моор упускає листа і вибігає з кімнати. Всі схоплюються.

Роллер (услід йому). Моор! Куди ти, Моор! Що ти замислив? Грімм. Що з ним? Що з ним? Він блідий, як мрець.

Швейцер. Гарні, мабуть, новини! Дай-но подивимось...

Роллер (піднімає з землі лист і читає). «Нещасний брате!» — Веселенький початок! — «Я спішу в коротких словах повідомити тебе, що надія твоя марна. Іди туди, звелів переказати тобі батько, куди ведуть тебе твої ганебні вчинки. Не сподівайся також, говорить він, виблагати коли-небудь прощення біля його ніг, якщо не виявиш готовності просидіти на хлібі й воді в найглибших підвалах його башт, аж поки твоє волосся виросте, як орлине пір'я, а нігті твої обернуться в пташині кігті. Це його власні слова. Він наказує мені закінчити на цьому листа. Прощай навіки! Мені жаль тебе.

Франц фон-Моор».

Швейцер. Премилый братік! Що й казати! Цього каналію звуть Францом?

Шпігельберг (підкрадаючись). Про хліб і воду йде мова? Чудове життя! Але я подбав про вас краще! Чи не говорив я, що мені доведеться кінець кінцем думати за всіх вас?

Швейцер. Що там меле ця бараняча голова? Цей віслюк береться думати за всіх нас?

Шпігельберг. Зайці ви всі, каліки, кривоногі собаки, якщо бракує вам сміливості зважитись на щось велике.

Роллер. Ну, хай ми й справді такі і ти маєш рацію, але чи допоможе нам вирватись із цього клятого становища те, на що ти хочеш зважитись? Допоможе?

Шпігельберг (з гордим сміхом). Бідолашний! Вирватись із цього становища? Ха-ха-ха! Вирватись із цього становища? А на щось мудріше хіба не вистачить твого розуму? І з цим твоя шкапа

¹ Гаманець або життя (франц.).

трюхає до стайні? Шпігельберг був би сучий син, якби думав з цього починати. Героями, кажу тобі, це зробить вас, баронами, князями, богами!

Рацман. Чи не забагато це буде з одного маху? Але ж це має бути карколомна робота, тут можна накласти головою.

Шпігельберг. Нічого тут не треба, крім мужності, бо все, що стосується винахідливості, я цілком беру на себе. Мужайся, Швейцер,— кажу я.— Мужайтесь, Роллер, Грімм, Рацман, Шуфтерле! Більше мужності!

Швейцер. Мужності? Якщо справа тільки в цьому, то мужності в мене вистачить, щоб босим пройти через ціле пекло.

Шуфтерле. Вистачить і в мене — з самим чортом зчепитися під шибеницею за бідного грішника.

Шпігельберг. Це мені до вподоби! Коли у вас справді є мужність, то хай хтось із вас вийде і скаже: він ще має що втратити і не все йому треба здобувати!

Шварц. Правду кажучи, є що втратити, якби я схотів утратити те, що я маю ще придбати!

Рацман. Так, під три чорти! Є що й придбати, якби я схотів набувати те, що не можу втратити.

Шуфтерле. Якби мені довелося втратити те, в що я вдягнений, та й то з чужого плеча,— то завтра мені, мабуть, вже не було б що втратити.

Шпігельберг. *(стає посеред них і говорить тоном закляття)*. Отже, якщо у ваших жилах ще лишилась хоч краплина героїської німецької крові,— ходім! Ми спустимось у богемські ліси, зберемо там ватагу розбійників і... Чого ви витріщились на мене? Ваша краплина мужності вже вся випарилась?

Роллер. Ти, звичайно, не перший шахрай, що дивиться поверх високої шибениці, не помічаючи її. А все ж... хіба є у нас який інший вибір?

Шпігельберг. Що? Вибір? Нема для вас вибору! Чи не хочете усі ви сісти в боргову в'язницю і муркотіти там гуртом, аж поки не засурмлять на страшний суд? Чи не хочете ви помучитись із заступом та мотикою задля шматка черствого хліба? Чи не хочете ви під чужими вікнами вимолювати жебрацькими співами нужденну милостиню? Чи, може, ви хотіли б завербуватися в солдати,— але

це ще питання, чи викличуть довіру ваші обличчя,— і там наперед зазнати мук чистилища від жовчної причепливості самодура-капра-ла? Або в такт барабанові прогулюватися під свист шпіцрутенів¹? Або в галерному раю тягати на собі всю кузню Вулкана²? Дивіться, що вам вибрати,— оце все, з чого вам можна вибирати!

Р о л л е р. Шпігельберг почасти має рацію. Я теж складав деякі плани, але всі вони кінець кінцем зводяться до одного. А що, міркував я, якби ми засіли й усі разом накатали якесь кишенькове видання, або альманах, або щось інше в цьому роді, або почали за гарні гроші писати рецензії, як це тепер увійшло в моду?

Ш у ф т е р л е. Туди його к кату! Це недалеко від моїх проектів. Я вже й сам думав: а що, якби ти став пієтистом³ і почав би щотижня провадити напутливі бесіди?

Г р і м м. Попав у точку! А як з цього нічого не вийде, то — атеїстом! Ми могли б завдати такого чосу всім чотирьом євангелістам, що нашу книгу спалили б рукою ката, і тоді її враз би розхапали.

Р а ц м а н. Або піти в похід на французьку хворість,— я знаю одного лікаря, що збудував собі дім із чистої ртуті, як проголошує епіграма у нього на входних дверях.

Ш в е й ц е р (*встає і простягає Шпігельбергові руку*). Моріце, або ти велика людина, або жолудь знайшла сліпа свиня!

Ш в а р ц. Пречудові плани! Пристойні заняття! Які співзвучні один одному великі уми! Тепер тільки бракує, щоб ми стали бабами та звідницями або навіть почали торгувати своєю незайманістю.

Ш п і г е л ь б е р г. Дурниці! Дурниці! А що вам заважає об'єднати все це в одній особі? Мій план підносить вас набагато вище, до того ж, ви матимете ще славу й безсмертя. Ех, ви, бідолахи! Треба ж і про це подумати! І про посмертну славу, і про солодке почуття вічної пам'яті про тебе...

Р о л л е р. І про перше місце в списку чесних людей! Ти стаєш чудовим оратором, Шпігельберг, коли йдеться про те, щоб із чесною

¹ Шпіцрутені — довге, гнучке пруття, яким били солдатів, проганяючи їх крізь стрій.

² Вулкан — бог вогню й ковальства у стародавніх римлян. «Кузня Вулкана» — тут «каторжні кайдани».

³ Пієтист — удавано благочестива людина, ханжа.

людини зробити негідника. Але скажіть хто-небудь, куди це подівся Моор?

Шпігельберг. Ти кажеш «чесний»? Ти гадаєш, що тоді ти станеш менш чесним, ніж тепер? Що ж, по-твоєму, означає бути чесним? Допомогати багатим скнарам скидати з шиї третину їх турбот, які тільки позбавляють їх золотого сну, пускати в обіг цвіллю вкриті гроші, відновлювати майнову рівновагу,—одним словом, повертати золотий вік, позбавляти господа бога деяких надокучливих нахлібників, зберігаючи дорогий час, війну, чуму і лікарів,—бачиш, що, по-моєму, значить бути чесним, що значить бути гідним знаряддям в руках провидіння! І притому кожен шматок печені ковтати з утішною думкою: це тобі здобули твої хитрощі, твоя лев'яча мужність, твої безсонні ночі... Від усіх, від малого до великого, пошану мати...

Роллер. І, нарешті, ще живим піднестися на небо і, незважаючи на бурю й вітер, незважаючи на ненажерливий шлунок старого прадіда-часу, гойдатися поміж сонцем, місяцем і нерухомими зорями — там, де нерозумні птахи небесні, охоплені благородним прагненням, виспівують свої небесні концерти і хвостаті ангели збираються на свій священний синедріон¹? Чи ж не правда?.. І в той час як монархів і сильних світу цього точитимуть міль і черв, бути удостоєним честі приймати візити царственого Юпітерового птаха²?.. Моріце! Моріце! Стережись, стережись триногого звіра³!

Шпігельберг. І це тебе лякає, заяча твоя душа? Скільки великих геніїв, які могли б увесь світ перебудувати, згнили на шкуродерні, і хіба не говорять про такого генія віками і тисячоліттями; тоді як немало королів і курфюрстів⁴ зовсім не згадували б в історії, коли б історіограф не боявся прогалини в родоводі і коли б його книга не набувала через це кількох зайвих сторінок, за які видавець платить йому готівкою. А якщо подорожній і побачить, як тебе

¹ Синедріон — верховна рада й суд у стародавній Іудеї.

² Юпітерів птах — орел. Юпітер — батько богів у римській міфології.

³ Триногий звір — щибениця.

⁴ Курфюрст — титул найзначніших князів у Німеччині, що існував до кінця XVIII ст.

хитає вітром туди й сюди,—«Видно, в нього не клоччя було в голові», пробурчить собі в бороду і зітхне про важкі часи.

Швейцер (*ляскає його по плечу*). Чудово, Шпігельберг! Чудово! Якого ж чорта ви тут стоїте й вагаєтесь?

Шварц. І якби це навіть називалось проституцією, то що з того? Хіба не можна на всякий випадок завжди носити з собою порошок, який нишком спровадить кожного за Ахерон¹, де жодний півень про це й не кукурікне? Ні, брате Моріце, твій план не поганий. Те саме говорить і мій катехізис.

Шуфтерле. Грім і блискавка! І мій не менше. Шпігельберг, ти мене завербував!

Рацман. Ти, як новий Орфей², приспав своєю музикою виючого звіра — моє сумління. Бери мене всього, який я є!

Грім. *Si omnes consentiunt, ego non dissentio*³. Зауважте, без застережень. В голові у мене цілий аукціон: пієтисти... дурисвіти... рецензенти й шахраї. Хто більше дасть, той мене й матиме. Ось моя рука, Моріце!

Роллер. І ти теж, Швейцер? (*Подає Шпігельбергові праву руку*). Отже, я віддаю душу в заставу чортові.

Шпігельберг. А ім'я — зорям! Що з того, куди піде наша душа, коли цілі юрми висланих наперед кур'єрів сповістять про наше прибуття і всі дияволи приберуться по-святковому, струсять з вій тисячолітню сажу, і міриади рогатих голів повисовуються з димучих жерл своїх сірчаних печей, щоб поглянути на нас. Товариші! (*Схоплюється*). Швидше, товариші! Що в світі може зрівнятися з цим п'янким захватом? Ходім, товариші!

Роллер. Тихше, тихше! Куди? Адже й звірові треба мати голову, хлоп'ята!

Шпігельберг (*в'їдливо*). Що там проповідує це вайло? Хіба не було вже голови, коли ще жодна частина тіла не ворушилась? За мною, товариші!

¹ Ахерон — ріка скорботи в грецькій міфології, через яку повинні переправлятися в підземне царство душі померлих.

² Орфей — міфічний співець у стародавній Греції, що своїм співом рухав скелі й дерева, приборкував диких звірів.

³ Якщо всі згодні, я не заперечую (*лат.*).

Р о л л е р. Спокійно, кажу я. Повинна й свобода мати свого господаря. Без голови загинули Рим і Спарта.

Ш п і г е л ь б е р г (*поступливо*). Так, стривайте... Роллер діло говорить. І це повинна бути світла голова. Розумієте? Це мусить бути тонка, політична голова. Так, коли я тільки подумаю, чим ви були годину тому і чим стали тепер, завдяки одній щасливій думці... Так, звичайно, вам потрібна голова... Ну, а той, кому спало таке на думку,— скажіть, хіба він не світла політична голова?

Р о л л е р. Якби можна було сподіватися... мріяти... Але я боюсь, що він на це не пристане.

Ш п і г е л ь б е р г. Чому? Кажі сміливіше, друже! Хоч як важко керувати кораблем, що змагається проти вітру, хоч який важкий тягар корони... Кажі сміливіше, Роллер! Може, він і погодиться.

Р о л л е р. І все пропаде, якщо він не погодиться. Без Моора — ми тіло без душі.

Ш п і г е л ь б е р г (*з досадою відходить від нього*). Бовдур!

М о о р (*входить страшенно схвильований, збуджено бігає по кімнаті і говорить сам до себе*). Люди, люди! Брехливе, лицемірне кодро крокодилаче! Їх сльози — вода! Їх серця — залізо! В уста — цілунки! В груди — мечі! Леви й леопарди годують своїх дитинчат, ворони носять падло своїм пташеняткам, а він, він... Злобу терпіти я навчився, можу всміхатися, коли найлютіший ворог мій п'є за моє здоров'я кров мого ж власного серця; але коли кровна любов стає зрадницею, коли батьківська любов обертається в мегеру¹, — о, тоді запалай вогнем, мужня стриманосте, обернися в тигра, лагідне ягнятко, і кожна жилка нехай налетиться люттю й загибеллю!

Р о л л е р. Слухай, Моор! Як ти вважаєш? Адже розбійником жити краще, ніж сидіти на хлібі й воді в темнім підземеллі?

К а р л М о о р. Чому цей дух не вселився в тигра, що оскаженіло рве своїми іклами людське тіло? Хіба це батьківська вірність? Хіба це любов за любов? Я готовий ведмедем стати і нацькувати всіх ведмедів півночі на плем'я убійників. Цілковите каяття — і ніякого милосердя! О, я готовий отруїти океан, щоб з усіх джерел вони пили смерть! Довірлива, непохитна надія — і ніякого жалю!

¹ Мегера — одна з трьох богинь помсти в старогрецькій міфології. Мегерою взагалі називають лиху, сварливу жінку.

Р о л л е р. То послухай-но, Моор, що я тобі скажу.

К а р л М о о р. Це неймовірно, це сон, це якась омана... Таке зворушливе благоання, такий живий опис страждань і слізного каяття! Дикий звір, і той відчув би жаль, камінь, і той пролив би сльози, а проте... Це вважали б за злісний пасквіль на весь рід людський, якби розказати, а проте... проте... О, якби міг я суремним звуком підняти на повстання всю природу,— повітря, землю й море повести в бій на це гієнське кодрло!

Г р і м м. Послухай же, послухай! Від люті ти нічого вже не чуєш.

К а р л М о о р. Геть, геть від мене! Чи не людина — твоє ім'я? Чи не жінка тебе породила? Геть з моїх очей, ти, що маєш вигляд людини! Я так невимовно любив його! Жоден син так не любив! Я б тисячу разів життя своє за нього... *(Лютю тупає ногою)*. Ха! Хто дасть мені в руки меч, щоб пекучих ран завдати цьому гадючому племені! Хто мені скаже, як влучити в самісіньке серце його життя, розшматувати, знищити його,— той буде моїм другом, моїм ангелом, моїм богом, я готовий молитися на нього!

Р о л л е р. Саме такими друзями ми і хочемо стати, тільки вислухай нас!

Ш в а р ц. Ходім з нами в богемські ліси. Ми хочемо зібрати ватагу розбійників, а ти...

Моор дивиться на нього нерухомо.

Ш в е й ц е р. Ти будеш нашим отаманом! Ти мусиш бути нашим отаманом!

Ш п і г е л ь б е р г *(розлючений, кидається в крісло)*. Раби і боягузи!

К а р л М о о р. Хто навів тобі ці слова? Послухай, хлопче! *(Хопав Шварца за комір)*. Не з своєї ж людської душі ти їх видобув! Хто навів тобі ці слова? Так, клянусь тисячорукою смертю! Ми зробимо це! Ми мусимо це зробити! Це думка гідна побожного схиляння! Розбійники і вбивці! Клянусь душею, я ваш отаман!

У с і *(голосно вигукують)*. Хай живе отаман!

Ш п і г е л ь б е р г *(схопившись, про себе)*. Поки я не спроваджу його на той світ!

Карл Моор. Наче полуда спадає з моїх очей! Який дурний я був, що поривався назад у клітку! Мій дух прагне подвигів, душа — свободи. Убивці, розбійники — цими словами закон кинуто мені під ноги!.. Люди сховали від мене людство, коли я волав до людства. Тож геть від мене, співчуття й людське милосердя! У мене немає більше батька, немає більше любові, — хай кров і смерть навчать мене забути все, що колись було у мене дорогого! Ходім, ходім! О, я влаштую собі жахливу розвагу!.. Так і буде — я ваш отаман! І щастя тому з вас, хто палитиме якнайлютіше, вбиватиме якнайжахливіше, бо — істинно кажу вам — він буде нагороджений по-царськи!.. Станьте ж усі навколо мене і клянїться мені кожен на вірність і слухняність до самої смерті. Клянїться мені в цьому своєю чоловічою правицею!

Усі (*подають йому руки*). Клянємось тобі на вірність і слухняність до самої смерті!

Карл Моор. А я оцією чоловічою правицею даю вам клятву вірно й стійко залишатись вашим отаманом до самої смерті! Хай ця рука трупом покладе кожного, хто виявить боягузтво чи сумнів або відступить! І хай те саме вчинить зі мною кожен з вас, якщо я коли-небудь порушу свою клятву! Чи ви задоволені?

Шпигельберг несамовито бігає вперед і назад.

Усі (*підкидаючи вгору капелюхи*). Ми задоволені!

Карл Моор. Ну, то ходімо! Не бійтесь ні смерті, ні небезпеки, — нами керує доля невблаганна. Кожного настигне кінець кінцем його день — чи то на м'яких пуховиках, чи в розпалі жорстокого бою, чи на очах у всіх — на шибениці або на колесі¹! Щось одне з цього — наша доля! (*Виходить*).

Шпигельберг (*дивиться їм услід, після деякої паузи*). Твій реєстр неповний. Ти пропустив отруту. (*Виходить*).

¹ Колесування — один з найстрашніших видів катування, коли злочинцеві ламали руки й ноги, прив'язавши його до особливо влаштованого колеса.

Я В А Т Р Е Т Я

У замку Моорів. Кімната Амалії.

Франц. Амалія.

Франц. Ти відвертаєшся, Амаліє? Невже я вартий меншої уваги, ніж той, кого прокляв батько?

Амалія. Геть!.. О велелюбний милосердний батько, який віддає свого сина в жертву вовкам і виродкам! Сам утішається вдома солодкими дорогими винами і ніжить своє дряхле тіло на пухових подушках, у той час як його великий, прекрасний син поневіряється в злиднях. Майте сором, недолюдки! Майте сором, драконові душі, ганьба для цілого людства!.. Свого єдиного сина!..

Франц. Я думав, у нього їх двоє.

Амалія. Авжеж, він вартий мати таких синів, як ти. На смертному ложі марно простягатиме він немічні руки до свого Карла, із жахом відсахнеться, доторкнувшись до холодної, як лід, руки Франца... О, як солодко, як невимовно солодко прийняти проклин від твого батька! Скажи, Франце, добра братня душе, що треба зробити, щоб здобути його прокляття?

Франц. Ти мариш, моя люба, мені жаль тебе.

Амалія. О, прошу тебе... Тобі жаль твого брата?.. Ні, недолудку, ти ненавидиш його! Адже ти й мене ненавидиш?

Франц. Я люблю тебе, Амаліє, як самого себе!

Амалія. Якщо ти мене любиш, то не відмовиш в одному проханні?

Франц. Ніколи, ніколи, якщо воно не більше мого життя.

Амалія. О, якщо так!.. Одне прохання, яке ти так легко, так охоче виконаєш... (*Гордо*). Зненавидь мене! Я вся паленію від сорому, коли, думаючи про Карла, раптом згадую, що ти ще не зненавидів мене. Ти обіцяєш мені це? Тепер іди, облиш мене,— мені так приємно бути самій!

Франц. Чарівна мрійнице! Як дивує мене твоє лагідне, повне любові серце. (*Торкаючись її грудей*). Тут, тут, панував Карл, як божество, у своєму храмі; Карл стояв перед тобою наяву, Карл володів твоїми снами; тобі здавалося, ніби весь світ зливається в ньому одному, ним єдиним звучить, у ньому єдиному відбивається.

А м а л і я (схвильовано). Так, признаюсь, це правда. Вам, варварам, на злість я перед цілим світом признаюсь — я люблю його!

Ф р а н ц. Не по-людському! Жорстоко! Так відплатити за таку любов! Забути ту...

А м а л і я (схопившись). Як, мене забути?

Ф р а н ц. Чи не надягнула ти йому перстень на палець? Діамантовий перстень, на за поруку твоєї вірності! Але, звичайно, чи може встояти юнак перед принадами повії? Хто його за це осудить, коли він вже не мав що віддати, і хіба не заплатила вона йому з лихвою своїми ласками та обіймами?

А м а л і я (спалахнувши). Мій перстень — повії?

Ф р а н ц. Фе, яка це ганьба! Але добре, коли б тільки це! Перстень, хоч би який він був дорогий, все ж можна знов придбати в якогось єврея... Може, йому не сподобалась робота, може, він виміняв його на кращий.

А м а л і я (гнівно). Але ж це мій перстень? Я кажу: мій перстень?

Ф р а н ц. Який же інший, Амаліє? О, така дорогоцінність, і на моєму пальці... і від Амалії!.. Сама смерть не зняла б його звідси. Чи не правда, Амаліє,— не коштовний діамант, не майстерність ювеліра — кохання, ось що надає йому ціни. Ти плачеш, люба дитино? Горе тому, хто викликає ці безцінні краплини з таких небесних очей! Ах, якби ти знала все, бачила його самого, бачила його в т а к о м у вигляді!

А м а л і я. Як? В якому вигляді, потворо?

Ф р а н ц. Тихше, тихше, ангельська душе, не питай мене нічого! (Наче про себе, але голосно). Якби принаймні була завіса, щоб ховати від очей світу цей мерзенний порок! Але ось він страшливо дивиться на вас із жовтих, синюватих кругів під очима; ось він зраджує себе мертвотною блідістю обличчя з запалими щоками і потворно випнутими вилицями... ось він глухо бубонить беззвучним зірваним голосом... ось він усім своїм виглядом голосно заявляє про себе, тремтячи й похитуючись, висхлий, як скелет... ось він проникає аж до самих кісток і надламує животворні сили юності... ось він слизить з лоба, щік, з рота і з усієї поверхні тіла гноїстою, їдкою піною огидної прокази і гніздиться в мерзенних сховищах скотинячого сорому. Тьфу! Тьфу! Мене аж нудить... Ніс, очі, вуха — все

труситься... Ти пам'ятаєш, Амаліє, того нещасного, що в нашій богадільні вихаркував, заходячись кашлем, усю свою душу? Здавалося, сама соромливість заплющувала перед ним свої зніяковілі очі... Ти жалісливо над ним уболівала. Виклич знову цей образ у своїй душі — і перед тобою буде Карл!.. Його цілунки — чума, його губи отруять твої уста!

А м а л і я *(дає йому ляпаса)*. Наклепник безсоромний!

Ф р а н ц. Тебе жахає такий Карл? Тобі гидко вже від цієї блідої картини? Іди ж поглянь сама на свого прекрасного ангелоподібного, божественного Карла! Іди упийся бальзамом його дихання, дай отруїти себе запахом амброзії, що випаровує з його пащі! Від самого тільки подиху з його рота ти поринеш у те чорне, схоже на смерть запаморочення, до якого призводить запах гнилого падла та вигляд укритого трупами поля бою.

Амалія відвертається.

Який порив кохання! Яка насолода в обіймах!.. Але хіба справедливо осуджувати людину за її непоказну зовнішність? Адже й в недолугому гилі каліки Езопа¹ може сяяти, як рубін у твані, велика, гідна кохання душа. *(Злісно всміхається)*. Навіть на поприщених губах кохання може... Правда, якщо порок розхитує також і силу характеру, якщо з незайманістю зникає і добродішність, як відлітає аромат зів'ялої троянди... якщо разом з тілом і дух стає калікою...

А м а л і я *(весело схопившись)*. О, Карл! Я знов пізнаю тебе! Ти все той самий! Той самий! Все це неправда! Хіба ти, лиходію, не знаєш, що з Карлом цього не може трапитись?

Франц стоїть деякий час у глибокому замисленні, потім раптом повертається, щоб іти.

Куди так поспішаєш? Тікаєш від свого власного сорому?

Ф р а н ц *(затуливши обличчя руками)*. Пустити мене! Пустити мене... дати волю сльозам... Жорстокий батько! Кращого із своїх синів віддати в поживу нещастям, ганебному оточенню... Пустити мене, Амаліє! Я кинусь йому в ноги, навколішках благатиму його, щоб він на

¹ Е з о п (VI ст. до н. ери) — славетний грецький байкар-раб; за переказами, він був горбатий і дуже негарний з лица.

мене, на самого мене переклав свої прокльони... Лише мене позбавив спадщини... мене... мою кров... моє життя... все...

Амалія (*кидається йому на груди*). Брате мого Карла! Милий, любий Франце!

Франц. О Амаліє! Як я люблю тебе за цю непохитну вірність моєму братові! Пробач, що я посмів так жорстоко випробувати твою любов! Як прекрасно виправдала ти мої надії! Ці сльози, ці зітхання, це небесне обурення... вони й до мене, до мене... Наші душі були такі співзвучні.

Амалія. О ні, цього ніколи не було!

Франц. Ах, вони так гармоніювали, що я завжди думав — ми повинні були б народитися близнятами! І якби не нещасна зовнішня різниця, від якої Карл, на жаль, багато втратив би, нас десятки разів змішували б одного з одним. Ти точнісінький Карл,— не раз говорив я самому собі,— ти його луна, його образ і подоба!

Амалія (*хитає головою*). Ні, ні, клянусь непорочним світлом небесним! Ні єдиної риси від нього, ні єдиної іскорки його почувань...

Франц. Так само цілком схожі і наші вдачі... Троянда була його улюбленою квіткою... яка інша квітка була для мене кращою від троянди? Він невимовно любив музику — і ви свідки, о зорі! як часто в мертвій тиші ночі ви підслухували мене за клавесином, коли все навколо мене поринало в п'ятьмю й дрімоту... І як ти ще можеш сумніватись, Амаліє, коли наша любов зійшлася в одній довершеній істоті, а якщо любов одна, то як же можуть родитись різними її діти?

Амалія дивиться на нього здивовано.

Був тихий, ясний вечір, останній перед його від'їздом у Лейпціг, коли він повів мене в ту альтанку, де ви так часто сиділи в мріях кохання. Ми довго мовчали... Нарешті, він схопив мене за руку і тихо сказав із сльозами на очах. «Я залишаю Амалію... Не знаю чому... але передчуваю, що це навіки... Не покидай її, брате!.. Будь їй другом... її Карлом... якщо Карл... більше... не повернеться...» (*Падає перед нею навколішки і палко цілує її руки*). Ніколи, ніколи, ніколи він не повернеться, а я дав йому священну клятву!

Амалія (*відсахнувшись від нього*). Зраднику, ловлю тебе на

слові! В цій самій альтанці він закликав мене не любити іншого... якщо йому судилося вмерти... Бачиш, який безбожний, який огидний ти... Геть з моїх очей!

Франц. Ти не знаєш мене, Амаліє, ти зовсім мене не знаєш!

Амалія. О, я знаю тебе! Тепер я тебе знаю! І ти хотів бути схожим на нього? І він міг перед тобою плакати за мною! Перед тобою? Та він швидше написав би моє ім'я на ганебному стовпі! Геть зараз же!

Франц. Ти ображаєш мене!

Амалія. Геть, кажу тобі! Ти вкрав у мене дорогоцінну годину,— хай буде вона вирахована з твого життя.

Франц. Ти ненавидиш мене.

Амалія. Я зневажаю тебе, геть!

Франц (*тупнувши ногою*). Стривай же! Ти ще затремиш передо мною! Відкинути мене заради жебрака? (*Розлючений виходить*).

Амалія. Іди, негіднику! Тепер я знов із Карлом... Жебрака,— сказав він? Значить, світ перевернувся: жебраки стали королями, а королі — жебраками! Лахміття, що на ньому, я на пурпур помазаників¹ не проміняла б... Його погляд, з яким він милостині просить, це величний, царствений погляд,— цей погляд нищить пишноту, помпезність, тріумфи сильних і багатих! Геть ці суєтні оздоби! (*Зриває з шиї перли*). Хай буде проклято те золото, і срібло, і самоцвіти, що ви на собі носите, сильні і багаті! Хай будуть прокляті ваші розкішні бенкети, ваші втіхи на м'яких ложах насолоди!.. Карле! Карле! Тепер я гідна тебе... (*Виходить*).

Завіса

¹ Пурпур помазаників — дорогоцінна тканина, фарбована темнобагровою фарбою, яку за античних часів добували з пурпурового слимака. Помазаниками божими іменовали себе царі, над якими при вступі їх на царювання відбувався спеціальний обряд миропомазанья.

ДІЯ ДРУГА

Я В А П Е Р Ш А

Франц фон-Моор, замислений сидить у своїй кімнаті.

Франц. Це тягнеться надто довго... Лікар вважає, що він видужає. Життя старого — це ціла вічність! Передо мною був би тепер вільний, рівний шлях, якби не цей досадний живучий шматок м'яса, що перетинає мені дорогу до моїх скарбів, немов казковий пес підземний.

Невже мої плани повинні схилитись під залізним ярмом механізму? Невже моєму духові, що так високо ширяє, дозволити прикувати себе до повільного, мов у слимака, руху матерії? Погасити світло, яке й без того ледве блимає завдяки останнім краплинам масла,— ото й по всьому!.. І все-таки мені не хотілося б робити цього самому, щоб не було поговору. Мені хотілося б не вбити його, а прискорити його кінець. Я хотів би зробити це як умілий лікар, тільки навпаки... Не заважати природі якимись перешкодами, а допомогти їй швидше довершити свою власну путь. Адже можемо ми справді створювати умови для продовження життя, чому ж не могли б ми його й скорочувати?

Філософи і медики вчать мене, що душевні настрої точно відповідають рухові тілесної машини. Подагричні відчуття раз у раз супроводяться розладом механічних функцій... пристрасті підточують життєву силу... перевтомлений дух пригинає до землі свою

тілесну оселю... Як же тепер? Хто зуміє вирівняти для смерті цю непроторену путь у замок життя? Р у й н у в а т и т і л о, в п л и в а ю ч и н а д у х... Ха-ха! Оригінальний задум!.. Хто б це міг його виконати?.. Неперевершений задум! Подумай-но про це, Моор!.. Це було б мистецтво, варте того, щоб мати тебе своїм винахідником. Адже довели змішування отрут майже до ступеня справжньої науки і шляхом дослідів примусили природу виявити свої межі, так що тепер за кілька років наперед вираховують биття серця і кажуть пульсові: от доти — не далі!..¹ Чому ж і тут не спробувати своїх сил?

Але як мені взятися до справи, щоб порушити цю солодку, мирну згоду душі з її тілом? Якого роду почуття слід мені обрати? Яке з них найжорстокіше поб'є цвіт життя? Г н і в? Цей зажерливий вовк надто швидко насичується... Т у р б о т а? Цей хробак точить нас надто повільно... Ж у р б а? Ця гадюка повзе надто ліниво... С т р а х? Надія не дає йому цілком охопити людину... Як? Невже оце й усі кати людства? Невже арсенал смерті так швидко вичерпався? *(У глибокій задумі)*. Як?.. Ну?.. Що?.. Ні?.. Ха! *(Схопившись)*. П е р е л я к! На що тільки не здатний переляк! Що можуть розум, релігія проти крижаних обіймів цього велетня? І все-таки... Якщо він витримає й цю бурю? Якщо він... О, тоді прийди мені на допомогу ти, ж а л ю, і ти, к а я т т я, пекельна Евменідо², змія гризуча, що весь час пережовуєш свою їжу і пожираєш власні нечистоти,— ви, що вічно все руйнуєте і вічно відтворюєте свою отруту! І ти, виюче с а м о о б в и н у в а ч е н н я, що спустошуєш свій власний дім і гризеш свою власну матір. Прийдіть і ви мені на допомогу, благодійні грації³ — минуле з лагідним усміхом і ти, квітуче м а й б у т н є з переповненим рогом достатку! Покажуйте йому в своєму дзеркалі небесні радощі, в той час як ваші окрилені ніжки зникатимуть з його пожадливих обіймів. Так обрушусь я, завдаючи удар за ударом, насилаючи грозу за грозою, на це кволе життя, поки цю

¹ Кажуть, що одна жінка в Парижі систематичними дослідями з отруйними порошками досягла такого уміння, що могла наперед визначити з приблизною точністю день смерті. Ганьба нашим лікарям, яких ця жінка посоромила в умінні ставити прогнози! — *(Примітка Шіллера)*.

² Евменіди — у грецькій міфології богині прокльону, помсти і кари. Тут під Евменідою треба розуміти муки нечистого сумління.

³ Грації, або харити, в старогрецькій міфології — богині краси і радості.

зграю фурій не завершить розпач! Перемога! Перемога! План готовий... небувало важкий і майстерний, надійний, певний,— адже (*глузливо*) ніж анатома не знайде й сліду рани або роз'їдаючої дії отрути. (*Рішуче*). Отже, до діла!

Входить Герман.

А! Deus ex machina! ¹ Герман!

Герман. Готовий до послуг, ласкавий паничу!

Франц (*подає йому руку*). Тебе чекає подяка.

Герман. Я знаю це з досвіду.

Франц. Ти скоро ще більше одержиш... скоро, Германе!.. Мені треба дещо сказати тобі, Германе.

Герман. Я весь перетворився на слух.

Франц. Я знаю тебе, ти хлопець рішучий,— солдатське серце... Скривдити себе ти не даси! Мій батько дуже образив тебе, Германе!

Герман. Хай мене чорти візьмуть, якщо я забуду це!

Франц. Оце голос мужа! Помста личить мужньому серцю. Ти мені до вподоби, Германе. Візьми цей гаманець, Германе! Він був би важчий, якби я був тут господарем.

Герман. Це моє незмінне бажання, ласкавий паничу. Дякую вам.

Франц. Справді, Германе? Ти справді хотів би, щоб я став тут володарем? Але в мого батька лев'ячі сили, до того ж, я молодший син.

Герман. Я бажав би, щоб ви були старшим сином і щоб ваш батько мав сили сухотної дівчини.

Франц. Ха! А як би тоді нагородив тебе цей старший син! Як старався б він підняти тебе до світла з цього недостойного бруду, що так само не відповідає твоїй душі і твоєму дворянському походженню! Ти увесь, отак як ти є, ходив би у мене в золоті і мчав би по вулицях четвірнею коней,— далєбі, так воно й було б!.. Але я не пам'ятаю, що я хотів тобі сказати... Ти вже забув панну фон-Едельрейх, Германе?

¹ Бог з машини! (*лат.*). У грецьких і римських трагедіях бог несподівано з'являвся на сцені з допомогою захованої за лаштунками машини і розв'язував дію. Звідси — несподівана, але вчасна, доречна поява когось або чогось.

Герман. Громе небесний! Навіщо ви нагадуєте мені про неї?

Франц. Мій брат відбив її у тебе.

Герман. Він за це поплатиться!

Франц. Вона піднесла тобі гарбуза. Здається, він навіть спустив тебе зі сходів.

Герман. За це я зіпхну його в пекло.

Франц. Він казав, що всі шепочуть один одному на вухо, ніби тебе змайстровано нашвидку, між печенею й хріном, ніби твій батько не міг глянути на тебе без того, щоб не вдарити себе в груди і не зітхнути: «Боже, будь милостивий до мене, грішного!»

Герман (*несамовито*). Грім і блискавка! Замокніть!

Франц. Він радив тобі продати з аукціону твою дворянську грамоту і за ці гроші заштопати собі панчохи.

Герман. Стонадцять чортів! Я видряпаю йому очі!

Франц. Як? Ти гніваєшся? До чого цей гнів? Що ти можеш йому лихого заподіяти? Що може щур зробити проти лева? Твоя лють тільки підсолодить його тріумф. Тобі нічого не лишається, як тільки зубами скреготати і зганяти злість на черстовому хлібі.

Герман (*тупає ногою*). Я його зітру на порох.

Франц (*ляскає його по плечу*). Сором, Германе! Ти ж дворянин. Тобі не личить терпіти таку зневагу. Ти не повинен відступати від дівчини — ні, ні за що в світі, Германе! Грім і блискавка! Я б на все пішов, будши на твоєму місці.

Герман. Я не заспокоюсь, поки того й другого не спроваджу на той світ.

Франц. Не так бурхливо, Германе! Підійди ближче... Амалія повинна бути твоєю!

Герман. Повинна, хоч би й дияволіві наперекір! Повинна бути моєю!

Франц. Ти повинен її мати, кажу я тобі, до того ж, з моїх рук. Підійди ближче, кажу тобі... Ти, мабуть, не знаєш, що Карл, так би мовити, позбавлений спадщини?

Герман (*підходить ближче*). Не може бути! Вперше чую про це.

Франц. Заспокойся і слухай далі! Іншим разом я розкажу тобі про це докладніше... Так, кажу тобі, ось уже майже рік, як він, можна сказати, вигнаний. Але старий вже починає каятися в своїй, поспішності, на яку він зважився (*сміється*), сподіваюсь, не з своєї

власної охоти. Та й ця Едельрейх щодня пристає до нього з своїми докорами і скаргами. Рано чи пізно він накаже шукати його по всьому білому світу — і попрощайся тоді з нею, Германе, якщо він його знайде! Тоді відчиняй йому шанобливо дверцята карети, коли він поїде з нею до церкви на вінчання.

Герман. Я задушу його біля розп'яття!

Франц. Потім батько передасть йому право на володіння, а сам житиме спокійно в одному із своїх замків. І от — кермо в руках у цього гордого паливоди, і от він сміється із своїх заздрісників і ненависників, а я, що хотів зробити з тебе поважну, значну людину, я сам, Германе, повинен буду низько кланятись біля його порога...

Герман (з запалом). Ні, як правда те, що я звусь Германом, цього не буде! Якщо у мене в голові є хоч іскорка розуму — цього не буде!

Франц. Чи не ти станеш цьому на заваді? Він і тобі, мій любий Германе, дасть відчутти свій батіг, плюватиме тобі в обличчя, коли ти стрінешся йому на вулиці, і горе тобі, якщо ти при тому знижеш плечима або скривиш рота... Бачиш, як стоїть справа з твоїм сватанням до Амалії, з твоїми планами на майбутнє і сподіваннями.

Герман. Скажіть же, що мені робити?

Франц. Слухай, Германе? Щоб ти бачив, як близько я беру до серця твою долю, як справжній друг твій... іди переодягнись... стань зовсім невпізнаним, прийди до старого і скажи, що ти йдеш прямо з Богемії, що ти разом з моїм братом брав участь у битві під Прагою і бачив, як він віддав богові душу на полі бою.

Герман. Чи мені ж повірять?

Франц. Ого! Про це вже дозволяй мені подбати! Візьми цей пакет. Ти знайдеш тут докладні пояснення для себе. І, крім того, документи, які можуть переконати і сам втілений сумнів... А тепер забирайся звідси, тільки непомітно! Вийди задніми дверима на подвір'я, перескоч через садовий мур... Розв'язку цієї трагікомедії полиш на мене!

Герман. А розв'язка буде: «Vivat¹, наш новий господар — Франціск фон-Моор!»

Франц (поляскує його по щоці). Який ти догадливий! Бачиш,

¹ Хай живе (лат.).

таким способом ми зразу й швидко досягнемо всіх своїх цілей. Амалія втратить всяку надію на нього. Старий припише смерть сина собі, а він уже й так нездужає, а щоб напівзруйнована будівля завалилась, не треба землетрусу. Цієї звістки він не переживе. Тоді я — єдиний його син.. Амалія втрачає свою опору і стає іграшкою в моїх руках. І ти легко можеш собі уявити... Словом, все піде за нашим бажанням... Але ти не повинен брати своє слово назад.

Герман. Що ви? *(Радіючи)*. Швидше куля полетить назад і розворушить тельбухи стрільцеві... Здайтеся на мене! Дозвольте мені тільки діяти. Прощайте!

Франц *(кричить йому навздогін)*. Урожай буде твій, любий Германе! *(Сам)*. Коли віл зведе весь хліб до клуні, йому доводиться задовольнятися сіном. Скотарку тобі, а не Амалію! *(Виходить)*.

ЯВА ДРУГА

Опочивальня старого Моора.

Старий Моор спить у кріслі. Амалія.

Амалія *(підходить навшпиньки)*. Тихо, тихо! Він дрімає. *(Стає перед сплячим)*. Який прекрасний, який величний... Такими святих малюють... Ні, я не можу на тебе гніватись! Вкрите сивиною чоло, не можу я на тебе гніватись. Спочивай спокійно і радісно прокинься,— я одна піду назустріч стражданню.

Старий Моор *(крізь сон)*. Сину мій! Сину мій! Сину мій!

Амалія *(хапає його за руку)*. Тсс!... тсс!.. Він сина бачить уві сні.

Старий Моор. Це ти? Справді ти? Як ти змарнів! Не дивись на мене такими сумними очима! Мені й без того важко.

Амалія *(будить його)*. Прокиньтесь, любий таточку! Це тільки сон. Заспокойтесь!

Старий Моор *(спросоння)*. Його тут не було? І я не тиснув йому руки? Негідний Франце! Ти хочеш вирвати його навіть із снів моїх!

Амалія. Чуєш, Амаліє?

С т а р и й М о о р (*прокинувшись*). Де він? Де? Де я? Це ти, Амаліє?

А м а л і я. Як ви себе почуваете? Ви спали таким здоровим сном.

С т а р и й М о о р. Мені снівся мій син. Чому цей сон не триває далі? Може, я почув би прощення з його уст.

А м а л і я. Ангели не пам'ятають зла,— він вам прощає. (*Із смутком бере його руку*). Батьку мого Карла! Я прощаю вам.

С т а р и й М о о р. Ні, доню моя! Ця смертельна блідість на твоїм обличчі засуджує батька. Бідолашна дівчино! Я позбавив тебе радощів юності твоєї... О, не проклинай мене!

А м а л і я (*ніжно цілує йому руку*). Вас?

С т а р и й М о о р. Ти знаєш цей портрет, моя доню?

А м а л і я. Карл?

С т а р и й М о о р. Таким він був, коли йому йшов шістнадцятий рік. Тепер він не такий... О, все в мені перевертається! Ця лагідність обернулася в обурення, цей усміх — у розпач... Чи не правда, Амаліє, ти малювала цей портрет у день його народження, в жасминовій альтанці? О моя доню! Який я був щасливий з вашої любові!

А м а л і я (*не зводячи очей з портрета*). Ні! Ні! Це не він! Клянись богом! Це не Карл!.. Тут, тут (*показує на своє серце й голову*) він зовсім, зовсім інший. Фарби надто бліді, щоб відбити небесний дух, який палав огнем в його очах. Геть цей портрет. Він написаний надто по-земному! Я ж тільки вчилась малювати!

С т а р и й М о о р. Цей привітний, теплий погляд... Якби він стояв біля моєї постелі, я жив би навіть і в самій смерті! Ніколи, ніколи я не вмер би!

А м а л і я. Ви ніколи, ніколи не вмерли б! Це був би стрибок, як от від однієї думки перескакують до іншої, прекраснішої... Цей погляд світив би вам і за гробом. Цей погляд підніс би вас над зорі!

С т а р и й М о о р. Як важко, як сумно! Я вмираю, а мого сина Карла тут нема... мене понесуть ховати, і він не поплаче над моєю могилою... Як солодко заснути смертним сном, коли тебе заколисує синова молитва, це колискова пісня.

А м а л і я (*мрійно*). Так, солодко, невимовно солодко заснути смертним сном, коли тебе заколискують співи коханого... Може, сон продовжується й в могилі — довгий, вічний, нескінченний сон про Карла, аж поки пролунає дзвін воскресіння... (*Схопившись у*

захваті). І тоді — навіки в його обіймах! (*Пауза. Вона підходить до клавесина і грає*).

Ти тікаєш, Гекторе, від мене
В бій, де Еакіда меч шалений
Вже Патроклові готує дань?
А кому ж дитя твоє навчати —
Кидать спис, безсмертних шанувати,
Як тебе поглине Ксанту хлань?

С т а р и й М о о р. Чудова пісня, моя доню. Ти повинна її про-
співати мені перед моєю смертю.

А м а л і я. Це прощання Андромахи з Гектором. Ми з Карлом
часто співали її під звуки лютні. (*Продовжує грати*).

Дай, дружино люба, смертну зброю —
Я помчу в кривавім вихрі бою,
Іліон я захищу грудьми.
Збережуть Астіанакса б́оги!
За вітчизну вмру я без тривоги,—
Стрінемось в Елізіумі ми¹.

Входить Д а н і е л ь.

Д а н і е л ь. Вас питає надворі якийсь чоловік. Він просить допу-
стити його до вас,— він має для вас важливу звістку.

С т а р и й М о о р. Для мене важливе тільки одне на світі — ти
знаєш це, Амаліє... Може, це якийсь нещасний, що потребує моєї
допомоги? Він не піде звідси з гірким зітханням.

А м а л і я. Якщо це жебрак, то впусти його швидше.

Даніель виходить.

С т а р и й М о о р. Амаліє! Амаліє! Пожалій мене!

¹ У пісні Амалії розповідається про один епізод з часів греко-троянської вій-
ни — прощання троянського героя з своєю дружиною Андромахою і маленьким си-
ном Астіанаксом, описане в VI пісні Гомерової «Іліади». Елізіум — у Гомера,
місцевість на крайньому заході, де люди живуть щасливим життям; у пізніших
греків — місце перебування тіней героїв і добродішних людей (античний рай).

Амалія (продовжує грати).

Чую — змовкне брязк твоєї зброї,
Ржею меч твій візьметься в спокої,
І Пріама згине славний рід!
Зійдеш ти в безсонячні оселі,
Де Коцит ридає у пустелі.
В Леті вмре твого кохання цвіт.
Думи, мрії і мої бажання
Хай потопить Лета без вагання,—
Тільки не мою любов!
Он бушує ворог за стіною —
Дай мій меч і не ридай за мною!
Не загине Гектора любов.

Франц. Герман переодягнений. Даніель.

Франц. Ось той чоловік. Жахливі вісті, каже він, чекають на вас. Чи можете ви їх вислухати?

Старий Моор. Цікавить мене тільки одна. Підійди сюди, мій друже, і не щади мене. Дайте йому келих вина!

Герман (змінивши голос). Ласкавий пане! Не гнівайтесь на бідного чоловіка, якщо він проти своєї волі вразить ваше серце. Я чужинець у цій країні, але я знаю вас дуже добре: ви батько Карла фон-Моора.

Старий Моор. Звідки ти це знаєш?

Герман. Я знав вашого сина...

Амалія (схопившись). Він живий? Живий? Ти знаєш його? Де він? Де, де? (Хоче вибігти з кімнати).

Старий Моор. Ти знаєш що-небудь про мого сина?

Герман. Він учився в Лейпцігу. Звідти він подався, вже й не знаю, як далеко. Він обійшов усю Німеччину і, як сам він мені розповідав, босий, з непокритою головою, випрошував під дверима хліб. Через п'ять місяців знову виникла ця злочасна війна Пруссії з Австрією, а що йому не було на що більше сподіватись у цьому світі, то він пішов за переможним боєм барабанів Фрідріха в Богемію. «Дозвольте мені,— сказав він великому Шверіну,— вмерти смертю героя. У мене більш немає батька!»

Старий Моор. Не дивись на мене, Амаліє!

Герман. Йому дали прапор, і він поплив пруським льотом переможним. Нам довелося лежати під одним шатром. Він багато розповідав про свого старого батька, про кращі, давноминулі дні... про втрачені надії... і сльози набігали нам на очі.

Старий Моор (*ховає обличчя у подушку*). О, перестань!

Герман. Через тиждень був великий бій під Прагою... Смію вас запевнити, що ваш син поведився як відважний воїн. Він робив чудеса на очах цілої армії. П'ять полків змінилось навколо нього, а він усе стояв. Ядра лягали праворуч і ліворуч од нього, а ваш син усе стояв. Куля роздробила йому праву руку, син ваш узяв прапор у ліву і стояв.

Амалія (*у захваті*). Гектор, Гектор! Чуєте? Він усе стояв...

Герман. Увечері я знайшов його на полі бою, він упав під свистом куль: лівою рукою він стримував кров, що струменіла з рани, права судорожно вчепилась у землю. «Брате! — крикнув він до мене.— По рядах пройшла чутка, ніби генерала годину тому вбито».— «Він убитий,— сказав я,— а що з тобою?» — «Коли так, то якщо хоробрий солдат,— скрикнув він і відняв ліву руку від рани,— іди слідом за своїм генералом, як я!». Невдовзі його велика душа відлетіла вслід за героєм.

Франц (*люто наступаючи на Германа*). Хай печать смерті замкне твої прокляті уста! Чи ти прийшов сюди, щоб завдати нашому батькові смертельного удару?.. Батьку! Амаліє! Батьку!

Герман. Ось остання воля мого вмираючого товариша. «Візьми цей меч,— прохрипів він,— передаси його старому моему батькові. Кров його сина запеклась на ньому. За нього помстились,— він може радіти. Скажи йому, що його прокляття штовхнуло мене в битву і в обійми смерті, і що я загинув з розпачу». Його останній подих був — Амалія.

Амалія (*наче прокинувшись від смертного сну*). Його останній подих був — Амалія.

Старий Моор (*з жахливим зойком рве на собі волосся*). Моє прокляття штовхнуло його в обійми смерті! Він загинув з розпачу!

Франц (*бігаючи по кімнаті*). О, що ви наробили, батьку? Мій Карле, брате мій!

Герман. Ось меч і ось портрет, що він у ту хвилину зняв з

грудей! На ньому ця панна мов викапана. «Це моему братові Францу», сказав він. Не знаю, що він хотів цим сказати.

Франц (з удаваним здивуванням). Мені? Портрет Амалії! Мені... Карл... Амалію? Мені?

Амалія (гнівно наступає на Германа). Продажний, підкуплений дурисвіте! (Різко хапає його).

Герман. Ні, я не дурисвіт, ласкава панно! Самі погляньте, хіба це не ваш портрет?.. Ви, може, самі йому дали його.

Франц. Клянусь богом, Амаліє, це твій портрет! Справді твій!

Амалія (повертає йому портрет). Мій, мій! О небо!

Старий Моор (з зойком дряпає собі обличчя). О, горе, горе! Моє прокляття штовхнуло його на смерть! Він загинув з розпачу!

Амалія. І він згадав про мене в останню важку годину смерті, про мене! Ангельська душа... Коли над ним уже маяв чорний прапор смерті — згадав про мене!..

Старий Моор (бурмоче). Моє прокляття штовхнуло його в обійми смерті!.. Мій син загинув з розпачу!

Герман. Ні, я не витримаю цього горя! Прощайте, шановний пане! (Тихо до Франца). І навіщо ви це зробили, паничу? (Швидко виходить).

Амалія (схопившись, услід йому). Зажди, зажди! Які були його останні слова?

Герман (кричить, обернувшись). Його останній подих був — Амалія! (Виходить).

Амалія. Його останній подих був — Амалія!.. Ні, ти не дурисвіт! То це правда... правда... він умер!.. Умер... (Хитається й падає). Умер... Карл умер...

Франц. Що я бачу? Що це написано на мечі? Тут кров'ю написано — Амалія!

Амалія. Його рукою?

Франц. Справді це бачу я, чи це мені сниться? Бачиш цей кривавий напис: «Франце, не залишай моєї Амалії». Глянь же, глянь! І на другому боці: «Амаліє, твою клятву скасувала всемогутня смерть». Ти бачиш, бачиш? Він писав це німіючою рукою, писав гарячою кров'ю свого серця, писав на врочистому порозі вічності! Його відлітаючий дух затримався, щоб з'єднати Франца й Амалію.

А м а л і я. Боже милосердний! Це його рука... Він ніколи не любив мене. *(Швидко виходить)*.

Ф р а н ц *(тупнувши ногою)*. Прокляття! Вся моя вмілість безсила перед цією впертістю.

С т а р и й М о о р. Горе, горе! Не покидай мене, моя доню!.. Франце, Франце! Верни мені мого сина!

Ф р а н ц. А хто прокляв його? Хто послав свого сина в бій, на смерть і розпач?.. О, це був ангел, це був скарб небесний! Прокляття його катам! Прокляття, прокляття на вашу голову!

С т а р и й М о о р *(б'є себе кулаком у груди і в голову)*. Це був ангел, це був скарб небесний! Прокляття, прокляття, загибель і прокляття на мою голову! Це я, батько, вбив свого сина! Він любив мене до самої смерті! Мені на злість він кинувся в бій, на смерть! О, нелюд я! Нелюд! *(Лютує на самого себе)*.

Ф р а н ц. Його вже нема, що ж допоможуть ці зойки невчасні? *(З уїдлигим сміхом)*. Легше вбити, ніж воскресити. Ніколи вже не вернути його з могили.

С т а р и й М о о р. Ніколи, ніколи, ніколи не вернути його з могили! Його нема, він втрачений навіки!.. Це ти своїми наговорами вирвав у мене прокляття, ти... ти... Верни мені мого сина!

Ф р а н ц. Не доводьте мене до гніву. Я залишаю вас смерті!

С т а р и й М о о р. Потворо! Потворо! Віддай мені мого сина! *(Зривається з крісла, хоче схопити Франца за горло, але той відштовхує його)*.

Ф р а н ц. Безсилі кості! І ви ще зважуєтесь... Вмирайте! Загиньте з розпачу! *(Виходить)*.

С т а р и й М о о р. Хай поб'є тебе тисяча прокльонів! Ти викрав сина з моїх обіймів. *(Повний розпачу кидається в кріслі)*. О, горе мені, горе! Бути в розпачі — і не вмерти!.. Вони тікають, залишають мене смерті... мій ангел-охоронець тікає від мене, святі відступаються від сивочолого вбивці... Горе мені, горе! Невже ніхто не підтримає мою голову, ніхто не визволить мою бентежну душу! Ні синів, ні дочок, ні друзів!.. Тільки чужі люди... Ніхто не хоче... один... всіма покинутий... О, горе, горе! Бути в розпачі — і не вмерти!

Входить А м а л і я з заплаканими очима.

С т а р и й М о о р. Амаліє! Посланнице небес! Ти прийшла визволити мою душу?

А м а л і я (лагідно). Ви втратили прекрасного сина.

С т а р и й М о о р. Убив — хочеш ти сказати. З тягарем цього злочину стану я перед престолом всевишнього судді.

А м а л і я. О ні, скорботний старче! Отець небесний узяв його до себе. Ми були б надто щасливі в цьому світі... Там, там, в надсонячній височині ми знову побачимось.

С т а р и й М о о р. Побачимось, побачимось! О, меч пройме мені душу... коли я, праведний, зустріну його серед праведних... І на небі жахатимусь я пекельним жахом! У спогляданні безконечного гнітитиме мене спогад: я вбив свого сина!

А м а л і я. О, своїм небесним усміхом він згладить цей гіркий спогад у вашій душі! Підбадьортесь, любий батечку! А мені вже добре! Хіба не проспівав він імені Амалії небесним слухачам під звуки арфи серафимів і хіба небесні слухачі не шепотіли це ім'я тихо вслід за ним? Його останній подих був — Амалія! Чи не буде й перший крик раювання — Амалія?

С т а р и й М о о р. Небесна втіха струмить із твоїх уст! Він до мене усміхнеться, кажеш ти? Простить? Будь же біля мене, кохана мого Карла, коли я вмиратиму.

А м а л і я. Вмерти — це полинати в його обійми. Добре вам... я вам заздрю! Чому моє тіло не одряхліло? Чому мої коси не посивіли? Горе вам, сили юності! Привіт тобі, німечна старосте, — тобі ближче до неба й до мого Карла!

Входить Ф р а н ц.

С т а р и й М о о р. Підійди до мене, сину мій! Пробач мені, я був зараз надто жорстокий до тебе. Я прощаю тобі все. Я хотів би з миром віддати свій дух.

Ф р а н ц. Чи досить ви наплакались за вашим сином? Як бачу, у вас він був тільки один.

С т а р и й М о о р. Яків мав дванадцять синів, але свого Йосифа він оплакував кривавими слізьми.

Ф р а н ц. Гм!..

С т а р и й М о о р. Піди візьми біблію, моя доню, і прочитай мені

розповідь про Якова та Йосифа! Вона завжди мене зворушувала, хоч я не був ще тоді Яковом.

А м а л і я. Що ж саме вам прочитати? (*Бере біблію і перегортає сторінки*).

С т а р и й М о о р. Прочитай мені про горе покинутого батька, коли він не знайшов Йосифа серед своїх дітей... і марно ждав на нього серед інших одинадцяти... і про його скарги, коли... він довідався, що Йосифа взято від нього назавжди...

А м а л і я (*читає*). «І взяли одіння Йосифа, і закололи козла, і вимазали одіння кров'ю, і послали різнобарвне одіння, і доставили до батька свого, і сказали: ми це знайшли; подивись, чи твого це сина одіння, чи ні?»

Франц раптом виходить.

«Він упізнав його і сказав: це одіння сина мого; дикий звір з'їв його; хижий звір розтерзав Йосифа».

С т а р и й М о о р (*відкидаючись на подушки*). Хижий звір розтерзав Йосифа!

А м а л і я (*читає далі*). «І роздер Яків одіння своє; і поклав вретиче¹ на стегна свої, і оплакував сина свого довгі дні. І зібрались усі сини його і всі дочки його, щоб утішити його; але він не хотів утішитись і сказав: з печаллю зійду я до сина мого...»

С т а р и й М о о р. Перестань, перестань! Мені дуже погано.

А м а л і я (*схопившись, упускає книгу*). Боже мій! Що це?

С т а р и й М о о р. Це смерть!.. Морок... пливе... перед очима... прошу тебе... поклич пастора... хай він... причастить мене... Де... мій син Франц?

А м а л і я. Він утік! Боже, змилуйся над нами!

С т а р и й М о о р. Утік... утік від ложа вмираючого?.. І, це все... все... що лишилось від двох дітей... які сповнювали такою надією... Ти їх дав... ти їх... і відняв... Хай буде ім'я твоє...

А м а л і я (*раптом скрикує*). Умер! Кінець усьому! (*У розпачі виходить*).

Ф р а н ц (*радісно вбігає*). У м е р,— кричать вони,— у м е р! Тепер я володар! По всьому замку лементують: у м е р!.. А що, як він

¹ В р е т и щ е — убогий, грубий одяг, який надягали в знак трауру.

тільки спить?.. Авжеж, авжеж! Це, звичайно, сон, після якого вже ніколи не почути «Доброго ранку»... Сон і смерть — близнята. Тож поміняємо їх імена. Міцний, жаданий сон! Ми назвемо тебе смертю! (*Закриває йому очі*). Хто посміє тепер прийти і притягнути мене до суду? Або сказати мені просто в вічі: ти па д л ю к а! Геть тепер цю нестерпну машкару лагідності і доброчесності! Тепер ви побачите Франца голим і вжахнетесь! Мій батько підсолоджував свої вимоги — обертав свої володіння в родинне коло; лагідно посміхаючись, сидів біля воріт і вітав усіх як братів і дітей... Мої брови нависнуть над вами, як грозові хмари, моє владарське ім'я тяжітиме над цими горами, як грізна комета, моє чоло буде для вас барометром! Він гладив і голубив потилицю, яка вперто відштовхувала його. Гладити і голубити — не моя справа. Я всаджу вам у тіло зубчасті шпори, і ви покуштуєте в мене лютого бича. Я доведу вас до того, що в моїх володіннях картопля і поганеньке пиво будуть за святкове частування, і горе тому, хто потрапить мені на очі з повними рум'яними щоками. Блідість злиднів і рабського страху — ось кольори мого герба; у цю ліврею я й одягну вас! (*Виходить*).

Я В А Т Р Е Т Я

Богемські ліси.

Шпігельберг. Рацман. Групи розбійників.

Рацман. Ти тут? Це справді ти? Дай же я задушу тебе в своїх обіймах, любий друже Моріц! Вітаю тебе з щасливим прибуттям у богемські ліси! Який ти став здоровий і міцний! Стонадцять чортів! Та ти привів із собою цілий гурт рекрутів, з тебе чудовий вербувальник!

Шпігельберг. Правда ж, брате? Правда ж? І всі, до того ж, славні хлопці!.. Ти не повіриш, на мені явне благословення боже: я ж був голодним злидарем, нічого не мав, крім цього посоха, коли переходив Іордан, а тепер нас сімдесят вісім чоловік, здебільшого збанкрутілі крамарі, вигнані магістратські урядовці та писарі з швабських провінцій. Це, скажу тобі, брате, цілий батальйон

молодців, усе чудові хлопці,— кожен з них готовий один в одного вкрасти останнього гудзика на штанах і почуває себе в безпеці поруч із сусідом, тільки коли тримає в руках заряджену рушницю. І всього в них досхочу, і слава про них лунає на сорок миль навколо, так що не всьому й віриш. Жодного часопису нема, щоб ти не натрапив у ньому на нотатку про спритного Шпігельберга,— я тільки тому їх і читаю... Так мене усього з голови до ніг описано, що читаєш і бачиш себе як живого,— навіть і гудзиків моїх не забули. І все ж ми безсовісно водимо їх навколо пальця. Заходжу недавно до друкарні, заявляю, що бачив горезвісного Шпігельберга, і диктую якомусь борзописцеві, що там сидів, живий портрет з одного місцевого лікаря-глистогона. Прикмети його розголошують, хлоп'ячу тягнуть до права, вчиняють допит, і той здуру й з переляку признається,— чорти б мене вхопили! — признається, що він Ш п і г е л ь б е р г... Грім і блискавка! Мені так і кортіло заявити в мігістрат, що цей нахаба ганьбить моє ім'я... І слухай, що я тобі скажу: його таки через три місяці повісили. Мені довелось потім заткнути ніс доброю понюшкою тютюну, коли я прогулювався біля шибениці і бачив, як цей лже-Шпігельберг пишається там у всій своїй красі. І в той час, як один Шпігельберг висить, другий Шпігельберг потихеньку виборсується з тенетів і глузливо показує ззаду надто розумному правосуддю осяччі вуха,— просто аж жаль бере.

Р а ц м а н (сміється). Ти все той самий.

Ш п і г е л ь б е р г. Як бачиш, той самий — і тілом і душею. Слухай, дурню, я розкажу тобі ще один жарт, який я утнув недавно в монастирі святої Цецілії. Цей монастир трапився мені по дорозі, коли вже почало смеркати, а що за день я не випустив жодного патрона,— а ти знаєш, що я до смерті ненавиджу *diem perdidit*¹,— то треба було хоч ніч уславити якоюсь витівкою, хоч би це навіть коштувало дияволові одного вуха! Ми сиділи, причаївшись, до пізньої ночі. Нарешті, все стихає. Вогні гаснуть. Ми вирішили, що черниці вже в своїх перинах. Тоді я беру з собою свого товариша Грімма,

¹ Втрачений день (лат.) — відомі слова римського імператора Тіта (41—81 рр. н. ери). Він промовляв їх, коли за цілий день не встигав зробити жодного доброго діла. Шпігельберг вживає цього вислову іронічно.

всім іншим наказую ждати біля брами, поки я не свисну, домовляюсь з монастирським сторожем, беру від нього ключі, пробираюсь туди, де сплять послушниці, забираю їх одяг і викидаю весь вузол за браму. Потім ми йдемо далі від келії до келії, забираємо вбрання в кожної сестри, нарешті й в ігумені.. Тоді я свищу, і мої хлопці за брамою зчиняють такий гвалт і рейвах, наче страшний суд настав, і з диким галасом — прямо до сестер у келії!.. Ха-ха-ха!.. Треба було тобі бачити цей гармидер, як бідні створіння навпомацки шукали в пільмі свої спідниці і який у них був жалюгідний вигляд, наче перед ними були самі чорти,— а ми тим часом налітали на них, немов гроза; і як вони зі страху закутувались у простирала або заповзали, немов кішки, під піч; деякі з переляку так зросили кімнату, що хоч плавати вчись, а лементу, а гвалту!.. І, нарешті, ця стара лепетуха, ігуменя, у вбранні Єви перед гріхопадінням... Ти ж знаєш, брате, для мене на всій земній кулі нема створіння гидкішого за п а в у к а т а с т а р у б а б у,— і от, уяви собі, ця чорна як земля, вся зморщена, патлата шлюха витанцьовує навколо мене і закликає мене своєю дівочою незайманістю.. Стонадцять чортів! Я вже був розмахнувся ліктем, щоб вибити їй з рота останні рештки її чеснот. Розмова тут коротка: або зараз же подавай сюди все срібне начиння, скарби монастирські і скільки є блискучих талярів, або... мої хлопці зразу ж мене зрозуміли.. Одним словом, я здер з монастиря всякого добра не менш як на тисячу талярів та ще й утнув цього жарта, а хлопці мої залишили їм спогад, який вони таскатимуть з собою цілих дев'ять місяців.

Р а ц м а н (*тупнувши ногою*). Побий мене грім, і мене там не було!

Ш п і г е л ь б е р г. От бачиш? Говори після цього, що це не веселе життя! І притому зберігаєш свіжість і силу, і тіло твоє міцніше й пухне щогодини, як черево прелата¹.. Не знаю, є в мені, мабуть, щось магнетичне, що всяку наволоч з цілого світу так і притягує до мене, мов сталь і залізо.

Р а ц м а н. Магніт із тебе хороший! Але кат мене візьми,— хотів би я знати, до якого ти вдаєшся чаклування...

¹ П р е л а т — духовний сановник у римсько-католицькій церкві.

Шпігельберг. Чаклування? Ніякого чаклування — треба голову на плечах мати! Деяку практичну кмітливість, якої в ячній каші не знайдеш... Бо я, бачиш, завжди кажу: чесну людину можна з кожного пня вербового зробити, але щоб бути тонким шахраєм, треба мати здібності! Тут потрібний особливий національний геній і певний, так би мовити, шахрайський клімат; для цього раджу тобі проїхатись у Граубюнден,— це Афіни теперішніх шахраїв.

Рацман. А мені, брате, дуже вихваляли Італію.

Шпігельберг. Так, так! Не будемо ні в кого відбирати його прав, славиться й Італія своїми мужами, але якщо Німеччина й далі піде тим самим шляхом, на який вона стала, і остаточно відмовиться від біблії, на що є блискучі перспективи, то з часом, може, і з Німеччини вийде щось путнє... Взагалі ж, мушу тобі сказати, клімат не так уже й багато важить, геній скрізь проб'є собі дорогу, а все інше, брате... сам знаєш, з дикого яблука і в райських садах не вийде ананаса... Так от... на чому це я спинився?

Рацман. На тонких штуках.

Шпігельберг. Ага, справді, на тонких штуках. По-перше, коли ти прибуваєш до якогось міста, розвідай у наглядців за жебраками, міської варти та дозорних, хто частіше від інших має честь їх відвідувати, а тоді вже шукай цих суб'єктів... Далі, ти вчашаєш до кав'ярень, борделів, трактирів і там придивляєшся, намацуєш, хто голосніше від інших кричить про дешеві часи та малі проценти, про згубну чуму поліцейських поліпшень, хто частіше від усіх лає уряд або нападає на фізіономіку¹ і таке інше. Отут-то, брате, верх мистецтва! Чесність ще хитається, як гнилий зуб, тобі треба тільки щипці накласти... Або ще краще й простіше: ідеш і кидаєш прямо серед вулиці повний гаманець, а сам ховаєшся де-небудь і стежиш, хто його підніме. Трохи згодом пускаєшся вслід, шукаєш, кричиш і запитуєш, начебто мимохідь: «Чи не знаходили ви, добродію, гаманця з грішми?» Скаже він «так» — ну, тоді чорт його бери; а почне відмовлятися: «пробачте, добродію... я не пригадую... дуже

¹ Фізіономіка — уміння визначати внутрішній стан людини за лініями і мімікою обличчя.

шкодую...» (схопившись) — тоді тріумф, брате, тріумф! Гаси свій ліхтар, хитрий Діогене!¹— ти знайшов свою людину.

Р а ц м а н Ти такий вчений практик.

Ш п і г е л ь б е р г. Боже мій! Ніби я коли-небудь мав у цьому сумнів!.. Коли твоя людина у тебе на гачку, треба дуже тонко орудувати, щоб її витягти! Бачиш, синку, я робив це так: натрапивши на слід, я приставав до свого кандидата, як реп'ях, пив з ним на брудершафт... *Nota bene!*² Частуй його своїм коштом! Звичайно, це тобі стане в копійку, але ти на те не зважай... Далі, ти вводиш його в компанію картярів, знайомиш з безпутними людьми, вплутуєш його в бійки та шахрайські витівки, поки він не втратить і сил своїх, і здоров'я, і грошей, і совісті, і доброго імені, бо *incidenter*³, мушу тобі сказати, нічого в тебе не вийде, якщо ти не погубиш душі й тіла... Віриш мені, брате, я з своєї величезної практики разів із п'ятдесят робив висновок, що досить чесного чоловіка раз вибити з колії, щоб він став братом чортові,— цей крок такий легкий, о, такий легкий, як стрибок від повії до святенниці... Але слухай! Що це за гуркіт?

Р а ц м а н. Десь гримить. Кажі далі!

Ш п і г е л ь б е р г. Ще коротший і кращий ось який шлях: обдереш свого чолов'ягу, як барана, щоб у нього й сорочки на тілі не лишилось, тоді він і сам дасться тобі в руки... Мене, брате, цих штук не вчити. Спитай он ту мідяну пику... Хай йому грець! Як ловко я його впіймав у пастку! Я обіцяв йому сорок дукатів, якщо він зробить мені восковий зліпок з ключів його пана. Уяви собі — цей йолоп робить це, приносить мені, чорти б мене вхопили, ключі і править гроші. «А чи знаєш ти, мосьє,— кажу я йому,— що я ці ключі зараз же віднесу прямісінько в поліцію і найму тобі квартиру на шибениці?» — Тисяча проклять! Ти б тільки поглянув, як цей хлопчина вирячив на мене свої баньки і почав тремтіти, наче мокрий пудель. «Ради всього святого, змилюйтесь, пане! Я хочу... я хочу...» — «Чого

¹ Діоген (404—323 рр. до н. ери) — старогрецький філософ. Про нього розповідали, що він ходив удень з засвіченим ліхтарем, а коли його питали, чому він так робить, Діоген відповідав: «Я шукаю людину», тобто справжню людину.

² Занотуй собі! (лат.)

³ До речі (лат.).

ти хочеш? Чи не хочеш ти зараз же підтягнути пояса і вирушити зі мною до самого чорта?» — «О, з дорогою душею, з радістю...» Ха-ха-ха! Так-то, бідолахо, мишей салом приманюють.— Та смійся ж з нього, Рацман! Ха-ха-ха!

Рацман. Так, так, мушу признатись... Золотими буквами запишу я цю лекцію на таблицях свого мозку. Сатана, видно, знає своїх людей, якщо зробив тебе своїм маклером.

Шпигельберг. Хіба ж не так, брате? І я гадаю, якщо я поставлю йому з десяток, він дасть мені спокій. Адже дає видавець своєму збирачеві передплати кожен десятій примірник, то чого б це чорт мав скупитись?.. Рацман! Я чую запах пороху...

Рацман. Прокляття! Я сам давно його чую. Стережись, тут поблизу діється щось непевне! Так, так, кажу тобі, Моріце, ти з своїми рекрутами будеш дуже до речі отаманові,— він теж залучив до себе бравих хлопців.

Шпигельберг. Але мої! Мої... це...

Рацман. Авжеж! Руки в них, може, й спритні... але,— кажу тобі,— слава нашого отамана вже не одного чесного хлопця ввела в спокусу.

Шпигельберг. Не думаю.

Рацман. Без жартів! І вони анітрохи не соромляться служити під його проводом. Він не вбиває, як ми, задля грабунку... про гроші він, видно, не дбає, відтоді як може мати їх досхочу, і навіть ту третину здобичі, яка по праву йому належить, роздає сиротам або платить за навчання бідних юнаків, що подають добрі надії. А коли треба пустити кров поміщикові, який дере шкуру зі своїх селян, або провчити негідника в золотих галунах, який перекручує закони і сріблєм замилує очі правосуддю, або якогось іншого панка тієї ж масті,— отут, хлопче, він у своїй стихії і шаленіє, як чорт, немов кожна жилка в нього фурією стає.

Шпигельберг. Гм, гм!

Рацман. Недавно довідались ми в трактирі, що тут проїздитиме багатий граф з Регенсбурга, який виграв мільйонний позов завдяки шахрайству свого адвоката; Моор саме сидів за столом і грав у шахи. «Скільки нас?» спитав він мене, квапливо підводячись; я бачив, як він закусив нижню губу, що він робить тільки тоді, коли його охоплює лютя. «Всього лише п'ятеро!», відповів я. «Цього до-

силь!» сказав він, кинув господині гроші на стіл, не доторкнувшись до вина, що загадав йому подати, і ми вирушили в дорогу. За весь час він не промовив про це ні слова, їхав сам стороною і тільки коли-не-коли запитував, чи ми чого не помітили, і наказував нам часом прикладати вухо до землі. Нарешті, їде наш граф, карета у нього важко навантажена, поруч з ним сидить у ній адвокат, попереду — вершник, з обох боків двоє слуг теж їдуть верхи... Якби ти бачив тоді отамана, як він з двома пістолями в руках перший кинувся до карети! І яким голосом він крикнув: «Стій!..» Кучер, що не хотів зупинитись, полетів з козел сторч головою; граф стрілив з карети в повітря, вершники поскакали... «Гроші, каналіє!» заgrimів отаман, і той звалився, як бик під обухом.—«А, це ти, шахраю, обертаєш справедливість у продажну дівку?» Адвокат увесь тремтить, аж зуби йому цокотять — і от кинджал стирчить у нього в череві, як кіл у винограднику... «Я своє зробив! — крикнув отаман і гордо відвернувся від нас.— Грабувати — ваша справа». І з цими словами він зник у лісі.

Шпигельберг. Гм, гм! Слухай, брате, все, що я зараз тобі розповів, хай залишиться між нами,— йому не треба цього знати. Розумієш?

Рацман. Гарзд, гарзд, розумію.

Шпигельберг. Ти ж його знаєш! У нього є свої химери. Ти мене розумієш?

Рацман. Розумію, розумію.

Вбігає Шварц.

Рацман. Хто там? Що трапилось? Проїжджі в лісі?

Шварц. Швидше, швидше! Де всі інші?.. Тисяча чортів! Ви тут стоїте і теревені розводите! Хіба ви не знаєте... Хіба ви нічого не знаєте? Адже Роллер...

Рацман. Що з ним? Що з ним?

Шварц. Роллер повішений, і з ним ще четверо.

Рацман. Роллер? Лиха година! Коли ж це... Звідки ти це знаєш?

Шварц. Вже більше трьох тижнів як він сидить, а ми нічого не знаємо; йому вже тричі допит учиняли, а ми нічого не чуємо! В нього тортурами випитували.— де отаман? Бравий хлопець ні в

чому не признався; вчора був йому суд, а сьогодні вранці він на кур'єрських вирушив до диявола.

Рацман. Прокляття! Отаман про це знає?

Шварц. Тільки вчора довідався. Він лютує, як дикий вепр. Ти знаєш, він завжди шанував Роллера більше, ніж кого іншого, а тут ще тортури... Канати і драбини вже були принесені до вежі, але це не допомогло; він сам у капуцинській рясі прокрався до нього і хотів помінятися з ним одягом. Роллер рішуче відмовився; і от він дав клятву, так що в нас аж мороз пройшов поза шкірою, запалити йому такий похоронний факел, який ще жодному королеві не світив,— факел, від якого задимують і обвугляться їхні спини. Мені страшно за місто. Він давно вже гострить на нього зуби за його мерзенне святенництво, а ти ж знаєш, коли він сказав: «Я це зроблю!»— то це все одно, якби хто з нас уже зробив це.

Рацман. Це правда! Я знаю отамана. Коли б він дав слово сатані піти в пекло, то не став би молитись, навіть якби половиною отченашу міг здобути собі вічне спасіння. Але бідолашний Роллер! Бідолашний Роллер!

Шпигельберг. Memento mori!¹ Та це мене не обходить.
(Наспівує пісеньку).

Я йшов повз шибеницю нині
І думав так, моргаючи здаля;
Он ти гойдаєшся у самотині,
То хто з нас дурень — ти чи я?

Рацман (схоплюється). Стривай! Постріл!

Чути постріли і гомін.

Шпигельберг. Ще один!

Рацман. А ось і знов! Отаман!

За сценою співають:

Не доведеться нюренбержцям
На гак повісити нас.

Швейцер, Роллер (за сценою). Ого-го-го! Ого-го-го-!

¹ Пам'ятай про смерть! (лат.)

Рацман. Роллер! Роллер! Бодай чорти мене вхопили!

Швейцер, Роллер (за сценою). Рацман! Шварц! Шпігельберг! Рацман!

Рацман. Роллер! Швейцер! Грім і блискавка! (Біжить їм назустріч).

Розбійник Моор, верхи. Швейцер, Роллер, Грім, Шуфтерле і юрба розбійників входять брудні і запорошені.

Розбійник Моор (зіскакує з коня). Свобода! Свобода! Ти на суші, Роллер! Відведи мого вороного, Швейцер, і помий його вином... (Кидається на землю). Ну й напарились!

Рацман (до Роллера). Клянусь горном Плутона¹! Чи не воскрес ти після колесування?

Шварц. Ти дух його? Чи я дурнем став, чи це справді ти?

Роллер (задиханий). Це я. Живий. Здоровий. Як ти гадаєш, звідки я з'явився?

Шварц. А відьма тебе знає! Адже кат над тобою вже й палку зламав.

Роллер. Так воно й було, і навіть більше того. Я прийшов прямісінько з шибениці. Дай мені раніше віддихатись. Швейцер тобі все розкаже. Дайте мені склянку горілки!.. І ти знову тут, Моріце? А я вже гадав побачитися з тобою в зовсім іншому місці... Дайте ж мені склянку горілки! У мене всі кості перебиті. О мій отамане! Де мій отаман?

Шварц. Зараз, зараз! Та говори ж, розкажуй! Як ти втік звідти? Як ти знову з нами? Аж голова обертом іде. То прямо з шибениці, кажеш ти?

Роллер (випиває цілу пляшку горілки). А! От славно, от припікає! Кажу вам, прямісінько з шибениці. Чого ви стоїте, роти пороззявляли? Ви й уявити собі не можете — я був уже за три кроки від клятої драбини, по якій мав піднятися на лоно Авраамове, — так близько, так близько, — я вже був з усіма тельбухами запроданий в анатомку, і ти міг сторгувати моє життя за понюх табаки. Отаманові завдячую я повітрям, свободою й життям.

Швейцер. Оце була штука, варто послухати. Всього за день

¹ Плутон — за старогрецькою міфологією — бог підземного світу.

до того пронюхали ми через наших шпигунів, що Роллерові непереливки, і коли небо вчасно не оступиться, то завтра вдень,— отже, це було б сьогодні,— він піде в путь, уготовану всякій плоті... «Вставайте,— каже отаман.— Чого не зробиш для друга! Врятуємо його чи ні, але принаймні запалимо йому такий похоронний факел, який ще жодному королеві не світив,— факел, від якого обвугляться їхні спини». Вся ватага звелася на ноги. Виряджаємо до нього посланця, і він усе сповіщає Роллеру в записці, яку кинув йому в юшку.

Р о л л е р. Я вже не мав надії на успіх.

Ш в е й ц е р. Ми переждали час, поки вулиці спустіють. Ціле місто ринуло на це видовище, вершники і пішоходи мішма з повозами, гомін і співи псалмів далеко лунали навкруги. «А тепер,— каже отаман,— паліть, паліть! Хлопці кинулись, мов стріли, підпалили місто зразу з тридцяти трьох кінців, кинули запалені гноти під порохові башти, в церкві і комори... *Mogbleu!*¹. Не минуло й чверті години, як північно-східний вітер, що теж, очевидно, має зуб проти цього міста, чудово допоміг нам і роздув полум'я аж до найвищого гребеня дахів. А ми тимчасом з вулиці на вулицю, як фурії,—«Пожежа!.. Пожежа!..» По всьому місту — крик, лемент, галас, дзвонять на сполох, висаджується в повітря порохова башта, наче земля розкололася навпіл, і небо лопнуло, і пекло провалилось на десять тисяч сажнів глибше.

Р о л л е р. Тут і мій конвой озирнувся: місто гинуло, як Содом і Гоморра², увесь обрій був у полум'ї й сірчаному диму, в сорока горах навколо лунав цей пекельний жарт, панічний жах повалив усіх на землю... Тут я користаюся з хвилини і — раз! — став вільний, як вітер! А кінець же був зовсім близько... Вартові закам'яніли, мов Лотова дружина³, і дивляться назад, а я рвонувся крізь натовп і — навіткача! Відбігши кроків із шістдесят, зриваю з себе одяг, кидаюсь у річку, пливу попід водою, поки, на мою думку, не зник їм з очей. Мій отаман уже наготові з кіньми й одягом — я

¹ Чорт забирай! (франц.).

² Содом і Гоморра — за біблійним переказом, були спалені вогняним дощем з неба за нечестиве життя їх мешканців.

³ Лотова дружина — за біблійним переказом, тікаючи з Содома, оглянувшись, незважаючи на заборону, на палаюче місто, за що була обернена в соляний стовп.

врятований! Моор! Моор! Коли б ти швидше в таку ж халепу вскочив, щоб я міг тим же віддячити тобі!

Рацман. Дике бажання, за яке тебе варто повісити. Але від цього жарту можна було із сміху луснути.

Роллер. Це була поміч — і в якій біді! Вам її не оцінити. Для цього треба — з мотузком на шиї — живцем до могили, як я, помарширувати. А ці пекельні готування, ці диявольські церемонії! З кожним кроком клята квартира, в якій я мав оселитися, ставала все ближче, зростаючи передо мною в страшному сяйві вранішнього сонця. А ці готові кинутись на тебе шкуродери, а ця мерзенна музика, — вона й досі ще гримить мені у вухах, — і каркання голодного вороння, що купами обсіло мого напівзгнилого попередника, і все... все... і поверх усього ще передчуття раювання, яке розцвітало передо мною. Брате, брате! І раптом — поклик до свободи! Це був такий вибух, неначе в небесній бочці обруч лопнув. Слухайте, каналії! Запевняю вас, якщо із розжареної печі скочити в льодову воду, то різницю не відчуєш сильніше, ніж я відчув, опинившись на тому березі.

Шпигельберг (сміється). Бідолашний!.. Ну, тепер усе це минуло. (П'є до нього). З щасливим воскресінням!

Роллер (кидає склянку). Ні, клянусь усіма скарбами Маммони¹! Я не хотів би переживати це вдруге. Смерть — щось більше за стрибок арлекіна², а страх смерті гірший за саму смерть.

Шпигельберг. А висаджена в повітря порохова башта, — тепер ти розумієш, Рацман? Ось чому так довго в повітрі сіркою смерділо, неначе весь гардероб Молоха³ провітрювали під небесним склепінням... Це був, отамане, геніальний жарт! Я заздрю тобі,

Швейцер. Якщо для цілого міста було розвагою дивитись, як мого товариша добивають, немов зацькованого вепра, то чого ж нам, кат його бери, мучитись сумлінням, що ми з любові до товариша пожертвували містом? До того ж, наші хлопці мали там нагоду добре поживитись за рахунок державної скарбниці... Скажіть-но, що ви там поцупили?

¹ Маммона — бог багатства й наживи у стародавніх сирійців та євреїв.

² Арлекін — комічний персонаж італійської народної комедії.

³ Молох — бог сонця, вогню й війни у стародавніх фінікіян, в жертву якому приносили людей. Тут Шіллер має на увазі одне з імен диявола.

Один з ватаги. Під час загальної метушні я пробрався в церкву святого Стефана і спорів бахрому з напрестольного покрива! Господь бог, сказав я собі, багатий і без того і може напрясти собі золотих ниток з простого мотуззя.

Швейцер. І добре зробив,— навіщо цей мотлох у церкві? Зносять його творцеві, який сміється з цього дрантя, а його створіння хай голодують! А ти, Шпанглер, куди ти закинув свій невід?

Другий розбійник. Я і Бюгель обчистили крамницю і при-тягли сувоїв краму чоловік на п'ятдесят.

Третій. А я потяг два золоті годинники та дюжину срібних ложок на додачу.

Швейцер. Гаразд, гаразд! А ми їм таке влаштували, що їм два тижні гасити доведеться. Якщо вони схочуть зупинити вогонь, то їм доведеться залити водою ціле місто... Ти не знаєш, Шуфтерле, скільки загинуло?

Шуфтерле. Кажуть, вісімдесят три. Сама лише порохова башта роздушила чоловік шістдесят.

Розбійник Моор (*дуже серйозно*). Роллер, за тебе дорого заплачено.

Шуфтерле. Ото біда! Якби ж то хоч були чоловіки, а то немовлята, що золотять свої пелюшки; дрімливі бабуні, що відганяли від них комарів; геть висохлі старигани, що їм і до дверей не дійти; пацієнти, що скиглили за лікарем, який тимчасом поважно чимчикував у загальній метушні... Все, що могло рухатись, вибігло подивитись на комедію, і тільки покидьки міста залишились стерегти свої оселі.

Розбійник Моор. Бідні створіння! Хворі, кажеш ти, старі й діти?..

Шуфтерле. Так, чорт би їх забрав! До того ще й породіллі, і вагітні жінки, що боялися скинути перед шибеницею, молоді жінки, що старались не дивитися на цю шкуродерню, щоб не відпечатати шибениці на спині своєї дитини ще в материнській утробі... Бідні поети, в яких не було в що взутися, бо єдину свою пару черевиків вони віддали лагодити, і багато всякої іншої погані; та не варто про неї й говорити. Проходжу я повз одну халупу, коли чую з неї якийсь писк,— заглядаю туди, і що ж я там бачу при світлі полум'я? Немовля, таке свіже й здорове, лежить на підлозі під столом, а стіл

уже займається. «Бідне звірятко,— сказав я.— Ти тут замерзнеш!» і кинув його в полум'я.

М о о р. Справді, Шуфтерле!.. То нехай же це полум'я горить у тебе в грудях, поки сама вічність не посивіє! Геть, недолюдку, щоб я більше не бачив тебе у своїй ватазі!.. Ви ремствуєте? Міркуєте? Хто сміє міркувати, коли я наказую?.. Геть його звідси, кажу я... Є ще й інші поміж вас, що визріли для мого гніву. Я знаю тебе, Шпігельберг. Незабаром я з'явлюсь серед вас і влаштую вам страшливу перевірку.

Усі виходять у трепеті.

М о о р (*сам, швидко ходить взад, вперед*). Не слухай їх, меснику небесний! Хіба я винен у цьому? Хіба винен ти, коли послані від тебе моровиці, голод і потопи гублять праведного разом з неправедним? Хто заборонить полум'ю, якому належить винищити гнізда шершнів, бушувати і на благословенних жнивах? Але вбивство дітей! Убивство жінок! Убивство хворих! Як гнітять мене ці злочини! Вони отруїли кращі мої діла!.. І от перед очима неба стоїть червоний від сорому, осміяний хлопчик,— він посмів гратися Юпітеровою пащецею і подолав пігмеїв, тоді як повинен був титанів розтрощити... Іди, йди геть! Не тобі правувати караючим мечем всевишнього судді,— ти впав у першій же сутичці... Віднині я зрікаюсь зухвалого задуму — піду сховаюсь в якій-небудь ущелині підземній, де світло дня назавжди відступить перед моєю ганьбою. (*Хоче тікати*).

К і л ь к а р о з б і й н и к і в (*квапливо вбігаючи*). Стережись, отамане! Тут щось негаразд! Богемська кіннота цілими ескадронами гарцює по лісі. Якась пекельна ябеда виказала нас.

Н о в а г р у п а р о з б і й н и к і в. Отамане, отамане! Вони напали на наш слід, кілька тисяч чоловік оточили звідусіль лісову гущавину.

Щ е к і л ь к а р о з б і й н и к і в. Біда, біда, біда! Нас впіймано, нас колесують, нас четвертують! Кілька тисяч гусарів, драгунів та егерів оточують височину і займають усі проходи.

Моор виходить.

Швейцер, Грімм, Роллер, Шварц, Шуфтерле, Шпігельберг,
Рацман, юрба розбійників.

Швейцер. То ми їх підняли з пуховиків? Радій же, Роллер! Мені вже давно хотілось зчепитися з цими гарнізонними хлібогризами. Де отаман? Чи всі на місці? Адже пороху в нас досить?

Рацман. Пороху сила-силенна. Але нас всього-навсього вісімдесят, отже на кожного — їх принаймні по двадцятєро.

Швейцер. Тим краше! Хай їх буде хоч п'ятдесят проти мого великого нігтя. Адже дочекались вони, поки ми їм солону під сидницями підпалили... Це ще не біда, братове! Вони продають своє життя за двадцять крейцерів, а хіба ми б'ємось не за свою шию й свободу? Ми ринемо на них цілим потопом, блискавицями впадемо їм на голови. Але де ж, чорт забирай, наш отаман?

Шпігельберг. Він кидає нас у біді. Хіба ми вже не можемо втекти?

Швейцер. Втекти?

Шпігельберг. О, чом я не залишився в Єрусалимі!

Швейцер. Бодай ти захлинувся у вигрібній ямі, паскудна твоя душа! Перед голими чорницями ти зух, а побачив зо два кулаки — і бабою став! Держись тепер, а ні — то зашиємо тебе в свинячу шкуру і зацькуємо собаками.

Рацман. Отамане, отамане!

Моор (*повільно входить, про себе*). Я довів до того, що їх оточили звідусіль, — тепер вони мусять битися одчайдушно. (*Голосно*). Хлопці! Настав рішучий момент! Ми пропали, коли не будемо битись, як підстрелені вепри.

Швейцер. Ха! Я іклами розпорю їм животи, так що тельбухи в них повилазять на цілий лікоть! Веди нас, отамане! Ми підемо за тобою навіть у пашу самої смерті.

Моор. Зарядіть усі рушниці! Пороху в нас не бракує?

Швейцер (*схопившись*). Пороху досить, щоб висадити землю під самий місяць.

Рацман. У кожного заряджено по п'ять пар пістолів та по три рушниці на додачу.

Моор. Гарзд, гарзд! Хай тепер частина вилізе на дерева або сховається в гушавині і відкриє по них вогонь із засідки.

Швейцер. Це твоя справа, Шпігельберг.

Моор! А ми тимчасом, як фурії, кинемось на них із флангів.

Швейцер. Отут і я, і я!

М о о р. Тоді кожен починай свистіти, гасаючи по лісі, щоб здавалось, ніби нас страшенно багато; спустити також усіх собак і нацькувати на їхні загони, щоб розділити їх, розсіяти і гнати на ваші постріли. Ми троє — Роллер, Швейцер і я — будемо битися в самій тисняві.

Ш в е й ц е р. Чудово, розкішно! Ми ринемо на них такою грозою, що вони й не знатимуть, звідки на них сиплються ляпаси. Я бувало вишню з під самого рота вибивав... Хай тільки прийдуть.

Шуфтерле смикає Швейцера за рукав, той відводить отамана вбік і тихо з ним розмовляє.

М о о р. Мовчи!

Ш в е й ц е р. Прошу тебе!

М о о р. Гей! Хай дякує власній ганьбі за свій порятунок. Він не повинен умерти, якщо умру я, і мій Швейцер, і мій Роллер. Хай скине свій одяг, і я скажу, що це мандрівець, якого я пограбував. Будь спокійний, Швейцер! Клянусь тобі — шибениці йому не минути.

Входить патер.

П а т е р (*про себе, здивовано*). То оце і є драконове лігво? З вашого дозволу, панове! Я служитель церкви, а там ось тисяча сімсот чоловік, які охороняють кожну волосину на моїй голові.

Ш в е й ц е р. Браво, браво! Це знаменито сказано. Береженого і бог береже.

М о о р. Замовкни, товаришу! Скажіть коротко, панотче, чого вам тут треба?

П а т е р. Мене послала вища влада, яка життям і смертю володіє. Ви злодії, ви убивці й палії, ви шахраї, єхидни отруйні, що в пітьмі плазують і нишком жалять... проказа людства, пекельне поріддя, гідна пожива для вороння й гаддя, набуток для шибениці й колеса...

Ш в е й ц е р. Перестань лаятись, сучий сину, а то... (*Приставляє приклад до його обличчя*).

М о о р. Та ну тебе, Швейцер! Ти ж зіб'єш його з пантелику, — він так славно вивчив напам'ять свою проповідь. Ну, далі, панотче! «Для шибениці й колеса»?

П а т е р. А ти, спритний отамане! Гєрцог кишенькових злодіїв!

Король мазуриків! Великий могол¹ усіх шахраїв на світі! Цілком схожий на того першого мерзотника призвідця, який розпалив бунтівним вогнем тисячі легіонів безневинних ангелів і потягнув їх за собою в безодню прокляття! Лемент осиротілих матерів за тобою по п'ятах женеться; ти п'єш кров, як воду; люди для твого смертоносного кинджала менше важать, ніж мильна бульбашка.

М о о р. Це правда, правда! Далі!

П а т е р. Як — правда, правда? Хіба це відповідь?

М о о р. А що ж, панотче? Такої, видно, ви не сподівались? Далі, далі! Що мали ви ще сказати?

П а т е р (з запалом). Жахлива людино! Згинь з очей моїх! Чи не запеклась на твоїх проклятих пальцях кров убитого імперського графа? Хіба не ти вдерся в святиню господню і злодійськими руками викрав священний посуд для причастя? Як? Хіба не ти порозкидав палаючі голівешки по нашому богобоязливому місту? Не ти повалив порохову башту на голови добрих християн? (Сплеснувши руками). Жахливі, жахливі лиходійства; сморід їх сягає самого неба і накликає страшний суд, який грізно впаде на вас!.. Лиходійства, дозрілі для відплати, для звуків останньої сурми!

М о о р. Досі сказано чудово! Але до справи! Що має сповістити мені через вас високохвальний магістрат?

П а т е р. Те, чого ти ніколи не був гідний сприйняти... Подивись навколо себе, убивцю й палію! Куди б ти не кинув оком,— звідусіль ти оточений нашою кіннотою. Тут нікуди тікати... Як не вирости вишням на цих дубах і не визріти персикам на цих ялинах, так і вам не вийти з-під цих дубів і ялин.

М о о р. Ти чуєш, Швейцер? Ну і що ж далі?

П а т е р. То слухай же, лиходію, як милостиво, як поблажливо ставиться до тебе суд. Якщо ти зараз же скорись і благатимеш милосердя й пощади, то сама суворість закону обернеться для тебе в ласку, а правосуддя стане тобі люблячою матір'ю. Воно заплющить очі на більшу половину твоїх злочинів і обмежиться — подумай тільки! — обмежиться самим лише колесуванням.

¹ Могол — титул колишніх верховних владарів Індії, спадкоємець монгольських ханів. «Великий могол» — «хан над усіма ханами», «князь над князями», «цар царів».

Швейцер. Ти чув, отамане? Чи не підійти мені і чи не здушити горло цій муштрованій вівчарці, щоб червоний сік бризнув з усіх її жил?

Роллер. Отамане! Буря, грім і пекло! Отамане!.. Бач, як закусив він нижню губу. Чи не підкинути мені цю тварюку догори ногами, як кеглю, під самісіньке небо?

Швейцер. Мені, мені! Я навколішках благатиму тебе, земно вклонюся тобі — дай мені насолоду стерти його на порох!

Патер кричить.

Моор. Геть від нього! Ніхто не смій торкатися його! (*До патера, вихоплюючи шпагу*). Бачите, панотче! Ось стоять сімдесят дев'ять чоловік, я їх отаман, і ніхто з них не вміє з одного натяку або за командою кудись летіти чи танцювати під музику канонади, а там стоїть тисяча сімсот чоловік, посивілих під рушницею... Слухайте ж тепер! Так говорить Моор, отаман убивць і паліїв! Це правда, я вбив імперського графа, підпалив і сплюндрував домініканську церкву, закидав палаючими головешками ваше святенницьке місто і повалив порохову башту на голови добрих християн. Але це ще не все. Я багато більше зробив. (*Простягає праву руку*). Бачите ви ці чотири коштовні персні на моїх пальцях?.. Ідіть же й перекажіть слово в слово панам суддям, які життям і смертю володіють, усе, що ви побачите й почуєте... Цей рубін я зняв з пальця міністра, якого я під час полювання поклав мертвим до ніг його державця. З найнижчого стану він улесливістю доповз до ролі першого фаворита, падіння його попередника було шаблем до його підвищення... він сплив на сльозах сиріт. Цей діамант я зняв з руки фінансового радника, який продавав почесні чини й посади тому, хто більше дасть, і гнав од своїх дверей патріота, що вболівав за вітчизною. Цей агат я ношу на честь попа однієї масті з вами, якого я задушив власними руками за те, що він відкрито, з кафедри, оплакував занепад інквізиції... Я міг би розповісти вам ще більше історій про мої персні, якби не шкодував і тих кількох слів, які на вас потратив...

Патер. О, фараон, фараон!

Моор. Ви чуєте? Ви зауважили цей зойк? Чи не стоїть він тут так, ніби хоче прикликати вогонь з неба на зграю нечистивих, осуджує їх лише знизуванням плечей, проклинає самим лише зітханням хри-

стиянським!.. Чи може людина такою сліпою бути? Він, що сотнями Аргусових очей¹ помічає плями на своєму брату, чи може він бути таким сліпим до самого себе? Громовим голосом віщують вони з надхмарної височини про лагідність і терпіння, а самі приносять богові любові людські жертви, немов вогнерукому Молохові. Проповідують любов до ближнього і з прокльоном женуть від своїх дверей вісімдесятилітнього сліпця. Повстають проти скнарості, а самі винищують населення Перу задля золотих пряжок і запрягають язичників, мов худобу, в свої повози. Сушать собі голови, як це могло статися, що природа породила Іскаріота, а навіть не найгірший з них продав би триєдиного бога за десять сребреників. О, бодай на вас загибель, фарисеї, фальшивники істини, мавпи божества! Ви не боїтесь преклоняти коліна перед хрестом і вівтарями, ремінням скривавлюєте свої спини і постом виснажуєте плоть; ви уявляєте, ніби цим жалюгідним блазенством ви затуманите очі тому, кого самі ж ви, дурні, називаєте всезнаючим. Так найзліше глузують із сильних світу цього, коли улесливо запевняють, ніби підлесники їм ненависні. Ви чванитеся чесністю й зразковою поведінкою, а бог, що наскрізь бачить серця ваші, розгнівався б на творця, якби не сам він створив нільську потвору². Заберіть його з очей моїх!

П а т е р. Щоб лиходій та був ще таким гордим!

М о о р. Цього не досить... Ось тепер я заговорю гордо. Іди й скажи високохвальному судові, який грає життям і смертю: я не злодій, що у змові зі сном і темрявою ночі удає з себе героя на мотузяній драбині... Про те, що я вчинив, я, без сумніву, прочитаю колись у борговій книзі неба; але з його жалюгідними намісниками я більше не витрачатиму слів. Скажи їм: моє ремесло — відплата, промисел мій — помста. *(Повертається до нього спиною)*.

П а т е р. То ти відмовляєшся від пощади й милосердя? Гаразд, розмову з тобою скінчено. *(Звертається до ватаги)*. То вислухайте ви, що сповіщає вам через мене правосуддя. Якщо ви зараз же зв'яжете і видасте цього засудженого злочинця — всі ваші мерзоти, аж до останньої, буде пущено в непам'ять... свята церква з оновле-

¹ А р г у с — у старогрецькій міфології велетень з безліччю очей, якими було всіяно все його тіло.

² Н і л ь с ь к а п о т в о р а — крокодил.

ною любов'ю прийме вас, овець заблудлих, у своє материнське лоно, і кожному з вас буде відкрито шлях до всіх почесних посад. (*З триумфуючим сміхом*). Ну як? Чи до смаку вам це, ваша величність?.. Отже, швидше! В'яжіть його — і ви вільні!

М о о р. Ви чуєте? Чуєте? Чого ж ви остовпіли? Чому такі збен-тежені? Вам пропонують свободу, а ви ж дійсно їх полонені. Вам дарують життя, і це не пуста хвальба, бо ви справді засуджені. Вам обіцяють шанобу й посади, а яка може бути ваша доля, хоч би ви й перемогли, як не ганьба, прокляття й переслідування!? Вам провіщають примирення з небом, а ви ж справді прокляті! На жод-ному з вас немає й волоска, який не прямував би до пекла. І ви ще роздумуете? Ще вагаєтесь? Невже так важко вам вибирати між небом і пеклом? Допоможіть їм, панотче!

П а т е р. (*про себе*). Чи не збожеволів цей хлопець? (*Вголос*). Чи не боїтесь ви часом, що це пастка, щоб вас живцем переловити? Читайте самі, тут підписано цілковите помилування. (*Подає Швей-церові папір*). Чи можна ще сумніватись?

М о о р. От бачите, бачите! Чого ж вам ще бажати? Підписано власною рукою... Це ж милість понад усякі межі! Чи, може, ви боїтесь, що вони зламають своє слово, бо вам доводилось чути, що слова, даного зрадникам, не додержують? О, не бійтесь! Вже з самих політичних міркувань вони повинні додержати слова, хоч би дали його самому сатані. Інакше хто ж повірить їм надалі? Як же їм тоді вдатися до цього вдруге? Я готовий заприсягнути, що думка в них цілком щира. Вони знають, що це я підбурив вас і розпалив, а вас самих вважають невинними. Ваші злочини вони пояснюють помилками молодості, необачністю. Одного мене їм треба, один я заслуговую кари. Чи не так, панотче?

П а т е р. Який диявол промовляє його устами? Так, звичайно, звичайно, це так. Цей хлопець зведе мене з розуму.

М о о р. Як, ви й досі не відповідаєте? Чи не гадаєте ви про-битися оружною рукою? Та погляньте, погляньте навколо себе! Про це нема чого й думати, це була б дитяча самовпевненість... Чи вас приваблює загинути героями, тому що ви бачили, як я радів битві? О, і не думайте про це? Ви не Моори! Ви безбожні злодії! Жалюгідне знаряддя моїх великих планів, мерзенні, як вірьовка ката! Злодії не можуть загинути, як герої. Життя — весь виграш

злодія, далі настає щось жахливе... І злодії мають рацію тремтіти перед смертю. Послухай, як сурмлять їхні горни! Гляньте, як грізно виблискують їхні шаблі! Як? Ви ще не зважились? Я не подякую вам за своє життя, я соромлюсь вашої жертви!

П а т е р (*вкрай здивований*). Я божеволю, втечу відсіль! Чи чувана ж то річ?

М о о р. Чи ви боїтесь, що я сам заподію собі смерть і знищу самогубством договір, дійсний тільки для живого? Ні, хлопці, то марний страх. Ось я відкидаю геть свій кинджал, пістолі і пляшечку з отрутою, яка стала б мені в пригоді... Я тепер такий жалюгідний, що навіть владу над власним життям утратив... Як, ви все ще не зважились? Чи, може, ви гадаєте, що я схоплюсь за зброю, коли ви схочете мене в'язати? Дивіться! Я прив'язую свою праву руку до цього дубового сука, тепер я цілком беззахисний — навіть дитина мене подолає... Хто ж із вас перший покине свого отамана в біді?

Р о л л е р (*у дикому хвилюванні*). Хоч би й пекло дев'ятьма колами¹ нас обступило. (*Розмахує шпагою*). Хто не собака, рятуй отамана!

Ш в е й ц е р (*розриваючи помилювання, клаті його кидає патерові в обличчя*). Помилування — в наших кулях! Геть, каналіє! Скажи сенатові, що послав тебе, — в Мооровій ватазі ти не знайшов жодного зрадника. Рятуймо, рятуймо отамана!

У с і (*голосно*). Рятуймо, рятуймо, рятуймо отамана!

М о о р (*розв'язавши вірвовку, радісно*). Тепер ми вільні... товариші! Я відчуваю цілу армію в своїй руці... Смерть або свобода! Живими нас не візьмуть!

Сурмлять до наступу. Гомін і метушня. Усі виходять зі шпагами наголо.

З а в і с а

¹ На дев'ять кіл пекло поділяється в «Божественній комедії» Данте-Алегієрі (1265—1321). У дев'ятому колі Дантового пекла містяться зрадники.

ДІЯ ТРЕТЯ

ЯВА ПЕРША

А м а л і я в саду грає на лютні.

А м а л і я.

Мовби світлий ангел — він прекрасний.
Мов Валгалли¹ воїн — кращий всіх.
Зір його — мов майський промінь ясний
В хвилях віддзеркалений морських.
А його обійми — буйне поривання,
Серць вогнистих радісне биття!
Тільки ніч над нами. Зоряне мовчання,
Наших душ окрилене злиття.
Поцілунки — райський плід чудесний!
Мов два полум'я, зливались ми,
Мов двох арф гармонії небесні,
З осяйної линули пільми.
Трепетали душі і назустріч рвались,
І палали щоки і уста —
Дух до духу линув. Зорі коливались,
Все пливло, мов мрія золота.

¹ В а л г а л л а — в старогерманському народному епосі місце, де після смерті перебувають душі воїнів, що загинули в бою.

Він пішов... Даремно, ах, даремно
Жду його у смутку і сльозах.
Він пішов — і стало все нікчемне,
Й радість вся зітхає сумно: «Ах!»

Входить Франц.

Франц. Знову тут, норовлива мрійнице? Ти крадькома зникла з нашого веселого бенкету і зіпсувала гостям радіші.

Амалія. Як жаль цих безневинних радощів! Адже у тебе в вухах ще мусив би звучати похоронний спів, що лунав над гробом твого батька.

Франц. Невже ти будеш довіку сумувати? Облиш мертвих мирно спочивати і подбай про щастя для живих! Я прийшов...

Амалія. А коли ти підеш?

Франц. О, не дивись на мене так похмуро й гордо! Ти завдаєш мені жалю, Амаліє. Я прийшов тобі сказати..

Амалія. Хоч-не-хоч я повинна слухати, адже Франц фон-Моор став повновладним господарем.

Франц. Авжеж, і саме про це я хотів з тобою поговорити... Максиміліан опочив у склепі предків. Я — господар. Але я хотів би цілком ним бути, Амаліє... Ти знаєш, чим ти була для нашого дому, на тебе дивились як на дочку Моора, його любов до тебе навіть саму смерть пережила. Ти, звичайно, ніколи цього не забудеш?

Амалія. Ніколи, ніколи! І хто б міг так легковажно це забути за веселим бенкетом!

Франц. За любов мого батька ти повинна винагородити його синів. Але Карл умер... Ти дивуєшся? В тебе паморочиться голова? Це й справді така висока, принадна думка, що вона може приголомшити навіть жіночу гордість. Франц під ноги топче надії найблагородніших панночок, Франц приходять і пропонує бідній, безпомічній без нього сироті своє серце, руку... а разом з ними й усе своє золото, усі свої замки й ліси. Франц, якому всі заздять, якого всі бояться, добровільно оголошує себе рабом Амалії.

Амалія. Чом блискавка не спалить цього нечестивого язика за його слова злочинні! Ти вбив мого коханого, і Амалія назве тебе дружиною? Ти...

Франц. Не так гостро, всемілостива принцесо! Звичайно, Франц

не вигинається перед тобою, як воркуючий селадон¹, звичайно, він не вчився, як томний аркадський пастушок², звіряти лунам гротів і скель свої любовні жалі... Франц говорить, а якщо йому не відповідають, то він буде н а к а з у в а т и.

А м а л і я. Ти, хробаку, будеш наказувати? Наказувати — мені? А що, як твій наказ повернуть тобі із зневажливим сміхом?

Ф р а н ц. Ти цього не зробиш. Я знаю ще засіб, який зламає гордість упертої мрійниці, — монастирські мури!

А м а л і я. Браво! Чудово! За мурами монастиря знайти назавжди захист від твоїх очей-василіска³ і мати досить дозвілля, щоб мріяти про Карла. Я вітаю твій монастир! Вітаю мури монастиря!

Ф р а н ц. Ха-ха! То он як? Стережись, тепер ти навчила мене уміння тебе мучити. Мій погляд, наче вогнекоса фурія, виб'є з твоєї голови ці вічні химери про Карла; страхітливий образ Ф р а н ц а, немов із засідки, підстерігатиме тебе з-за образу твого коханого, як зачарований пес, що лежить на скарбах підземних... Я за коси приводочу тебе до каплиці, зі шпагою в руці вирву з твоєї душі шлюбну обітницю, силоміць зійду на твоє дівоче ложе і горду соромливість твою здолаю ще більшою гордістю.

А м а л і я (дає йому ляпаса). Візьми спершу це в посаг.

Ф р а н ц (розлючений). Ха! Вдесятеро і ще раз вдесятеро буде тобі за це відплачено! Не дружиною моєю — цієї честі тобі не бачити — ти будеш полюбовницею в мене, і чесні селянки пальцями вказуватимуть на тебе, коли ти зважишся перейти вулицю. Скрегочи зубами, проймай мене убивчим поглядом, — мене тішить жіноча лють, ти від неї ще прекрасніша, ще більш жадана. Ходім — цей опір окрасить моє торжество, надасть насолоди насильним обіймам. Ходім до мене в кімнату! Я палаю пристрастю... Ти мусиш зараз же йти зі мною. (Хоче повести її силоміць).

А м а л і я (кидається йому на шию). Прости мені, Франце! (Коли

¹ С е л а д о н — головний персонаж романа «Астрейя» французького письменника Оноре д'Юрфе (1568—1625), синонім сентиментального коханця

² А р к а д с ь к и й п а с т у ш о к — літературний образ щасливих, безтурботних людей, що живуть на лоні природи Аркадія — частина стародавньої Греції, вславлена багатьма поетами, як країна простих звичаїв і щасливого пастушого життя.

³ В а с и л і с к — казкова тварина, напівптаха, напівзмія, що нібито вбивала одним своїм поглядом.

він хоче її обняти, вона вихоплює в нього з піхов шпагу і швидко відступає). Бачиш, лиходію, що я можу тепер з тобою зробити. Я жінка, але жінка, доведена до нестями. Посмій тільки розпутною рукою доторкнутись до мого тіла, і ця сталь пройме твої похитливі груди, і дух мого дядька спрямує мою руку! Геть звідсіля в цю ж мить! (Проганяє його). Ах, як мені добре! Тепер я можу вільно дихнути... Я почуваю в собі силу коня, що креше іскри копитами, лютє тигриці, що переслідує того, хто вкрав її малят... У монастир, каже він... Дякую тобі за цю щасливу думку! Нарешті, обманута любов знайшла собі притулок — монастир... Хрест спасителя — ось пристановище обманутої любові. (Хоче йти).

Несміливо входить Герман.

Герман. Панно Амаліє! Панно Амаліє!

Амалія. Нещасний! Чого ти від мене хочеш?

Герман. Зніміть тягар з моєї душі, поки він не затягнув її в пекло. (Падає перед нею навколішки). Простіть! Простіть! Я дуже вас образив, панно Амаліє!

Амалія. Встань! Іди звідси! Я нічого не хочу знати. (Поривається йти).

Герман (затримує її). Ні! Зостаньтесь! Заклинаю вас богом! Заклинаю вас вічним богом! Ви повинні все знати!..

Амалія. Ні звуку більше... Я прощаю тебе... Іди собі з миром. (Поспішає до виходу).

Герман. Вислухайте одне тільки слово — воно поверне вам спокій.

Амалія (вертається і дивиться на нього здивовано). Як, друже? Хто на небі й на землі може повернути мені спокій?

Герман. Це зможе одне слово з моїх уст. Вислухайте мене!

Амалія (співчутливо бере його за руку). Добра людина... Чи може одне слово з твоїх уст відчинити браму вічності?

Герман (встає). Карл — живий!

Амалія (скрикує). Нещасний!

Герман. Це так... Ще одне слово: ваш дядько...

Амалія (кидається до нього). Ти брешеш.

Герман. Ваш дядько...

Амалія. Карл — живий!

Герман. І ваш дядько...

Амалія. Карл живий?

Герман. І ваш дядько теж... Не зрадьте мене... *(Вибігає)*.

Амалія *(довго стоїть, мов скам'яніла, потім зривається з місця і біжить за ним)*. Карл — живий!

Я В А Д Р У Г А

Берег Дунаю.

Розбійники розташувалися на пагорку під деревами; внизу пасуться коні.

Моор. Тут я ляжу відпочити. *(Падає на землю)*. Я весь як побитий. Язик сухий, мов черепок.

Швейцер непомітно зникає.

Я хотів вас попросити зачерпнути мені пригорщ води з того струмка, але й ви усі смертельно втомлені.

Шварц. І вино в наших бурдюках усе вийшло.

Моор. Гляньте, які гарні хліба! Дерева гнуться під тягарем плодів... Повні надії виноградні лози.

Грімм. Рік удався врожайний.

Моор. Ти гадаєш? Отже, хоч одна краплина поту на цьому світі буде винагороджена... Одна?.. А вночі, може, випаде град і виб'є все до останку.

Шварц. Це цілком можливо! Усе може загинути за кілька годин до жнив.

Моор. Оце ж я й кажу. Усе може загинути. Чому повинно щастити людині там, де вона схожа на мурашу, коли їй не вдається те, що рівняє її з богами? Чи така вже призначена їй доля?

Шварц. Не знаю.

Моор. Це ти добре сказав, а ще краще зробив би, якби ніколи не намагався її пізнати! Я бачив людей, брате, їх бджолині турботи і велетенські задуми, їх божественні плани і мишачі діла — всю цю дивовижну гонитву за щастям... Один довіряється льотові свого коня, другий — носові свого осла, третій — власним своїм ногам; я бачив

цю строкату лотерею життя, де в погоні за виграшем інший ставить на карту свою безвинність, спасіння своєї душі.. і витягує порожні квитки. Кінець кінцем виявляється, що в ній не було жодного виграшу. Це таке видовище, брате, що від нього сльози набігають на очі і разом з тим нестримний сміх лоскоче груди.

Шварц. Як велично заходить сонце!

Моор (*заглиблений у споглядання*). Так умирає герой. Хочеться схилитись перед ним!

Грімм. Ти, здається, глибоко схвильований.

Моор. Коли я був ще хлопчиком, моєю улюбленою мрією було так жити і так померти... (*З прихованим болем*). Цілком дитяча мрія!

Грімм. Я думаю!

Моор (*насуває капелюх на обличчя*). Так, був час... Облиште мене самого, товариші!

Шварц. Моор! Моор! Що це, хай йому кат? Змінився з обличчя!

Грімм. Стоннадцять чортів! Що з ним? Йому недобре?

Моор. Був час, коли я не міг заснути, якщо забував на ніч помолитись.

Грімм. Чи ти з глузду з'їхав. Чи не хочеш ти, щоб твої дитячі роки і зараз тобою керували?

Моор (*кладає свою голову Гріммові на груди*). Брате! Брате!

Грімм. Чого ти! Та не будь же дитиною, прошу тебе.

Моор. Якби ж я був нею... якби ж то я був нею знов!..

Грімм. Годі! Годі!

Шварц. Розвеселись. Глянь, який мальовничий краєвид... який чудовий вечір.

Моор. Так, друзі, світ такий прекрасний!

Шварц. Ну от, це добре сказано.

Моор. Земля така чудова!

Грімм. Правда... правда... це мені до вподоби.

Моор (*з пониклою головою*). А я такий гидкий у цьому прекрасному світі... а я недолюдок на цій чудовій землі.

Грімм. Ото лихо!

Моор. Моя невинність! Моя невинність!.. Погляньте. Усе в природі вийшло погрітись під привітним промінням весняного сонця... Чому ж для мене ці радощі небесні стають пеклом?.. Усе повне.

щастя, усе пройнято єдиним віянням миру!.. Увесь світ — о д н а родина, і один отець над нею угорі... Але він не м і й отець,— я один — відкинутий, мене одного вигнано з-поміж праведних... Не для мене солодке слово «дитя», не для мене ніжні погляди коханої... не для мене, не для мене щирі обійми друга. (*З жахом відкинувшись назад*). Оточений убивцями... сичанням єхидни... прикутий до пороку залізними ланцюгами... я по хисткій жердині пороку йду, хитаючись, через провалля загибелі,— ридаючий Абадонна¹ серед квітів щасливого світу.

Ш в а р ц (до товаришів). Нічого не збагну! Я ніколи його таким не бачив.

М о о р (із смутком). Коли б я міг вернутись у лоно матері моєї! Коли б я міг жебраком народитись! Ні! Нічого б я так не хотів — о небо! — як бути простим поденником!.. О, я хотів би так стомлюватись, щоб кривавий піт збігав мені по скронях... Коли б мені хочим купити єдину радість післяобіднього сну... щастя єдиної сльозини.

Г р і м м (до товаришів). Терпіння, припадок іде на спад.

М о о р. Був час, коли вони так легко лилися... О безжурні дні! О ти, замку отчий! О ви, зелені мрійливі долини! О райські сцени мого дитинства! Ніколи ви не вернетесь, ніколи не освіжите своїм дорогоцінним подихом мої палаючі груди... Сумуй зі мною, природо! Ніколи вони не вернуться, ніколи не освіжать своїм дорогоцінним подихом мої палаючі груди... Минулися... минулися безповоротно!

Ш в е й ц е р (з водою в капелюсі). Пий, отамане! Води тут досхочу, холодна як лід.

Ш в а р ц. Ти в крові. Що з тобою трапилось?

Ш в е й ц е р. Дурниця, яка мало не коштувала мені обох ніг і голови. Поспішаю оце я піщаним пагорком понад рікою, коли — раз! — і увесь цей мотлох сунеться під мене, і я з висоти десяти рейнських футів² лечу вниз... лежу там... А коли прийшов до пам'яті, то побачив серед гравію найчистішу воду. На цей раз досить, на танцювавсь, подумав я, і отаманові це буде до смаку.

¹ А б а д о н н а — ім'я повелителя духів пекла, що часто зустрічається в релігійній поезії середніх віків і нового часу.

² Р е й н с ь к и й ф у т — приблизно третина метра.

Моор (повертає йому капелюх і витирає йому обличчя). А то не видно шрамів, що ними богемська кіннота позначила тобі лоб... Твоя вода була хороша, Швейцер. Ці шрами тобі до лиця.

Швейцер. Ба! Вистачить місця ще на три десятки...

Моор. Так, хлопці, гарячий це був день... А втратили ми тільки одного — мій Роллер загинув прекрасною смертю. Над його прахом поставили б мармуровий пам'ятник, якби він помер не за мене. Будьте задоволені і з цього. (Осушує собі очі). А скільки ворогів лягло на місці?

Швейцер. Сто шістдесят гусарів, дев'яносто три драгуни і близько сорока єгерів — усього чоловік до трьохсот.

Моор. Триста за одного!.. Кожен з вас має право на цю голову! (Знімає капелюх). Ось я піднімаю свій кинджал. Клянусь душею — я вас ніколи не покину.

Швейцер. Не клянись! Ти не знаєш, може, ти ще будеш щасливий і розкаєшся в цьому.

Моор. Клянусь прахом мого Роллера! Я вас ніколи не покину.

Входить Косінський.

Косінський (про себе). Десь у цій околиці, казали мені, я його зустріну... Ого! А це що за люди? Чи не вони часом? А що, як вони? Так і є, так і є! Так і є! Заговорю-но з ними.

Шварц. Пильнуй! Хто йде?

Косінський. Пробачте, панове! Не знаю, чи туди я прийшов, куди треба, чи ні?

Моор. А хто ж ми повинні бути, якщо ви прийшли, куди треба?

Косінський. Люди.

Швейцер. Ми ж довели це, отамане?

Косінський. Я шукаю людей, які дивляться смерті в обличчя і граються з небезпекою, як з ручною змією, цінують свободу понад честь і життя; справжніх людей, що від самого лише імені їх, жада-ного для бідних і пригнічених, тремтять найвідважніші, а тирани бліднуть.

Швейцер (до отамана). Цей хлопець мені до вподоби. Слухай, друже, ти знайшов тих, кого тобі треба.

Косінський. І я так гадаю і сподіваюсь, що невдовзі ми

станемо братами... То покажіть же мені ту людину, яку я шукаю — вашого отамана, великого графа фон-Моора.

Швейцер (*подає йому руку і тепло говорить*). Любий юначе! Будемо друзями.

Моор (*наближаючись*). А ви знаєте отамана?

Косінський. Це ти!.. Хто, глянувши на тебе, шукатиме іншого? (*Пильно дивиться на нього*). Мені завжди хотілося побачити мужа з нищівним поглядом, як він сидів колись на руїнах Карфагена,— тепер я вже не хочу.

Швейцер. Молодець!

Моор. А що вас привело до мене?

Косінський. О отамане! Моя більше ніж жорстока доля!.. Мій корабель зазнав аварії в бурхливому життєвському морі, я бачив, як надії мого життя гинули в страшному вирі, і в мене не лишилося нічого, крім болючого спогаду про їх утрату, що довів би мене до божевілля, коли б я не намагався заглушити його іншою діяльністю.

Моор. Ще один, що нарікає на бога!.. Далі!

Косінський. Я став солдатом. Нещастя й тут переслідувало мене... Я вирушив до Ост-Індії, мій корабель розбився об підводне каміння — нічого, крім нездійснених планів! Нарешті, я чую скрізь розповіді про твої подвиги, або, як вони їх називають, про твоє р о з б и ш а ц т в о, і от я подався сюди, за тридцять миль, з твердим наміром служити під твоїм проводом, якщо ти схочеш прийняти мої послуги... Прошу тебе, достойний отамане, не відмов мені!

Швейцер (*підстрибнувши*). Ура! Ура! То, значить, наш Роллер стократно замінений! Справжній бойовий товариш для нашої ватаги!

Моор. Твоє прізвище?

Косінський. Косінський.

Моор. Косінський? А відомо тобі, що ти легковажний хлопчик і граєшся таким важливим кроком у житті, немов дівча необачне?.. Тут тобі доведеться не в м'яча грати і не кеглі вибивати, як ти собі уявляєш.

Косінський. Я знаю, що ти хочеш сказати... Мені двадцять чотири роки, але я вже бачив, як виблискують шпаги, і чув, як кулі дзижчать навколо.

Моор. Он як, панічу? То ти тільки для того навчився фехтувати, щоб за якийсь талер убивати бідних мандрівників або нишком

розпорювати животи жінкам? Іди, йди звідси! Ти втік від своєї няньки, бо вона різкою тобі пригрозила.

Швейцер. Хай йому кат, отамане! Що ти думаєш? Невже ти хочеш спровадити цього геркулеса? Хіба не виглядає він так, наче збирається ополоником прогнати за Ганг¹ самого маршала саксонського?

Моор. Тобі не пощастило в твоїх пустошах дитячих, то ти приходиш сюди і хочеш стати негідником, убивцею?.. Убивство, хлопчику,— чи розумієш ти це слово? Ти міг спати спокійно, позбивавши головки з маків, але мати убивство на душі...

Косінський. Я готовий відповідати за кожне вбивство, яке ти мені доручиш..

Моор. Он як? То ти такий розумний? Ти маєш намір ловити дорослу людину на гачок лестощів? Звідки ти знаєш, що я не бачу жахливих снів або що на смертнім ложі я не пополотнію? Чи багато зробив ти вже такого, щоб думати про відповідальність?

Косінський. Звичайно, ще дуже небагато! Але все ж таки ця подорож до тебе, благородний графе!

Моор. Чи не ткнув тобі в руки твій гувернер історію Робіна Гуда². На галери б засилати таких необережних каналій. Чи не вони так розпалили твою дитячу фантазію і заразили тебе божевільним прагненням стати великою людиною? Чи не хочеш ти мати гучне ім'я й почесні? Чи не хочеш ти купити безсмертя підпалом і вбивством? Запам'ятай, честолюбний юначе! Не для вбивць і паліїв зеленіють лаври! За бандитськими перемогами не тріумфи йдуть, а прокльони, небезпеки, смерть, ганьба. Бачиш ти шибеницю отам на пагорку?

Шпигельберг (*сердито ходить туди й сюди*). Ах, як це по-дурному! Як це огидно, непростимо по-дурному! Цим нічого не вдієш! Я робив інакше.

Косінський. Чого боятися тому, хто не боїться смерті?

Моор. Здорово! Незрівнянно! Ти сумлінно ходив до школи і

¹ Ганг — ріка в Індії. «Прогнати за Ганг» — жартівливий вислів, що означає: «Дуже далеко».

² Робін Гуд — герой англійських народних балад, що відбивають протест середньовічного селянства проти феодалного гніту; тип благородного розбійника, народного месника й захисника пригноблених.

добре вивчив напам'ять Сенеку¹. Але, любий друже, такими сентенціями ти не замовиш болю страждаючої природи, ти цим ніколи не притупиш стріл скорботи... Подумай добре, сину мій! (*Бере його за руку*). Подумай, раджу тобі, як батько: досліді глибину провалля, перше ніж скакати в нього! Адже ти ще можеш знайти в світі якусь радість. Може настати хвилина, коли ти схаменешся... але тоді... буде вже, мабуть, пізно. Тут ти, так би мовити, виходиш із людського кола, і ти повинен або стати вище за людей, або обернутися в диявола... Ще раз повторюю, сину мій! Коли хоч іскра надії жевріє для тебе де-небудь, то кинь і думати про цю жахливу спілку; в яку йдуть лише з розпачу, якщо це не було призначено вищою мудрістю... Можна помилитись, вір мені, можна сприйняти як твердість духу те, що кінець кінцем виявиться лише розпачем... Вір мені!.. І швидше йди звідси.

Косінський. Ні! Тепер я не втечу. Якщо тебе не зворушили мої прохання, то вислухай повість про мої нещастя. Ти сам силоміць даси мені в руки кинджал, ти даси його сам... Сідайте навколо і слухайте уважно!

Моор. Я слухаю.

Косінський. Отже, знайте, що я чеський дворянин і після передчасної смерті батька став власником чималого маєтку. То було райське місце, бо там жив ангел — дівчина, прикрашена всіма принадами квітучої юності, і невинна, як світло небесне. Але кому я це кажу? Ви пускаєте це повз вуха,— ви ніколи не любили, і вас ніхто не любив...

Швейцер. Тихше, тихше! Наш отаман спалахнув, як вогонь.

Моор. Перестань! Розкажеш це іншим разом,— завтра, найближчим часом, або... коли я надивлюсь на кров.

Косінський. Кров! Кров!.. Слухай-но далі! Кажу тобі, в тебе серце обіллється кров'ю. Вона була з походження міщанка, німкеня, але її погляд розтоплював усі дворянські забобони. З усією скромністю прийняла вона з рук моїх обручку, і через день я мав весги свою Амалію до віттаря.

¹ Сенека (3 р. до н. ери — 65 р. н. ери) — римський письменник і філософ-стоїк, що проповідував суворість звичаїв, вірність обов'язку, зневагу до смерті. Був вихователем відомого своєю жорстокістю римського імператора Нерона.

Моор швидко встає.

У п'яному чеканні сподіваного раювання, серед готувань до весілля мене раптом викликають через посланця до двору,— я з'являюсь. Мені показують листи зрадницького змісту, які я нібито писав. Я весь почервонів від цього злого наклепу... У мене відібрали шпагу, кинули мене у в'язницю, я знепритомнів.

Швейцер. А тимчасом... Кажі далі! Я вже здогадуюсь, чим тут пахне.

Косінський. Там я просидів цілий місяць і не розумів, як це могло трапитись. Мені страшно було за мою Амалію, яка з тривоги за мою долю щохвилини могла вмерти. Нарешті, з'явився перший міністр двору, в найсолодших висловах привітав мене з установленням моєї безвинності, прочитав мені наказ про звільнення і вернув шпагу. Я в захваті лечу до свого замка, в обійми моєї Амалії... Вона зникла. Її забрали опівночі, ніхто не знав куди, відтоді й чутки про неї нема. Враз наче блискавка мене осяяла, я мчу до міста, розпитую при дворі — на мене витріщають очі, ніхто не відповідає... Кінець кінцем я знаходжу її в палаці за потаємними ґратами,— вона кидає мені записку.

Швейцер. Я ж так і говорив.

Косінський. Смерть і пекло! Вона писала: їй запропонували вибір — або побачити мене мертвим, або стати любовницею князя. У боротьбі поміж честю й коханням вона вибрала останнє, і *(сміється)* я був урятований!

Швейцер. Що ж ти тоді зробив?

Косінський. Я стояв, мов громом приголомшений... «Крові!» було першою моєю думкою, «крові!» — останньою. З піною на устах прибігаю я додому, вибираю тригранну шпагу і стрімголов лечу до міністра двору,— адже він, це він був клятим звідником. Мене, мабуть, помітили, як я ще був на вулиці, бо, коли я ввійшов, усі двері були зачинені. Я шукаю, розпитую. «Він поїхав до князя», відповідають мені. Я мчу прямо туди — його там і не бачили. Я повертаюсь, назад, виламую двері, знаходжу його і хочу вже... коли раптом п'ятеро чи шестеро слуг вискакують із засідки і виривають у мене шпагу.

Швейцер *(тупаючи ногою)*. І йому все минуло, і ти пішов, впіймавши облизня?

Косінський. Мене схопили, обвинуватили, засудили як карного злочинця і з ганьбою — зауважте собі, з особливої ласки! — з ганьбою вигнали за кордон. Мої маєтки дісталися в подарунок міністрові, моя Амалія залишилася в кігтях тигра, сумує й нудиться життям, тоді як моїй помсті доводиться згинатись під ярмом деспотизму.

Швейцер (*встає, гострить шпагу*). Це вода на наш млин, отамане! Тут є що підпалити!

Моор (*що досі схвильовано ходив вперед і назад, швидко обертається до розбійників*). Я повинен її бачити... В путь! Забирайте все!.. Ти залишаєшся, Косінський!.. Пакуйтесь швидше!

Розбійники. Куди, що?

Моор. Куди? Хто питає — куди? (*До Швейцера, гнівно*). Ти, зраднику, хочеш затримати мене? Але клянусь небесною надією...

Швейцер. Я зрадник? Іди хоч у пекло, я піду за тобою.

Моор (*кидається йому на шию*). Братне серце! Ти підеш за мною... Вона плаче, вона нудиться життям! В путь! Швидше! Всі — у Франконію! Ми повинні бути там за тиждень...

Виходять.

Завіса

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

ЯВА ПЕРША

Сільська місцевість біля замка Моорів:

Розбійник Моор, Косінський — віддалік.

Моор. Іди вперед — доповіси про мене. Ти ж усе пам'ятаєш, що треба сказати?

Косінський. Ви граф фон-Бранд, їдете з Мекленбурга, я — ваш стайничий... Не турбуйтеся, я добре зіграю свою роль. Прощайте! (*Виходить*).

Моор. Привіт тобі, рідна земле! (*Цілує землю*). Рідне небо! Рідне сонце! І ви, лани і пагорки, струмки і ліси! Всім серцем, всім серцем вітаю вас! Як солодко повіває повітря з гір моєї вітчизни! Який запашний бальзам струмите ви назустріч бідному втікачеві!.. Елізіум! Поетичний світ!.. Зупинись, Моор! Твоя нога вступає в священний храм. (*Підходить ближче*). Глянь, он і гнізда ластівок на подвір'ї замку, і хвіртка в сад! І цей куточок біля тину, де ти так часто спостерігав і дражнив ловчу сову¹... А там, внизу, левада, де ти, герою Олександрє, вів своїх македонян в атаку під Арбелами², і поруч — порослий травою пагорок, з якого ти скинув перського сатрапа, а з висоти його маяв твій переможний прапор! (*Усміхає-*

¹ Ловча сова — приручена сова, навчена заманювати в пастку дрібних птахів.

² Арбели — місто в Малій Азії, біля якого Олександр Македонський розбив перського царя Дарія (331 р. до н. ери).

тбся): Золоті весняні роки дитинства знов оживають в душі нещасного. Ти був тоді такий щасливий, так безхмарно радісний, а нині... Ось лежать руїни твоїх планів. Тут мав ти колись жити великим, видатним, всіма шанованим мужем... Тут мав ти вдруге пережити своє дитинство, дивлячись на діток Амалії... Тут!.. Тут мав ти стати кумиром свого народу, але злий ворог насміявся з тебе! *(Здригається)*. Навіщо я прийшов сюди? Для того, щоб відчути себе в'язнем, якого брязкіт залізних кайданів розбудив од мрій про свободу?.. Ні, я повернусь назад до моїх злиднів! В'язень уже забув про денне світло, але мрія про свободу майнула над ним, наче блискавка вночі, і навколо стало ще темніше... Прощайте, рідні долини! Колись ви бачили Карла хлопчиком, і цей хлопчик був щасливий... Тепер ви бачите мужа, і цей муж сивонений розпачу. *(Швидко обертається і йде в глиб сцени, але раптом зупиняється і сумно дивиться на замок)*. Не побачить її, не кинуть жодного погляду... коли тільки один мур відділяє мене від Амалії... Ні! Я повинен бачити її, повинен бачити його... хоч би це й розкраяло мені серце! *(Вертається)*. Батьку, батьку! Твій син близько... Геть від мене, чорна димуюча кров! Геть, порожній, моторошний, жахливий погляд смерті! Хоч на цю годину дай мені спокій... Амаліє! Батьку! Твій Карл близько! *(Швидко йде до замка)*. Муч мене, коли прокинеться день, не відступай від мене, коли настане ніч, терзай мене в жахливих снах! Тільки не отруй мені цієї єдиної радості! *(Зупиняється біля брами)*. Що це зі мною? Що це, Моор? Будь мужчиною!.. Смертельний страх... жахливе передчуття... *(Входить)*.

ЯВА ДРУГА

Галерея в замку.

Розбійник Моор і Амалія входять.

Амалія. І ви сподіваєтесь пізнати його портрет серед цих картин?

Моор. О, напевно! Його образ живе у мені завжди. *(Оглядає портрети)*. Це не він.

А м а л і я. Вгадали!.. Це родоначальник графського дому, він дістав дворянство від Барбаросси¹, якому він служив у морських походах на піратів.

М о о р (*усе ще біля портретів*). Цей теж не він... І цей не він... так само і той... Його тут немає.

А м а л і я. Невже? Подивіться краще! Я думала, ви знаєте його...

М о о р. Батька рідного я знаю не краще! Ось цьому бракує лагідної rischi біля уст, що по ній можна було його з тисячі впізнати,— це не він.

А м а л і я. Ви мене дивуєте, Як? Вісімнадцять років ви його не бачили, і все ще...

М о о р (*зашарівшись, швидко*). Ось він! (*Стоїть мов громом прибитий*).

А м а л і я. Прекрасна людина!

М о о р. Батьку! Батьку! Прости мені! Так! прекрасна людина! (*Витирає сльози*). Божественна людина!

А м а л і я. Здається, ви дуже ним турбуєтесь?

М о о р. О, це прекрасна людина!.. І його вже нема?

А м а л і я. Нема! Так зникають кращі наші радощі... (*Торкається його руки*). Любий графе, не зріє щастя у цьому світі.

М о о р. Так, це правда, це правда... Але коли ви встигли набути такого сумного досвіду? Адже вам і двадцяти трьох років нема?

А м а л і я. Я вже набула цей досвід. Все для того живе, щоб у смутку померти. Ми прагнемо й здобуваємо лише для того, щоб зазнати болю втрати.

М о о р. Ви вже втратили когось?

А м а л і я. Ні... так... ні... Ходім далі, графе?

М о о р. Чого так швидко?.. Чий це портрет отам праворуч? У нього, здається, таке сумне обличчя.

А м а л і я. Ліворуч — портрет графового сина, теперішнього господаря замку... Ходім, ходім далі!

М о о р. А цей портрет, праворуч?

А м а л і я. Ви не хотіли б піти в сад?

¹ Б а р б а р о с с а (італ.— «рудобородий») — прізвисько німецького імператора Фрідріха I (1152—1190), який здійснив п'ять грабіжницьких походів в Італію.

М о о р. А цей портрет праворуч?.. Ти плачеш, Амаліє?

Амалія швидко виходить.

Вона мене любить! Вона мене любить!.. Як вся вона захвилювалась, як побігли їй по щоках зрадливі сльози! Вона любить мене!.. Несчастний, чи вартий ти цього? Чи не стою я тут, як засуджений перед плахою, що загрожує йому смертю? Чи не та це софа, на якій я, обнімаючи її, поринав у хвили раювання? Чи не рідні це батьківські покої? (*Схвильовано дивиться на батьків портрет*). Ти... ти... твій погляд полум'ям палає... Прокляття, прокляття, тлін!.. Де я? В очах темніє... Гнів божий! Я, я вбив його! (*Вибігає*).

Заходить Франц фон-Моор.

Ф р а н ц (*у глибокій задумі*). Геть від мене цей образ! Геть, боягузе малодушний! Чого тремтиш ти і перед ким? Чи не здається мені за всі ті недовгі години, протягом яких граф блукає в цих стінах, наче якийсь шпигун пекельний крадеться за мною по п'ятах... Я десь бачив його! Є щось величне і таке знайоме в його, дикому, засмаглому обличчі, що мене аж дрож проймає. І Амалія до нього не байдужа. Чи не дарує вона йому пристрасні, томні погляди, на які завжди така скупа для всіх? Хіба не бачив я, як вона крадькома зронила кілька сльозин у вино, яке він за моєю спиною так жадібно випив, наче хотів і келих разом проковтнути? Так, я бачив це, на власні очі бачив у дзеркалі. Ой, Франце, стережись! За цим ховається якась потвора, що може принести загибель тобі. (*Допитливо вдивляється в портрет Карла*). Така ж довга гусяча шия. Такі ж чорні вогнисті очі... Гм, гм!.. Такі ж темні, густі, навислі брови... (*Раптом здригнувшись*). Злорадне пекло! Чи не ти насилаєш на мене це передчуття? Це — К а р л!.. Так, тепер його риси немов оживають передо мною... Це він, дарма що на ньому маска!.. Це він... Смерть і прокляття! (*Швидко ходить вперед і назад*). Чи на те просиджував я ночі... чи для того зсовував я скелі, зарівнював провалля? Чи на те повстав я проти всіх інстинктів людських, щоб цей бродяга неприкаяний порвав своєю незграбністю мої майстерно сплетені сіті?.. Обережніш, обережніш! Лишилось тільки дрібницю доробити... Я й без того вже по самісінькі вуха вгруз у смертні гріхи, і безглуздо було б пливти назад, коли покинутий берег залишився так далеко. Нема

чого й думати про повернення! Саме милосердя пішло б з торбами, а безмежні жалощі вкрай збанкрутували б, якби вони надумали простити мої провини. Отже, вперед, як годиться чоловікові! *(Дзвонить)*. Хай забирається він до праотців, і тоді все пройде,— мертві мені не страшні!.. Даніелю! Гей, Даніелю! Чого доброго, вони і його підбурили проти мене! В нього такий таємничий вигляд.

Входить Даніель.

Даніель. Що накажете, мій пане?

Франц. Нічого. Піди і наповни цей келих вином, тільки швидко!

Даніель виходить.

Стривай, старигане, я тебе впіймаю! Я так пильно дивитимусь тобі у вічі, що твоє оторопіле сумління й через машкару пополотніє!.. Він повинен умерти!.. Дурень той, хто кидає справу напівдорозі і гави ловить, чекаючи, що з того всього вийде.

Даніель з вином.

Франц. Постав сюди! Дивись мені прямо у вічі! Як у тебе трясуться коліна! Як ти тремтиш! Признавайся, старий, що ти зробив?

Даніель. Нічого, ласкавий пане, клянуся богом і моєю бідною душею!

Франц. Випий це вино!.. Що? Ти вагаєшся?.. Признавайся зараз же! Що ти вкинув у вино?

Даніель. Боже борони! Що? Я — у вино?

Франц. Отруту вкинув ти у вино. Хіба не зблід ти, як сніг? Признавайся, признавайся! Хто тобі дав її? Чи ж не правда, граф, граф дав її тобі?

Даніель. Граф? Господи Ісусе! Граф не давав мені нічого.

Франц *(хапає його за комір)*. Я душитиму тебе, поки ти не посинієш, сивий ти брехуне! Нічого! А чого ж ви усе стовбичите разом? Він, ти і Амалія? І про що це шепочетесь ви завжди? Признайся, які таємниці, які таємниці звірив він тобі?

Даніель. Це знає всевидячий бог,— не звіряв він мені ніяких таємниць.

Франц. Ти ще будеш заперечувати? Які підступи ви замишляєте, щоб усунути мене з дороги? Хотіли мене сонного задушити, чи ж не

правда? Під час гоління горло мені перерізати? Вином або шоколадом мене отруїти? Признавайся, признавайся! Чи, може, з ложкою супу вічним сном мене нагодувати? Не крийся! Я знаю все.

Д а н і е л ь. Хай бог так у біді мені допоможе, як я не кажу вам ширшої правди.

Ф р а н ц. На цей раз я тобі прощаю. Але слухай, він, напевно, підсовував тобі гроші? Він стискав тобі руку міцніше, ніж це заведено? Ну, хоч би так, як стискають її старим своїм знайомим?

Д а н і е л ь. Ніколи, мій пане.

Ф р а н ц. Чи не говорив він тобі, наприклад, що знав тебе раніше? Що й ти повинен його знати? Що коли-небудь спаде завеса з очей твоїх, що... Як? Він нічого такого не говорив тобі ніколи?

Д а н і е л ь. Анічогісінько.

Ф р а н ц. Що деякі обставини затримали його... що доводиться часом надягти машкару, щоб підступити до ворогів своїх... що він хоче помститися за себе, жорстоко помститися?

Д а н і е л ь. Ні звуку про все це.

Ф р а н ц. Що? Анічогісінько? Подумай гарненько! Що він дуже добре знав старого пана... особливо близько знав його... що він його любить... надзвичайно любить... любить як син...

Д а н і е л ь. Щось подібне, пригадую, чув я від нього.

Ф р а н ц (зблід). Чув, справді чув? Розкажуй же швидше! Він говорив, що він мій брат?

Д а н і е л ь (спантеличений). Що, мій пане?.. Ні, цього він не говорив. Але коли панночка водила його по галереї, а я саме тоді обтирав пил з картин,— він раптом спинився перед портретом покійного пана, наче громом прибитий. Панночка показала на портрет і сказала: «Прекрасна людина!» — «Так, прекрасна людина!» відповів він, витираючи з очей сльози.

Ф р а н ц. Слухай, Даніелю! Ти знаєш, я завжди був до тебе добрим паном, годував тебе й одягав, оберігав у роботі твої старечі сили...

Д а н і е л ь. Господь вам за це заплатить! А я завжди служив вам чесно.

Ф р а н ц. Саме це й хотів я зараз сказати. За все своє життя ти ні разу мені не суперечив, бо сам добре знаєш, що повинен коритись мені в усьому, що я тобі накажу.

Д а н і е л ь. У всьому і цілим серцем, якщо воно не йде проти бога й мого сумління.

Ф р а н ц. Дурниці! Дурниці! І тобі не сором? Стара людина, а віриш бабусиним казкам! Годі, Даніелю! Це дурна думка. Адже я тут володар. Бог і сумління тебе покарають, якщо бог і сумління існують.

Д а н і е л ь (*сплескує руками*). Боже милосердний!

Ф р а н ц. В ім'я обов'язку покори! Чи розумієш ти це слово? В ім'я обов'язку покори наказую тобі, щоб графа завтра ж не було серед живих.

Д а н і е л ь. Господи помилуй! За віщо?

Ф р а н ц. В ім'я твоєї сліпої покори! І я правитиму з тебе.

Д а н і е л ь. З мене? Змилуйся, пресвята діво! З мене? Чим же я, стара людина, согрішив?

Ф р а н ц. Нема тут часу довго роздумувати,— твоя доля в моїх руках. Хочеш ти до кінця життя знемагати в найглибшому з моїх підвалів, де голод примусить тебе гризти власні кості, а пекуча спрага — пити власну сечу?.. Чи волієш краще їсти мирно свій хліб і спокійно доживати свою старість?

Д а н і е л ь. Як це, пане? Мирна й спокійна старість — для вбивці?

Ф р а н ц. Відповідай на моє запитання.

Д а н і е л ь. Моя сивина, моя сивина!

Ф р а н ц. Так чи ні?

Д а н і е л ь. Ні!.. Боже, зглянься на мене!

Ф р а н ц (*наміряючись іти*). Гаразд, це тобі справді буде потрібно.

Даніель затримує його і падає перед ним навколішки.

Д а н і е л ь. Згляньтесь, пане! Згляньтесь на мене!

Ф р а н ц. Так чи ні?

Д а н і е л ь. Ласкавий пане, мені вже сімдесят один рік! Я шанував батька й матір, і нікого, скільки себе пам'ятаю, і на шеляг не обманув, у вірі був твердий і непохитний, сорок чотири роки у вашім домі прослужив і жду тепер спокійної, блаженної кончини. Ах, пане, пане! (*З запалом обнімає його коліна*). І ви хочете відняти в мене останню втіху в годину смерті, хочете, щоб муки сумління отруїли мені останню молитву, щоб я відійшов у вічність мерзотою перед богом і людьми? Ні, ні, мій любий, дорогий, мій ласкавий пане! Ви

цього не хочете, ви цього не зажадаєте від сімдесятилітнього старика.

Франц. Так чи ні? До чого ця балаканина?

Даніель. Віднині я служитиму вам ще ретельніше, буду, як поденник, виснажувати в роботі останні сили, вставатиму раніше, лягатиму пізніше... ах! поминатиму вас у вечірній і вранішній молитві, і бог не відкине молитов старої людини.

Франц. Покора — краще за всяку жертву. Чував ти коли-небудь, щоб кат маніжився, коли йому належить виконати вирок?

Даніель. Так, так! Але невинну душу загубити...

Франц. Чи не повинен я звітувати перед тобою? Хіба сокира питає в ката, чому так, а не інакше?.. Бачиш, який я довготерпеливий, — я обіцяю тобі нагороду за те, в чому ти й так зв'язаний присягою.

Даніель. Але, присягаючи вам, я сподівався залишитись християнином.

Франц. Ніяких заперечень! Даю тобі цілий день на роздумування. Поміркуй ще раз. Щастя чи нещастя — чуєш ти? Розумієш? Найвище щастя і найгірше нещастя! Я винайду нечувані катування.

Даніель *(після деякого роздуму)*. Я зроблю це, завтра я це зроблю. *(Виходить)*.

Франц. Спокуса велика, а він не народився бути мучеником за свою віру... Отже, на здоров'я, вельможний графе! З усього видно, що завтра ввечері ви споживатимете вашу останню трапезу!.. Все залежить від того, як на це дивитись, і дурень буде той, хто не дбатиме про свою вигоду. Батька, який, може, випив зайву пляшку вина, опановує похитливе бажання — і з цього виникає людина, а людина ж — останнє, про що думають під час цієї геркулесової роботи. От і мене зараз опановує бажання — і від цього загине людина, і, звичайно, тут більше розуму й умисності, ніж при її зачатті... Хіба народження значної кількості людей не залежить здебільшого від спеки липневого полудня, від привабливого вигляду постільної білизни, від горизонтальної пози заснулої кухонної грації або від погашеної свічки?.. Якщо народження людини є справа тваринної похоті або випадку, то навіщо ж заперечення цього народження вважати за щось жахливе? Хай буде проклята дурість наших мам і няньок, що калічать нам уяву жахливими казками і відбивають у

нашому м'якому мозкові мерзенні картини страшного суду, так що мимовільний трепет проймає людину, жах леденить їй кров, спиняє найсміливішу рішучість, і наш ледве пробуджений розум сковують ланцюги темних забобонів... У б и в с г в о! Ціле пекло фурій миготить навколо цього слова. А природа просто забула створити ще одну людину, пуповина не була перев'язана, батькові не пощастило весільної ночі — і вся ця гра тіней зникла. Було щось і не стало нічого. Наче це не все одно, що сказати: нічого не було, нічого й не буде,— отже, нема про що й говорити. Людина з твані виникає, бродить деякий час у твані, сама породжує твань і знов у твань обертається, поки, нарешті, не прилипне гряззю до підшов свого праправнука. От і вся пісня — брудне коло призначення людини, отже — щасливої дороги, любий брате! Сумління, цей жовчний, подагричний мораліст, може собі виганяти зморщених баб із борделів і катувати старих лихварів на смертному ложі,— до мене воно ніколи не потрапить на прийом. *(Виходить)*.

Я В А Т Р Е Т Я

Інша кімната в замку.

Розбійник Моор входить з одного боку, Даніель — з другого

Моор *(квапливо)*. Де панна?

Даніель. Ласкавий пане! Дозвольте бідній людині дещо вас попросити.

Моор. Будь ласка,— що тобі треба?

Даніель. І небагато — і все, дуже мало — і разом з тим так багато,— дозвольте мені поцілувати вам руку!

Моор. Не треба цього, добрий старче! *(Обнімає його)*. Ти міг би батьком мені бути.

Даніель. Вашу руку, вашу руку, прошу вас!

Моор. Не треба.

Даніель. Я повинен... *(Хапає його руку, кидає на неї швидкий погляд і падає перед ним навколішки)*. Любий, дорогий Карле!

Моор *(лякається, потім, опанувавши себе, сухо)*. Мій друже, що з тобою! Я тебе не розумію.

Д а н і е л ь. Так, заперечуйте, прикидайтесь! Гаразд, гаразд! А все-таки ви — мій дорогий, мій безцінний панич... Боже милий, яка радість мені, старому... А я, дурний, не зразу вас... Небесний отче! От ви й вернулись, а старий пан уже в домовині, а ви знову тут... Який же я був сліпий осел (*б'є себе по лобі*), що не пізнав вас з першого ж погляду... Ах ти... Хто б міг таке уявити! Те, про що я в сльозах молився... Господи Ісусе! Ось він тут, живий і здоровий, у своїй старій кімнаті!

М о о р. Що це за розмови? Чи не гарячка у вас? Чи ви репетируєте передо мною роль з якоїсь комедії?

Д а н і е л ь. Ай-ай-ай! Недобре так сміятися з старого слуги... Оцей шрам! А, ви ще пам'ятаєте!.. Великий боже! Якого страху ви тоді мені нагнали! Я завжди так любив вас, а ви мало не завдали мені такого горя... Ви сиділи в мене на колінах — пам'ятаєте — там, у круглій кімнаті... Б'юсь об заклад, моє пташенятко, ви це напевне забули... і годинник з зозулею, яку ви так любили слухати!.. Ви тільки подумайте — зозуля розбита, на дрібні шматочки розбита... Стара Сусанна розтрощила її, коли прибирала в кімнаті... Отож сиділи ви у мене на колінах та й гукнули «Но-но!», а я побіг принести вам коника... Господи боже! І навіщо я, старий осел, побіг? Мене мов окропом обдало, коли я почув у сінях ваш крик... Кинувся назад, а у вас кров дзюрком біжить, ви лежите на підлозі і... матір божа! Наче цебром холодної води линуло мені за шию... Так завжди буває, коли не пильнуєш за дитиною як слід. Ну, а якби в очко попало, боже великий!.. Адже й то, як навмисне, в праву ручку. Ніколи в житті, сказав я, не дам дитині ножа в руки, сказав я, ножиць, або чогось гострого, сказав я... На щастя, ні пана, ні пані не було вдома... Так, так, це на все життя буде мені наукою, сказав я. Господи, господи! Мене ж могли б зі служби прогнати, могли б... Хай простить вам господь бог, дитя нерозумне... Але — слава богу — все обійшлося щасливо, тільки цей недоладний шрам залишився.

М о о р. Ні слова не розумію з того, що ти кажеш.

Д а н і е л ь. Аякже, аякже! Ото був час! Не раз бувало підсунеш вам то пряник, то бісквіт, то тістечко,— адже я любив вас більше за всіх... А пам'ятаєте, як ви мені сказали в стайні, коли я посадив вас на буланого коня старого пана і пустив прокататись по великій долині? «Даніелю,— сказали ви,—хай-но я виросту великий, Даніелю,

я зроблю тебе своїм управителем і ти будеш зі мною в кареті їздити».— «Так,— сказав я, сміючись,— якщо бог дасть здоров'я і ви не будете соромитись старого, то я проситиму вас подарувати мені хатину, отам внизу, під селом, що давно вже пусткою стоїть,— я заклав би там винарню відер на двадцять вина і хазяйнував би собі на старості літ»... Так, так, смійтесь уже, смійтесь! Адже правда, паничу, все це у вас давно вивітрилось із голови... Старого вже не хочуть знати, поводяться з ним так холодно, так звисока... а все-таки ви мій золотий панич... Правда, ви були трошечки легковажні,— даруйте на цьому слові! — як звичайно буває з молоддю... а згодом все воно на добре виходить.

Моор (*обіймає його*). Так, Даніелю, не буду більше приховувати! Я твій Карл, твій нещасний Карл! Що з моєю Амалією!

Даніель (*починає плакати*). Чи сподівався я, старий грішник, дожити до такої радості... І покійний пан даремно плакав! На спокій, на спокій, сива голово! Лягайте з миром у могилу, трухляві кості! Мій пан і володар живий, його побачили мої очі!

Моор. І він дотримає того, що обіцяв,— візьми це, сивочолий, за буланого в стайні. (*Сує йому в руки туго набитий гаманець*). Не забув я тебе, старого.

Даніель. Що ви! Що ви робите! Це надто багато, ви помилились.

Моор. Не помилився, Даніелю!

Даніель хоче впасти йому в ноги.

Встань! Скажи, що з моєю Амалією?

Даніель. Хай бог вам заплатить! Хай бог вам заплатить! Ах, господи боже!.. Ваша Амалія, о, вона не переживе цього, вона помре з радощів!

Моор (*жваво*). Вона не забула мене?

Даніель. Забула? Та що це ви торочите? Вас забути? Якби ж то ви самі були при тому, якби ж то ви бачили, як вона руки ламала, коли прийшла чутка про вашу смерть, що звелів поширювати наш теперішній пан.

Моор. Що ти кажеш? Мій брат...

Даніель. Так, ваш брат, ласкавий пане, ваш брат... Іншим

разом я більше вам розкажу, коли матиму час... Як ловко вона його спроваджувала, коли він кожного божого дня чіплявся до неї і хотів її взяти собі за дружину. О, я зараз же, зараз же побіжу їй сказати, принесу їй радісну звістку. *(Поривається йти)*.

М о о р. Стривай, стривай! Вона не повинна цього знати! Ніхто не повинен цього знати, і брат мій теж.

Д а н і е л ь. Ваш брат? Ні, ні в якому разі він не повинен цього знати! Він — нізащо! Якщо тільки він не знає вже більше, ніж належить йому знати. О, скажу вам, бувають на світі погані люди, погані брати, погані пани... але навіть за все золото мого пана я не згоден стати поганим слугою... Ласкавий пан вважав вас за померлого.

М о о р. Гм. Що ти там бурмочеш?

Д а н і е л ь *(ще тихше)*. І, звичайно, коли, не спитавши, раптом воскресають... Ваш брат був єдиним спадкоємцем покійного пана...

М о о р. Старий! Що ти мимриш крізь зуби, наче якась жахлива таємниця крутиться в тебе на язиці і не сміє, але повинна з нього зірватись? Говори ясніше!

Д а н і е л ь. Але я краще буду старі свої кості з голоду гризти, краще буду власну сечу від спраги пити, ніж здобуду собі сите й забезпечене життя ціною вбивства. *(Швидко виходить)*.

М о о р *(здригнувшись, після жахливого мовчання)*. Мене обмануто, обмануто! Наче блискавка освітила мені душу!.. Підле шахрайство! Небо й пекло! Не ти, батьку! Підле шахрайство! Убивця, розбійник — через підле шахрайство! Він очорнив мене! Перехоплював, підробляв мої листи... а батьківське серце повне було любові... О, я жахливий дурень!.. Його серце повне було любові... О, мерзота, мерзота! Мені досить було тільки впасти йому до ніг, тільки одну сльозу зронити... Я, дурень я, дурень безголовий! *(Б'ється об стіну головою)*. Я міг би бути щасливий... О, підлота, підлота! Щастя мого життя підло, підло зруйновано. *(Розлючено бігає по кімнаті)*. Убивця, розбійник — через підле шахрайство!.. Він навіть не гнівався. В його серці й гадки не було проклинати... О лиходій! Незбагнений, підступний, мерзенний лиходій!

Входить Косінський.

Косінський. Де це ти пропав, отамане? В чому річ? Як я бачу, ти вирішив тут надовго залишитись.

Моор. В путь! Сідлай коней! Ми повинні ще до заходу сонця бути по той бік кордону!

Косінський. Жартуєш!

Моор (владно). Швидше, швидше! Не гайся, кинь усе! І щоб жодне око тебе не бачило.

Косінський виходить.

Тікати з цих мурів! Найменше зволікання може розлютити мене, а він же син мого батька... Брате, брате! Ти зробив мене найнещаснішою в світі людиною, я ніколи не скривдив тебе. Ти вчинив не по-братерськи... Пожинай спокійно плоди свого лиходійства, моя присутність хай більше не отрує твоєї насолоди... але це, справді, було не по-братерськи. Хай це буде вкрито пільмою, навіки, і хай навіть смерть її не порушить.

Косінський (входить). Коні осідлані, можемо їхати, якщо бажаєте.

Моор. Швидкий же ти, швидкий! Чого так поспішати? Невже я не побачу її ще раз?

Косінський. Якщо хочете, я розсідлаю. Ви ж самі казали не гаяти ні хвилини.

Моор. Ще раз! Останнє прощай! Я повинен до дна випити отруйний напій цього блаженства, а тоді... Зажди, Косінський! Ще десять хвилин... Почекай там, за мурами замка... І ми помчимо звідсіля!

ЯВА ЧЕТВЕРТА

В саду.

Амалія.

Амалія. «Ти плачеш, Амаліє?»—і він сказав це таким голосом, таким голосом... Мені здалось, немовби вся природа помолоділа. Радісно пережита весна кохання знову розцвіла для мене в звуках цього голосу! Соловейко виспівував, як колись... квіти пахли, як

колись... і я, сп'яніла від щастя, лежала в нього на грудях... О лукаве, невірне серце! Як ти вмієш виправдувати свою зрадливість! Ні, ні, геть з моєї душі, злочинний образе! Я не порушила своєї клятви, мій єдиний! Геть з моєї душі ви, зрадницькі, безбожні бажання! В серці, де панує Карл, нема притулку для інших синів землі... Але чому ж моя душа весь час проти моєї волі так поривається до цього чужинця? Чи не злився він з образом мого єдиного? Чи не став він вічним супутником мого єдиного? «Т и п л а ч е ш, А м а л і є?» Ні, тікати від нього!.. Тікати!.. Хай очі мої ніколи не побачать цього чужинця!

Розбійник Моор відчиняє садову хвіртку.

(Амалія здригається). Що це? Наче хвіртка скрипнула? *(Помітивши Карла, схоплюється)*. Він?.. Куди?.. Що? Я наче приросла до цього місця і не можу тікати!.. Боже милосердний, не покидай мене!.. Ні, ти не вирвеш у мене мого Карла! В душі моїй немає місця для двох богів, я лише смертна дівчина! *(Виймає портрет Карла)*. Ти, мій Карле, будь моїм ангелом-охоронцем проти цього чужинця, мого баламута! На тебе, тільки на тебе дивитись невідривно — і жодного нечестивого погляду на нього. *(Сидить мовчки, вступивши непорушний погляд у портрет)*.

Моор. Ви тут, ласкава панно? І такі сумні? І сльози на цьому портреті?

Амалія йому не відповідає.

І хто ж це той щасливець, що задля нього очі ангела сльозою срібляться? Чи смію я на цього обранця... *(Хоче глянути на портрет)*.

Амалія. Ні... так... ні!..

Моор *(відсахнувшись)*. А! Чи вартий він, щоб його так боготворили? Чи вартий він?..

Амалія. О, якби ви його знали!

Моор. Я б йому заздри.

Амалія. Схилилися б перед ним, хочете ви сказати.

Моор. А!

Амалія. О, ви б його так полюбили!.. В його обличчі було так багато, так багато... в його очах... в звуках його голосу багато схожого з вами... багато того, що я так люблю...

Моор дивиться в землю.

Тут, де ви стоїте, стояв він тисячу разів, а поруч з ним та, що біля нього небо й землю забувала... Тут погляд його блукав по цих квітучих околицях... природа, здавалось, відчувала цей одухотворений, вдячний погляд і ставала ще прекраснішою, милуючись найкращим своїм створінням... Тут чарував він своєю небесною музикою пернатих слухачів... З цього ось куща зривав він троянди, зривав троянди — для мене... Тут, тут лежав він в моїх обіймах, уста його пламеніли на моїх устах, і квіти радісно вмирили під кроками закоханих...

М о о р. Його вже немає?

А м а л і я. Його вітрила майорять в бурхливих морях — любов Амалії витає з ним... Він блукає в непрохідних піщаних пустелях — любов Амалії обертає палючі піски в зелені луки і квітами вкриває дикі чагарі... Полуднєве сонце палить йому непокриту голову, в північних снігах дубіють йому подошви, град січе йому обличчя, але любов Амалії вколисує його і в бурях... Моря, і гори, і обрії далекі лягли поміж закоханими, але душі їх вириваються з брудних темниць і зустрічаються в раю кохання... Ви неначе засмучені, графе?

М о о р. Слова кохання воскрешають і мою любов.

А м а л і я (блідне). Як? Ви кохаєте іншу?.. Ой леле, що я сказала?

М о о р. Вона думала, що я вмер, і залишилась вірною мнимовмерлому. Вона почула, що я живий, і пожертвувала задля мене вінцем праведниці. Вона знає, що я в пустелях блукаю і в злигоднях поневіряюсь, і любов її через пустелі і через злигодні летить услід за мною. Вона, як і ви, ласкава панно, зветься Амалія.

А м а л і я. Як заздрю я вашій Амалії!

М о о р. О, вона нещасна дівчина; її любов належить тому, хто загинув, і ніколи... ніколи не матиме своєї винагороди.

А м а л і я. Ні, вона матиме винагороду в небесах. Адже існує, кажуть, кращий світ, де засмучені радітимуть, а закохані з'єднаються?

М о о р. Так, світ, де спадають покривала і закохані з жахом знову знаходять одне одного... Ім'я йому — вічність. Моя Амалія — нещасна дівчина.

А м а л і я. Нещасна, хоч ви її кохаєте?

М о о р. Нещасна, бо вона кохає мене! А що, якби виявилось,

що я вбивця? Що, моя панно, якби ваш коханий з кожним поцілунком згадував вам нові убивства? Горе моїй Амалії! Вона нещасна дівчина.

Амалія (*радісно схопившись*). Ах, яка ж я щаслива дівчина! Мій єдиний — це відблиск божества, а божество — це ласка й милосердя! Він і мухи не міг би скривдити... Його душа така ж далека від помислів кривавих, як полудень від півночі.

Моор швидко відвертається до куща і нерухомо дивиться в далечінь.

Амалія (*грає на лютні й співає*).

Ти тікаєш, Гекторе, від мене
В бій, де Еакіда меч шалений
Вже Патроклові готує дань?
А кому ж дитя твоє навчати
Кидать спис, безсмертних шанувати,
Як тебе поглине Ксанту хлань?

Моор (*мовчки бере лютню і грає*).

Дай, дружино люба, смертну зброю —
Я помчу в кривавім вихрі бою...

ЯВА П'ЯТА

На узліссі. Ніч. Посередині руїни старого замка.
Ватага розбійників, що розташувались на землі.

Розбійники (*співають*).

Різати, грабувати, шаліти —
Це в нас звуть: провадить час.
Завтра нам в петлі висіти,
А тепер — бенкет у нас.
Привільне в нас життя для всіх,
Роздолля в нас безкрає,—
Ми живемо в лісах густих,

Від бур ми криємось у них,
Нам сонцем — місяць сяє!
Слугує нам Меркурій¹ сам,—
Ото й щастить у всьому нам.

То пастора ми обдерем,
То рандаря гладкого,
А решту клопоту кладем
На господа самого.

А як в горлянку заливать
Почнемо ми горілку —
Нам стануть сили прибувать,
І вся пекельна чорна рать
До нас пристане в спілку.

Батьків пораних стогнання,
Нещасних матерів ридання,
Покинутих відданиць крик —
Нам втіха, краща від музик!

О, як же тремтять вони під топорами,
Ревуть, як телята, лягають снопами!
Це веселить наш буйний дух
І тішить очі нам і слух.

А прийде день останній мій —
Виходь на сцену, кате!
Одержим ми зарібок свій,
Помажем салом п'яти,
Та виноградного в дорогу б нам хильнуть —
І гайда! — летимо в свою останню путь.

Швейцер. Вже ніч, а отамана й досі нема!

Рацман. А обіцяв вернутись до нас рівно о восьмій годині.

¹ Меркурій — посланець богів у римській міфології, бог торгівлі, винаходів і промисловості, що дає багатство хитрощами й обманом.

Швейцер. Коли з ним трапилась біда... Товариші! Ми все тоді попалимо і повбиваємо навіть немовлят.

Шпігельберг (*відводить Рацмана вбік*). На два слова, Рацман!

Шварц (*до Грімма*). Чи не вислати дозорців?

Грімм. Та годі! Він прийде з таким уловом, що нам аж соромно стане.

Швейцер. А от ти й погорів, хай йому кат! Не так він ішов від нас, щоб утнути якусь штуку. Хіба ти забув, що він сказав, коли вів нас через поле?.. «Хай хто хоч одну ріпку з поля потягне — головою накладе, як довідаюсь, не будь я Моор!..» Тут грабувати не доведеться.

Рацман (*тихо до Шпігельберга*). Куди ти гнеш — кажи ясніше!

Шпігельберг. Тс! Тс!.. Не знаю, які в нас з тобою уявлення про свободу, коли ми тягнемо воза, наче воли, і в той же час так чудово декламуємо про незалежність... Це мені не до вподоби.

Швейцер (*до Грімма*). Що там пряде ця порожня голова?

Рацман (*тихо до Шпігельберга*). Ти говориш про отамана?

Шпігельберг. Та тихше, тихше! У нього й серед нас є вуха... Отаман, кажеш ти? А хто його поставив над нами отаманом? Хіба він не сам привласнив собі цей титул, що по праву мені належить? Як, ми ставимо на карту своє життя... стільки терпимо від примх мінливої долі тільки для того, щоб вважати за щастя бути кріпаками у раба? Кріпаками, тимчасом як ми могли б князями стати? Клянусь богом, Рацман, це ніколи не було мені до вподоби.

Швейцер (*до інших*). Авжеж, ти справжній герой — жаб камінням побивати. Він тільки голосно носа сякне, а ти вже в мишачу нірку готовий тікати...

Шпігельберг (*до Рацмана*). Так, я давно вже думаю про те, що все це повинно бути інакше. Рацман, якщо ти той, за кого я завжди тебе вважав... Рацман! Його все нема, всі майже певні, що він загинув... Мені здається, Рацман, що настав для нього чорний день... Як? І ти не пломенієш, коли перед тобою лунає дзвін свободи? І тобі бракує снаги зрозуміти мій сміливий натяк?

Рацман. Ах, сатано! Навіщо ти спокушаєш мою душу?

Шпігельберг. Збагнув? Гаразд? Ну то ходім! Я примітив.

куди він зник. Ходімо ж! Два пістолі рідко дають промах, а тоді... ми перші почнемо душити немовлят¹. (*Хоче потягти його за собою*).

Швейцер (*у нестямі вихоплює ніж*). Ах, гаде! Саме вчасно ти нагадав мені про богемські ліси! Чи не ти перший, боягузе, почав зубами цокотіти, коли гукнули: «Ворог іде!..»? Я тоді ж поклявся душею... Згинь же, підлий убійнику! (*Заколює його*).

Розбійники (*в замішанні*). Убивство! Убивство! Швейцер... Шпігельберг... Розніміть їх!

Швейцер (*кидає в нього ножем*). Ось тобі — здохай же!.. Спокійно, товариші, не звертайте уваги на такі дурниці. Цей гад завжди таїв злобу проти отамана, а в самого хоч би один шрам був на шкірі... Кажу вам, заспокойтесь.. Ах ти, гицелю! То ти хотів людей з-поза спини вбивати? Людей з-поза спини? Чи для того ж ми потом обливаємось, щоб нас на той світ, як собак, виряджали? Ах ти, гаде! Чи на те ми в диму й полум'ї поневірялись, щоб, як ті руді пацюки, здихати?

Грім м. Ану його к чорту, товариші, чого ви завелися?.. Отаман лютуватиме!

Швейцер. Це вже мій клопіт... А ти, негіднику (*до Рацмана*), ти був його спільником!.. Геть з моїх очей... Шуфтерле затівав був таке, за те й повісили його тепер у Швейцарії, як пророчив йому мій отаман.

Лунає постріл.

Шварц (*схопившись*). Чуєте? Постріл з пістоля!

Знову постріл.

Другий! Еге! Це отаман!

Грім м. Стривай! Він повинен ще втретє вистрелити.

Лунає ще один постріл.

Шварц. Це він, він! Салютуй, Швейцер,— даймо відповідь йому!

Стріляють.

Входять Моор і Косінський.

¹ Тобто мститися за Карла, щоб відвернути від себе підозру в його вбивстві.

Швейцер (*іде їм назустріч*). Привіт тобі, отамане! Я без тебе трохи погарячився. (*Веде його до трупа*). Будь суддею поміж нами — він хотів убити тебе з - п о з а с п и н и.

Розбійники (*вражені*). Як, отамана?

Моор (*дивиться замислено, потім — з запалом*). О незбагнений персте мстивої Немезіди¹... Чи не він перший співав мені пісень сирени?.. Присвятив цей ніж темній богині помсти! Це не ти зробив, Швейцер.

Швейцер. Клянусь богом, це таки я зробив! І, чорт би його взяв, це не найгірше з того, що я зробив за своє життя. (*Незадоволений відходить*).

Моор (*замислено*). Я розумію тебе, небесний керманичу, розумію... З дерев спадає листя... І моя осінь прийшла... Заберіть його з моїх очей!

Труп Шпігельберга виносять.

Грім м. Дай наказ, отамане, що далі нам робити?

Моор. Скоро... скоро все здійсниться. Дайте мені мою лютню. Я загубив самого себе відтоді, як там побував... Мою лютню, кажу я... мені треба відновити втрачені сили... Облиште мене!

Розбійники. Вже північ, отамане.

Моор. І все-таки це були тільки театральні сльози... Мені треба проспівати пісню римлян, щоб мій заснулий дух знову прокинувся. Дай же ж мою лютню... Північ, кажете ви?

Шварц. Та вже скоро й за північ. Гнітючий сон нас облягає. Вже три доби ми й оком не здрімнули.

Моор. Невже цілющий сон і шахраям склеплює очі? Чому ж тікає він від мене? Ніколи не був я ні підлим, ні боягузом... Лягайте спати... Завтра вранці ми рушимо далі.

Розбійники. На добраніч, отамане! (*Лягають на землю й засинають*).

Глибока тиша.

¹ Немезіда — за грецькою міфологією богиня помсти і караючої справедливості.

М о о р (бере лютню і грає).

Б р у т.

Вам привіт, долини миролюбні,
Я — останній з римлян — віддаю,
Із Філіпп, де бій точився згубний,
Скорбну путь верстаю я свою.
Де ти, Кассій?.. Рима вже немає!
Війська братнього побито цвіт!
В смертній млі притулку Брут шукає,
Бо немилий Бруту світ.

Ц е з а р.

Хто це гордим переможця кроком
З скель стрімких іде сюди?
Як своїм не зраджений я оком —
Знак то римської ходи.
Відкіля прямуєш, Тібру сину?
Чи стоїть ще семигорбий Рим?
Що я сліз пролив за сиротину —
Бо навік прощався Цезар з ним!

Б р у т

А, це ти, тяжкі що носиш рані!
Хто твою стривожив тінь?
Зникни в Орковій¹ глибокій твані,
Не радій! Зухвалу мову кинь!
На філіппським вівтарі залізнім
Ще свободи пламеніє кров.
Рим над Брутом хрипне зойком грізним —
Брута жде Мінос². Зникай же в пільму знов!

Ц е з а р.

О, удари твого кинджала!
Й ти, мій Бруте... й ти?

¹ Орк — у римській міфології підземний світ і божество, що ним керує.

² Мінос — у старогрецькій міфології суддя підземного царства.

Син... на батька!.. То ж у спадок мала
Вся земля до ніг тобі лягти!
Геть! Ти став великим із великих,
Як залізом батьку грудь пройняв.
Геть! Ридай між скель Еребу¹ диких,—
Брут великим з римлян став великих,
Як залізом батьку грудь пройняв!
Геть! І знай, що Лета таємнича
Нас покличе..
Плинь же, чорний мій стерничий!

Б р у т

Батьку, стій!.. У всесвіті цілому
Одного лише я знав
Рівного тобі в усьому,—
Сином ти своїм його назвав.
Рим лиш Цезар міг занастити,
Тільки Брут міг Цезаря змести.
Шат тирана Бруту не надіти,
Разом з Брутом Цезарю не жити,—
Йду направо я, йди вліво ти!

(Кладе лютню і в глибокій задумі ходить вперед і назад). Хто буде мені порукою? Усе навколо таке похмуре... заплутані лабіринти... ніякого виходу... немає зірки провідної. Якби все кінчилося з цим подихом, наче пуста лялькова вистава... Але для чого ж ця невситима жадоба щастя? Для чого ідеал недосяжної довершеності? Відкладання нездійснених задумів?.. Якщо незначний натиск на цю незначну річ *(підносить пістоль до обличчя)* рівняє мудреця з дурнем, сміливця — з боягузом, людину благородну — з шахраєм? Адже в бездушній природі така божественна гармонія, звідки у розумній істоті такий розлад?.. Ні! Ні! Є щось більше, бо я ще не був щасливим.

Ви гадаєте — я тремтітиму? Душі моїх жертв! Я не тремтітиму.

¹ У міфології стародавніх греків Ереб — найпохмуріша частина підземного світу.

(Раптом починає тремтіти). Ваш моторошний передсмертний зойк... ваші почорнілі обличчя... ваші жахливо зяючі рани — все це тільки ланки нерозривного ланцюга долі, що залежать кінець кінцем від того, як провадив я своє дозвілля, від настрою моїх мамок і вихователів, від темпераменту мого батька, від крові моєї матері. *(Охоплений жахом)*. Навіщо мій Перілл¹ зробив з мене мідного бика, щоб людство смажилось у моїй розпеченій утробі? *(Приставляє пістоль до лоба)*. Час і вічність з'єднані лише одним єдиним моментом!.. Жахливий ключ,—він замкне за мною в'язницю життя і відчинить мені оселю вічної ночі... Скажи мені... о, скажи мені — куди, куди, ти приведеш мене? Невідома, жодним вітрилом не омаяна країна Дивись, людство знемагає від цієї картини, снага смертного слабне, і фантазія, ця пустотлива мавпа почуттів, морочить нашу легковажність якимись химерними тіннями. Ні, ні! Мужня людина не повинна спотикатись. Будь чим завгодно, безіменне «там», тільки б моє «я» залишилось мені вірним... Будь чим завгодно, тільки б мені можна було самого себе взяти туди з собою. Зовнішні явища — це лише забарвлення людини. Я сам собі і небо і пекло.

Коли б ти дав мені одному будь-який спопелілий світ, що від нього ти відвернув свої очі і де передо мною не було б нічого, крім ночі в самотині і вічної пустелі!.. Я б населив тоді цю мовчазну порожнечу витворами своєї уяви, а вічність дала б мені досить дозвілля, щоб розбиратись у заплутаній картині загального нещастя... Чи ти хочеш через все нові й нові народження, все нові й нові видовища нещастя, крок за кроком вести мене... до знищення? Хіба нитки життя, зіткані для мене по той бік існування, я не можу так само легко розірвати, як і цю?.. Ти можеш обернути мене в ніщо, але цієї свободи ти не можеш у мене відібрати. *(Заряджає пістоль. Раптом зупиняється)*. Невже я умру від страху перед повним мук життям? Невже дозволю я нещастям перемогти мене?.. Ні! Я хочу все стерпіти! *(Відкидає пістоль)*. Перед моєю гордістю відступлять усі муки! Я довершу свою путь.

Темнішає.

¹ Перілл — старогрецький ливарник, що, за переказом, запропонував тиранові Фаларісу (VI ст. до н. ери) мідного бика, в якому можна було смажити живу людину, причому крики її лунали, як ревіння бика.

Герман (*ідучи лісом*). Тс, тс!.. Як страшно кричить сова... В селі б'є дванадцять... Добре, добре... лиходійство спить... У цій глушині нема кому підслухувати. (*Підходить до замка і стукає*). Вилазь наверх, бідолашний пожилецю башти! Твоя трапеза готова.

Моор (*нечутно відходячи*). Що б це могло означати?

Голос (*з башти*). Хто там стукає? А? Це ти, Германе, мій вороне?

Герман. Так, я, Герман, твій ворон. Лізь вище, до ґрат, і їж.

Кричать сови.

Моторошно виспівують, старий, твої нічні товариші... Що, смачно?

Голос. Я страшенно зголоднів. Дякую тобі, господи, що посилаєш мені ворона, за хліб у пустині! А як моє любе дитя, Германе?

Герман. Тс... тихше! Якийсь шелест... Наче хтось хропе! Ти не чуєш?

Голос. Що? А ти щось чуєш?

Герман. Зітхання в розколинах башти — нічна музика, від якої цокотять зуби і синіють нігті... Чуєш, знов... Мені все здається, ніби я чую хропіння. Та в тебе є компанія, старий... Ой-ой-ой!

Голос. Ти щось бачиш?

Герман. Прощай, прощай! Моторошне тут місце... Спускайся в свій льох. Твій визволитель, твій месник — там, у височині... Проклятий син! (*Хоче тікати*).

Моор (*з жахом наближається до нього*). Стій!

Герман (*скрикує*). Ой лихо!

Моор. Стій, кажу тобі!

Герман. Горе! Горе! Горе! Все розкрито!

Моор. Стій! Говори! Хто ти? Чого ти тут? Говори!

Герман. Згляньтесь, згляньтесь, суворий пане!.. Вислухайте хоч слово, раніше ніж убити мене.

Моор (*виймаючи шпагу*). Що ж я почую?

Герман. Правда, ви заборонили мені під страхом смерті... Але я не міг інакше... не смів! Є бог на небі... Там ваш рідний батько. Я зглянувся на нього... Вбийте мене!

Моор. Тут криється якась таємниця... Признавайся! Говори! Я хочу знати все.

Г о л о с (і з башти) Горе! Горе! Це ти, Германе, там розмовляєш? З ким ти розмовляєш, Германе?

М о о р. Там внизу ще хтось... Що тут діється? (Підбігає до башти). Чи не в'язень там, відкинутий людьми? Я визволю його з кайданів. Озвися ще раз! Де двері?

Г е р м а н. О, змилюйтесь, пане! Не йдіть далі, пане... з милосердя пройдіть мимо! (Заступає йому дорогу).

М о о р. Чотири замки! Геть! Я мушу дізнатись... Стань же мені в перше у пригоді, з л о д і й с ь к е з н а р я д д я! (Виймає відмички і відмикає ґратчасті двері).

З глибини башти виходить старик, висхлий як скелет.

С т а р и к. Згляньтесь на нещасного! Згляньтесь!

М о о р (з жахом відступає). Це голос мого батька!

С т а р и й М о о р. Дякую тобі, о боже! Настала година визволення.

М о о р. Дух старого Моора! Що потривожило тебе в домовині? Чи ти пішов на той світ з тягарем якогось гріха, що загородив тобі вхід у двері раю? Я відслужу по тобі не одну месу, щоб вернути блуденну душу до її вітчизни. Чи не закопав ти в землю золото вдовиць і сиріт, що опівнічної години, стогнучи, блукаєш тут? Я вирву підземний скарб з кігтів самого заклятого дракона, хоча б він вивергав на мене тисячі пекельних вогнів і вищиряв свої гострі зуби на мою шпагу... Чи ти прийшов відповісти мені на запитання, загадку вічності розгадати? Говори, говори! Я не з тих, що від страху полотніють.

С т а р и й М о о р. Я зовсім не привид. Доторкнись до мене, я живу, але яким нещасним, жалюгідним життям!

М о о р. Як? Хіба ти не був похований?

С т а р и й М о о р. Так, я був похований... вірніше — здохлий пес лежить у склепі моїх батьків, а я вже цілих три місяці томлюся в цьому темному підземеллі, куди й промінь сонця ніколи не сягає, де теплий вітрець ні разу мене не обвіяв, де ніхто з моїх друзів мене не відвідав, де каркають дикі ворони і виють в опівнічну пору пугачі.

М о о р. Небо й земля! Хто ж це зробив?

С т а р и й М о о р. Не проклинай його!.. Це зробив мій син Франц.

М о о р. Франце, Франце! О вічний хаосе! ¹

С т а р и й М о о р. Коли ти людина і є в тебе людське серце, невідомий мій визволителю, то послухай про горе батька, яке йому власні ж його сини уготували... Ось уже три місяці волаю я до цих глухих мурів, висічених у скелях, але тільки порожня луна передражнювала мої скарги. Отож, якщо ти людина і є в тебе людське серце...

М о о р. На ці поклики навіть дикі звірі повибігали б із своїх лігв.

С т а р и й М о о р. Я ще лежав на ложі слабування і ледве починав одужувати після тяжкої хвороби, коли до мене привели чоловіка, який запевняв, що мій первісток загинув у бою; він приніс меч, облитий його кров'ю, і переказав його останні слова, що ніби моє прокляття довело його до розпачу і смерті в бою.

М о о р (*швидко відвернувшись від нього*). Усе ясно!

С т а р и й М о о р. Слухай далі! Я знепритомнів від цієї звістки. Мене, видно, визнали за померлого, бо коли я прийшов до пам'яті, то вже лежав у труні, оповитий саваном, як мрець. Я почав дряпати віко труни. Її відкрили. Навколо була темна-темна ніч, мій син Франц стояв передо мною... «Як! — скрикнув він жахливим голосом, — невже ти житимеш вічно?» і в ту ж мить віко труни знову закрилось. Від гromу цих слів я знову знепритомнів. Коли я знову прийшов до пам'яті, то почув, що труну підняли і з півгодини везли на повозі. Нарешті, її знов відкрили... я опинився перед входом у цей склеп, біля мене стояли мій син і той чоловік, що приніс закривавлений меч мого Карла. Десятки разів обнімав я його коліна і просив, і благав, і знов обнімав їх, і закликав, — батькові благання не зворушили його серця... «У підземелля цю стару шкуру! — гаркнув він на все горло. — Досить уже він пожив!» і мене безжалісно зіпхнули вниз, і мій син Франц сам замкнув за мною двері.

М о о р. Це неможливо, неможливо! Ви, мабуть, помилились.

С т а р и й М о о р. Може, й помилився. Слухай далі, але стримай свій гнів! Так лежав я двадцять годин, і жодна людина не згадала про мене. Та нога людська й не ступала по цих місцях пустинних, бо за народним переказом, привиди моїх предків никають серед цих

¹ Вічний хаос — первісний порожній простір, а потім безладна міцанина елементів, з яких, за уявленням стародавніх греків, нібито утворився всесвіт.

руїн, брязкаючи ланцюгами і стиха наспівуючи опівночі похоронних пісень. Нарешті, я чую — двері знову відчинилися, цей чоловік приніс мені хліба й води і сказав, що мене приречено на голодну смерть і що він важить своїм життям, коли довідаються, що він мене годує. Ці злиденні крихти підтримували мене досить довго, але безнастанний холод... сморід моїх нечистот... безмежне горе... Сили мої виснажувались, тіло знемагало. Тисячу разів у сльозах благав я бога послати мені смерть, але, видно, ще не сповнилась міра моєї кари... або якась несподівана радість мене дожидає, що я якимсь чудом все це витримав. Але я по заслuzі терплю ці муки... Мій Карл! Мій Карл!.. він же й до сивої волосинки ще не дожив.

М о о р. Досить! Вставайте, колоди ви, опудала задубілі, сплюхи ліниві й нечулі! Вставайте! Ніхто не прокидається? (*Стріляє з пістоля над розбійниками, що сплять*).

Р о з б і й н и к и (*переполохані*). Е-гей! Е-гей! Що там трапилось?

М о о р. Невже ця оповідь не розвіяла вашої дрімоти? Вона ж могла б і од вічного сну розбудити! Подивіться! Подивіться! Світові закони забавкою стали, розпався зв'язок природи, древній розбрат — на волі, син убив свого батька!

Р о з б і й н и к и. Що каже отаман?

М о о р. Ні, не вбив!.. Це слово занадто лагідне!.. Син тисячу разів колесував батька, садовив на палю, катував, шкіру з нього здирав! Але й ці слова надто людяні!.. Від цього й сам гріх почервоніє, від цього і канібал¹ здригнеться, до цього жоден диявол не додумався б повік!.. Син — свого власного батька... О, гляньте сюди, гляньте сюди! Він знепритомнів... у цьому підземеллі син — свого батька... холод... нагота... голод... спрага... О, гляньте ж, гляньте!.. Це мій рідний батько, я признаюсь вам!

Р о з б і й н и к и (*збігаються й обступають старого*). Твій батько? Твій батько?

Ш в е й ц е р (*шанобливо підходить до нього і падає перед ним навколішки*). Батьку мого отамана! Я цілую тобі ноги! Мій кинджал у твоєму розпорядженні.

М о о р. Помста, помста, помста за тебе, жорстокою наругою

¹ К а н і б а л — людоджер, взагалі — жорстока, немилосердна людина.

зневажений старче! Ось я розриваю віднині й навіки братній зв'язок. *(Розриває на собі одяг зверху до низу)*. Так проклинаю я перед лицем чистого неба кожну краплину братньої крові! Вчувайте, місяцю й зорі! Вчувай, опівнічне небо, що споглядало на цей ганебний злочин! Вчувай і ти, тричі страшний боже, що царюєш в надзоряному світі, що з-над місяця несеш відомсту й покару, що полум'ям дихаєш над темрявою ночі! Тут схиляю я коліна... Тут простягаю три персти у трепет ночі... Тут клянусь я — і хай природа виплюне мене за свої межі, як злонравну тварину, коли я порушу цю клятву,— клянусь світла денного доти не бачити, доки кров батьковбивці, пролита перед цим камінням, не задимує на сонці! *(Встає)*.

Розбійники. Оце диявольська штука! А ще кажуть, ми — негідники! Ні, стонадцять чортів! Нам такого не втнути!

Моор. Так! Клянусь жахливими зойками тих, що загинули від ваших кинджалів, тих, кого поглинуло розпалене мною полум'я і кого роздушила повалена мною башта,— жодна думка про вбивство й грабування не ворухнеться в ваших грудях, поки ваш одяг не обгариться кров'ю проклятого лиходія... Вам, звичайно, і не снилося ніколи, що ви будете караючою рукою всевишнього? Заплутаний клубок нашої долі розв'язано! Сьогодні, сьогодні незрима сила облагородила наше ремесло! Моліться тому, хто присудив вам таку високу долю, хто привів вас сюди і удостоїв вас стати грізними ангелами його страшного суду! Обнажіть ваші голови! Преклоніть коліна в прах і встаньте очищеними!

Усі преклоняють коліна.

Швейцер. Наказуй, отамане! Що нам робити?

Моор. Встань, Швейцер, і доторкнись до цих священних сивин! *(Підводить його до свого батька і дає йому в руки пасмо його волосся)*. Ти ж пам'ятаєш, як одного разу ти розкраяв череп богемському вершникові, коли він замахнувся на мене шаблею, а я, ледве дихаючи і знесилівши в гарячому ділі, упав на коліна? Я обіцяв тоді нагородити тебе по-королівськи, але й досі не спромігся сплатити цей борг...

Швейцер. Це правда, ти дав мені клятву, але дозволь мені вічно називати тебе моїм боржником!

М о о р. Ні, тепер я хочу розплатитися з тобою... Швейцер, такої честі ще жоден смертний не був удостоєний. Помстись за мого батька!

Швейцер встає.

Ш в е й ц е р. Великий отамане! Сьогодні я вперше відчув гордість за самого себе! Наказуй де, як, коли мені вбити його?

М о о р. Кожна хвилина дорога, тобі треба поспішати. Вибери найгідніших з ватаги і веди їх прямо до замка графа! Стягни його з постелі, якщо він спить або спочиває в обіймах насолоди; виволочи його з-за столу, якщо він п'яний; відірви його від розп'яття, якщо він навколішках молиться перед ним! Але кажу тобі, якнайсуворіше тобі наказую доставити його живим! Я розірву на шматки, віддам у поживу голодним шулікам тіло того, хто хоч подряпає йому шкіру або хоч волосинки торкнеться! Я повинен мати його цілим, і якщо ти приведеш мені його цілим і здоровим, то матимеш мільйон у нагороду! Я з небезпекою для свого життя викраду його в якогось короля, а ти будеш вільний, як вітер у полі... Ти зрозумів? Поспішай же!

Ш в е й ц е р. Досить, отамане... Ось тобі моя рука: ти або нас удвох побачиш, або жодного з нас. Ходім, Швейцерові ангели-месники! *(Виходить із своїм загоном)*.

М о о р. Усім іншим — розсіятись по лісі... Я залишусь тут.

З а в і с а

ДІЯ П'ЯТА

ЯВА ПЕРША

Анфілада кімнат. Темна ніч.

Д а н і е л ь (*входить з ліхтарем і дорожнім клунком*). Прощай, дорогий, рідний доме... Багато зазнав я тут добра й радощів за життя покійного графа... Гіркі мої сльози над твоїм давно зотлілим прахом! І він вимагає таке від старого слуги!.. Цей дім був захистком для сиріт і притулком для покинутих; а цей син обернув його на вертеп розбійників... Прощай і ти, люба моя підлого,— як часто підмітав тебе старий Даніель!.. Прощай і ти, люба піч,— нелегко старому Даніелю розставатися з тобою... Тобі звіряв він усі свої таємниці... Як гірко буде тобі, старий Єлеазаре¹... але борони мене, боже милосердний, від обману й підступів лукавого. Наг прийшов я сюди — наг і піду звідси, зате врятую душу свою.

Хоче йти, вбігає Ф р а н ц у халаті.

Д а н і е л ь. Господи помилуй! Мій пан! (*Гасить ліхтар*).

Ф р а н ц. Зрада, зрада! Духи підводяться з могил... Царство мертвих прокинулось од вічного сну і кричить мені: «У б и в ц я! У б и в ц я!..» Хто це там ворушиться?

Д а н і е л ь (*з острахом*). Матір божа, допоможи мені! То це ви,

¹ Є л е а з а р — старий слуга біблійного патріарха Авраама.

грізний пане, так жахливо кричите на весь замок, що всі схоплюються з ліжок?

Франц. З ліжок?.. А хто дозволив вам спати? Іди засвіти світло!

Даніель виходить, входить інший слуга.

Ніхто не сміє спати о цій годині! Чуєш? Всі повинні бути на ногах, при зброї. Зарядити всі рушниці... Ти бачив, як вони мчали там по галереї?

Слуга. Хто, ласкавий пане?

Франц. Хто, дурноверхий, хто? Так холодно, так байдуже питати — хто? А мені як захопило дух, то я мало не знепритомнів. Хто? Осел! Хто? Духи й чорти!.. Чи пізно вже?

Слуга. Дозорець щойно прокричав дві години.

Франц. Як? Невже ця ніч триватиме до страшного суду? Не чув ти гомону поблизу? Криків перемоги? Кінського тупоту? Де Кар... Де граф, хотів я сказати?

Слуга. Не знаю, мій володарю.

Франц. Ти не знаєш? То й ти встряв до їх зграї? Я витрушу тобі серце з грудей! Геть від мене з твоїм проклятим «не знаю!» Біжи поклич пастора!

Слуга. Ласкавий пане!

Франц. Ти бурчиш? Зволікаєш?

Слуга квапливо виходить.

Як? Навіть жебраки змовляються проти мене? Небо, пекло! Усі змовляються проти мене?

Даніель (*входить із світлом*). Мій володарю...

Франц. Ні! Я не тремчу! Це був тільки сон! Мертві ще не встають... Хто сказав, що я тремчу, що я блідий? Мені так легко, так добре.

Даніель. Ви бліді, як смерть. Ваш голос тремтить і зривається.

Франц. У мене гарячка. Як прийде пастор, скажи, що в мене гарячка. Скажи пасторові, що я завтра пушу собі кров.

Даніель. Чи не накажете накапати вам бальзаму на цукор?

Франц. Дай кілька краплин! Пастор ще не скоро прийде. Голос мій тремтить і зривається. Дай мені бальзаму на цукрі!

Даніель. Дайте ж мені ключі, я піду вниз, візьму в шафі...

Франц. Ні, ні! Зостанься! Або я піду з тобою. Ти бачиш, я не можу залишитись один! Я можу так легко... ти ж бачиш сам... знепритомніти, якщо залишуся. Облиш, облиш! Це пройде, зостанься.

Даніель. Та ви й справді дуже хворі.

Франц. Так, звичайно, звичайно, в тому й річ. А хворість затуманює мозок і породжує безумні, химерні сни... Сни нічого не значать, правда ж? Сни пов'язані із станом шлунка, сни нічого не значать... Я бачив зараз кумедний сон. *(Падає непритомний)*.

Даніель. Господи Ісусе? Що це з ним? Конраде! Георгу! Ба-стіане! Мартине! Та подайте хоч голос, де ви! *(Трясе його)*. Пресвята діво, Йосифе, Магдаліно!.. Та прийдіть же до пам'яті! А то ще скажуть, що я вбив його! Боже, зглянься на мене!

Франц *(безладно)*. Геть... геть!.. Чого ти так трясеш мене, мерзенний скелете?.. Мертві ще не встають...

Даніель. О ти, предвічне милосердя! Він збожеволів.

Франц *(підводиться знесилений)*. Де я? Це ти, Даніелю? Що я тут говорив? Не звертай уваги! Хоч би що я говорив — усе це неправда... Іди сюди, допоможи мені встати! Це тільки приступ запаморочення. Через те... через те... що я не виспався.

Даніель. Хоч би Йоган був тут! Я покличу на поміч, я пошлю по лікаря.

Франц. Зостанься! Сядь біля мене на канапу... Так... Ти розсудлива людина, добра людина. Дай я розкажу тобі...

Даніель. Не зараз, іншим разом! Я покладу вас у постіль, спокій вам потрібніший.

Франц. Ні, прошу тебе, дай мені розповісти і гарненько посмійся з мене!... Бачиш, мені снилось, ніби я бенкетував по-королівськи, і на серці в мене було радісно, і ніби я лежав сп'янілий у саду на моріжку, і раптом — це було опівдні — раптом... але, кажу тобі, посмійся з мене гарненько!

Даніель. Раптом?..

Франц. Раптом оглушливий удар грому вражає мій дрімотний слух; з трепетом я, хитаючись, підводжусь і бачу, мені здалось, що я бачу, ніби увесь обрій палає яскравим полум'ям, а гори, і міста, і ліси тануть, як віск у печі, і страшний ураган, виючи, змітає море, небо й землю... І от, немовби з мідних сурм, пролунало: «Земле, від-

дай своїх мерців! Віддай мерців своїх, море!» І голе поле починає розверзатись і викидати з себе черепи, і ребра, і щелепи, і ноги, вони зростаються в людські тіла і мчать кудись нестерпним потоком — справжня жива буря! Тоді я глянув угору і побачив, що стою біля підніжжя громового Сінаю, а наді мною й під мною юрми людей, а там, на вершині гори, на трьох димуючих престолах, три мужі, від погляду яких тікає все живе...

Д а н і е л ь. Та це справжній страшний суд.

Ф р а н ц. Чи не правда, яке безглузде марення? І от один з них, подібний виглядом до зоряної ночі, вийшов наперед, в руці у нього був залізний перстень з печаттю, який він тримав між заходом і сходом, говорячи: «Вічно, свято, справедливо, незаперечно. Є лише одна правда, лише одна чеснота! Горе, горе, горе хробакові, що сумнівається!..» Тоді вийшов наперед другий, в руці у нього було блискуче дзеркало, яке він тримав між заходом і сходом, говорячи: «Це дзеркало є правда; облуда й лицемірство не стоять перед ним...» Тоді жахнувся я і весь народ, бо ми побачили голови змій, тигрів і леопардів, відбиті в жахливому дзеркалі... тоді вийшов наперед третій, в руці у нього були мідні терези, які він тримав між заходом і сходом, говорячи: «Наблизьтесь, Адамові діти, я зважую помисли на терезах мого гніву, а діяння — гирями моєї лютості!»

Д а н і е л ь. Боже, помилуй мене!

Ф р а н ц. Усі стояли бліді, як сніг, боязко билось чекання в кожних грудях. Раптом мені почулось, що моє ім'я першим пролунало серед грози і бурі в горах, і мозок похолов у костях моїх, і зуби мої голосно зацокотіли. Скоро задзвеніли терези, загуркотіли скелі, і години, йдучи одна по одній повз чашу терезів, що висіла ліворуч, кидали на неї один смертний гріх за одним...

Д а н і е л ь. О, хай простить вам бог!

Ф р а н ц. Він не зробив цього!.. Чаша зросла з цілу гору, але друга, повна крові всепрощення, все ще тримала її високо в повітрі... Нарешті, підійшов зігнутий горем старий чоловік, що кусав собі руку від лютого голоду; очі всіх зніяковіло відвернулись од нього. Я знав цього чоловіка. Він відрізав пасмо свого срібного волосся, кинув його на чашу гріхів, і ось вона упала, в одну мить упала в глибину безодні, а чаша всепрощення загойдалась високо над нею!.. І почув

я голос, що лунав із диму над скелею: «Прощення, прощення — кожному грішникові на землі і в пекельній безодні! Тільки ти один — відкинутий!»

Глибоке мовчання.

Ну, чому ж ти не смієшся?

Даніель. Чи можу я сміятись, коли мені аж мороз по спині пробігає? Сни приходять від бога.

Франц. Що ти, що ти, не кажи цього! Обізви мене дурнем, навіженим, безголовим дурнем! Зроби це, любий Даніелю, прошу тебе, висмій мене гарненько!

Даніель. Сни приходять від бога. Я молитимусь за вас.

Франц. Брехня, кажу тобі!.. Іди цю ж мить, біжи, лети, знайди, де дівся пастор, скажи йому, щоб поспішав, поспішав; але кажу тобі, це брехня!

Даніель (виходячи). Будь милостивий, боже!

Франц. Мудрість черні — страх черні!.. Адже ще не доведено, що минуле не зовсім минулося або що воно знайде всевидяче око над зорями... Гм, гм! Хто це мені нашіптує? Невже там, над зорями, є месник? Ні, ні!.. Так, так!.. А навколо я чую страшливий шепіт: «Є там над зорями суддя!» І цієї ж ночі стати перед надзоряним месником! Ні, кажу я... Це тільки жалюгідний захисток, куди хоче сховатися твоє боягузтво... Пустинно, німотно, глухо там, над зорями... А щоб, як справді там щось є? Ні, ні, нічого там нема! Я наказую, щоб там нічого не було!.. А як все-таки є? Горе тобі, якби все було зважено! Якби все було полічено цієї ж ночі!.. Чому аж до самих кісток проймає мене холод? Умерти! Чому так жахає мене це слово? Скласти звіт перед надзоряним месником... А якщо він справедливий, і всі сироти і вдови, всі пригноблені і замучені мною волатимуть до нього?.. А коли він справедливий, то чому ж вони страждали, чому ти торжествував над ними?

Входить пастор Мозер.

Мозер. Ви послали по мене, милостивий пане? Я дивуюсь. Вперше за мого життя! Ви замишляєте поглузувати з релігії чи починаєте вже трепетати перед нею?

Ф р а н ц. Глузувати чи трепетати — це залежить від того, як ти відповідатимеш... Слухай, Мозер, я доведу тобі, що або ти сам дурень, або всіх на світі вважаєш за дурнів, і ти мусиш мені відповідати. Чуєш? Коли хочеш жити — мусиш мені відповідати.

М о з е р. Ви викликаєте всевишнього на суд свій. Всевишній колись відповість вам.

Ф р а н ц. Я хочу зараз це знати, зараз же, у цю мить, щоб не накоїти ганебних дурниць і в скрутну хвилину не волати до ідола черні. Я часто говорив тобі глузливо з пляшкою бургундського: «Бога нема!..» Тепер я розмовляю з тобою без жартів і знов кажу: «Нема його». Можеш спростувати мої слова всіма способами, які в тебе є, але я їх розіб'ю одним подихом моїх уст.

М о з е р. Якби ж так легко міг ти й громи розвіяти, що з неймовірною силою впадуть на твою горду душу! Всезнавець бог, якого ти, безумче й лиходію, заперечуєш в його створіннях, не потребує виправдання з моїх тлінних уст. Він такий же великий у твоїй тиранії, як і в усміху переможної чесноти.

Ф р а н ц. Надзвичайно вдало, отче! Отаким ти мені подобаєшся!

М о з е р. Я стою тут з веління вищого владики і розмовляю з таким, як і я, хробаком, якому не збираюсь подобатись. Звичайно, треба чудодієм бути, щоб вирвати признання в такої запеклої злосливості, як твоя. Але коли твоє переконання таке міцне, навіщо ти звелів мене покликати? Скажи мені, чого ти покликав мене серед ночі?

Ф р а н ц. Того, що мені нудно і до шахів я не почуваю охоти. От і заманулось мені для розваги погризтися з попом. Пустим залякуванням тобі не ослабити моєї мужності. Я добре знаю, що лиш той на вічність уповає, кому на цьому світі не ведеться; але він буде гірко обманутий. Я не раз читав, що наша істота — не що інше, як кровообіг, і з останньою краплиною крові спливають і дух, і думка. Вони поділяють з тілом усі його слабості, хіба ж не перестануть вони існувати, коли воно зруйнується? Хіба не зникнуть, коли воно почне гнити? Хай тільки краплина води просочиться тобі в мозок, і в твоєму житті настане раптова зупинка, що межує з небуттям, а її продовження — смерть. Відчуття — це коливання деяких струн, а розбитий клавесин уже більше не звучить. Якби я наказав

зруйнувати сім моїх замків, якби розбив я цю Венеру¹,— симетрії і краси, їх не стало б. Отак і ваша безсмертна душа!

Мозер. Це філософія вашого відчаю. Але власне ваше серце, яке, попри всі ці докази, так тоскно б'ється в ваших грудях, виказує вашу брехню. Все це павутиння систем рветься від одного лише нагадування: «Ти повинен умерти!..» Я кидаю вам виклик, і хай це буде іспитом: якщо й в годину смерті ви будете такі ж непохитні, якщо ваші переконання і тоді не зрадять вас, то ви виграли; але якщо в годину смерті хоч найменший трепет вас охопить, то — горе вам! — ви обманулись.

Франц (збентежено). Якщо в годину смерті мене охопить трепет?

Мозер. Багато бачив я таких же нещасних, що ціле життя своє з велетенською впертістю опирались істині, але перед лицем смерті омана розвіювалась. Я стоятиму біля вашої постелі, коли ви будете вмирати,— я дуже хотів би побачити, як конає тиран... Я стану біля вас і пильно дивитимусь вам у вічі, коли лікар візьме вашу холодну, вологу руку, ледь-ледь намацає завмираючий, майже не відчутний пульс, гляне на вас і, жахливо низавши плечима, скаже: «Людська допомога тут уже марна!» Стережіться тоді, о, стережіться, щоб не бути схожим на Річарда або Нерона!²

Франц. Ні, ні!

Мозер. І це «ні» обернеться тоді у виюче «так»... Внутрішній трибунал, якого вам ніколи не підкупити скептичними мудруваннями, зараз же прокинеться і почне свій суд над вами. Але це буде пробудження похованого живцем у надрах кладовища; це буде розпач самогубця, який мучиться каяттям, коли вже завдав собі смертельного удару; це буде блискавка, яка раптово осяє глупу ніч вашого життя. Оце буде видовище, і якщо ви й тоді встоїте — ви виграли!

Франц (схвильовано бігає по кімнаті). Попівська бредня, попівська бредня!

Мозер. І от уперше мечі вічності проймуть вам душу,— вперше, але буде вже пізно... Думка про бога розбудить жахливого сусіда,

¹ Тобто статую Венери, римської богині кохання.

² Нерон — римський імператор (37—68 р. н. ери), один з найжорстокіших тиранів. Річард — англійський король, відомий своєю підступністю і жорстокістю.

ім'я йому — суддя. Бачите, Моор, життя багатьох тисяч залежить від помаху вашої руки, і з кожної тисячі ви дев'ятсот дев'яносто дев'ять робили нещасними! Щоб зрівнятися з Нероном, вам бракує тільки Римської імперії, і тільки Перу вам бракує, щоб зрівнятися з Пізарро¹. Невже ви гадаєте, що бог допустить, щоб одна-однісінька людина, як лютий кат, хазяйнувала в його світі і все перевертала догори ногами? Невже ви гадаєте, що ці дев'ятсот дев'яносто дев'ять існують тільки для того, щоб загинути, або для того, щоб бути маріонетками у вашій сатанинській грі? О, не думайте цього! Колись він зажадає від вас відповіді за кожну хвилину, що ви їм убили, за кожну радість, що ви їм отруїли, за кожен крок до довершеності, що ви їм перепинили. І коли ви відповісте на це, Моор, то ви виграли.

Франц. Годі, ні слова більше! Чи не гадаєш ти, що я скорюсь перед твоїми чорними химерами?

Мозер. Погляньте, яка грізна й прекрасна рівновага керує долею людей. Якщо чаша терезів опускається в цьому житті, то високо підноситься в тому, а якщо вона підноситься тут, то там вона падає до самої землі. Але те, що тут було дочасним стражданням, там стане вічним торжеством; що тут було минушим тріумфом, там стане вічним, нескінченним одчаєм.

Франц (*люто наступаючи на нього*). Хай грім німотою поб'є тебе, духа лжі! Я вирву в тебе з рота твій проклятий язик!

Мозер. Ви так швидко відчули тягар правди? Адже я не навів ще ніяких доказів... Дозвольте ж мені тепер до доказів...

Франц. Замовкни, забирайся до пекла з своїми доказами! Кажу тобі, душа зникне, і не смій мені цього заперечувати!

Мозер. Тому-то й стогнуть духи безодні, але небесний суддя хитає головою. Невже ви сподіваєтесь уникнути його караючої руки в порожньому царстві вічного ніщо? Зійдіть на небо — він там! Спустіться в пекло — він знову там! Скажіть ночі: «Сховай мене!» і пільмі: «Укрий мене!» — і пільма словниться світлом, навколо вас і опівночі над засудженим зорітиме світанок... Але ваш безсмертний дух чинить опір вашим словам і перемагає вашу сліпу думку.

¹ Пізарро (близько 1475—1541 рр.) — іспанський авантюрист, що після відкриття Америки вирушив на чолі незначного загону до берегів Перу, розграбував її багатства і винищив більшу частину населення.

Франц. Але я не хочу безсмертним бути... Хай ним буде хто хоче, я не проти того. Я примушу його знищити мене, я розізлю його, щоб він з люті знищив мене. Скажи мені, який є найтяжчий гріх, щоб якнайбільше його прогнівити?

Мозер. Я знаю їх тільки два. Але не люди чинять їх і не люди за них карають.

Франц. Які ж ці два гріхи?

Мозер *(дуже значуще)* Батьковбивством зветься один, братовбивством — другий... Чого ви враз так зблідли?

Франц. Як, старий? З небом чи з пеклом ти у змові? Хто це тобі сказав?

Мозер. Горе тому, в кого вони обидва на душі! Краше б йому й не родитися! Але будьте спокійні! У вас же ні батька вже нема, ні брата!

Франц. Ха!.. Як, ти не знаєш тяжчих гріхів? Подумай краше!.. Смерть, небо, вічність, прокляття так і виснуть у тебе на язиці... То тяжчих нема?

Мозер. Тяжчих нема.

Франц *(падає на стілець)*. Знищення! Знищення!

Мозер. Радійте ж, радійте! Вважайте себе щасливим! При всіх ваших мерзотах ви ще свята людина в порівнянні з батьковбивцею. У порівнянні з тим, що його чекає, прокляття, яке спіткає вас, це спів любові... нагорода...

Франц *(схоплюючись)*. Бодай ти стократ крізь землю провалився, вороне зловісний! Хто тебе кликав сюди? Кажу тобі, забирайся геть, а то я зроблю з тебе решето!

Мозер. Невже бредня попівська може такого філософа до нестями довести? Розвійте її одним подихом ваших уст! *(Виходить)*.

Франц кидається в кріслі в жахливому хвилюванні. Глибоке мовчання.
Вбігає слуга.

Слуга. Амалія втекла! Граф несподівано зник!

Боязко входить Даніель.

Даніель. Ласкавий пане, загін вершників шалено мчить сюди з узгір'я з криками: «Смерть, смерть!» Усе село в тривозі.

Франц. Біжи, звели дзвонити в усі дзвони... Хай усі йдуть до

церкви... впадуть навколішки... моляться за мене... Всіх ув'язнених випустити на волю... Біднякам я все поверну, вдвоє, втроє... Я хочу... Іди ж... Поклич духівника, щоб він відпустив мої гріхи... Чому ж ти не йдеш?

Гомін наближається.

Д а н і е л ь. Боже, прости мені тяжкі гріхи мої!.. Як це зрозуміти? Ви ж завжди виганяли з дому всяку побожність, не раз шпурляли мені в голову біблію або збірку проповідей, коли заставляли мене за молитвою...

Ф р а н ц. Ні слова про це!... С м е р т ь! Ти бачиш?
С м е р т ь!.. Щоб не було пізно.

Чути, як лютує Швейцер.

Молись же! Молись!

Д а н і е л ь. Я завжди це говорив вам... Ви так нехтуєте святими молитвами... але стережіться, стережіться! Коли біда приходить до людини, коли ви зовсім потопаєте, ви ладні всі скарби світу віддати за одне зітхання християнське... От бачите! Ви лаяли мене! І от маєте! Ви бачите?

Ф р а н ц (судорожно обнімає його). Прости, любий, золотий, безцінний Даніелю, прости. Я одягну тебе з голови до... тільки молись... Я вберу, тебе, як до весілля... я буду... Молись же!.. Заклинаю тебе, навколішках тебе заклинаю... ім'ям диявола! Молись!..

Шум на вулиці. Крик, грюкіт.

Ш в е й ц е р (на вулиці). На приступ! Бий на смерть! Трощи!.. Я бачу світло — він, мабуть, там.

Ф р а н ц (навколішках). Царю небесний, почуй мою молитву!.. Це вперше... і вже напевне не повториться більше... Почуй мене, небесний боже!..

Д а н і е л ь. Господи! Що ви робите? У вас і молитви безбожні.

Збігається народ.

Н а р о д. Злодії! Вбивці! Що за жахливий галас серед ночі?

Ш в е й ц е р (усе ще на вулиці). Відженіть їх, товариші! Це

диявол, він прийшов по вашого пана... Де Шварц із своїм загоном?.. Оточуй замок, Грімм!.. Штурмуйте мури!

Грімм. Несіть сюди палаючі головешки!.. Або ми до нього, або він до нас... Я підпалю його покої!

Франц (*молиться*). Я не був звичайним убивцею, мій боже... Я не грішив у дрібницях, мій боже...

Даніель. Боже, помилуй нас! У нього й молитви стають гріхами.

Летять головешки й каміння. Дзвенять розбивані шибки.
Замок палає.

Франц. Я не можу молитись... Тут, тут (*б'ючи себе в груди і голову*) так пусто... все висхло. (*Встає*). Ні, не буду я молитись... Цієї перемоги небо не здобуде, посміховищем для пекла я не стану.

Даніель. Боже милосердний! Допоможіть!.. Рятуйте!.. Весь замок в огні!

Франц. Візьми оцю шпагу. Швидше! Всади її мені ззаду в живіт, щоб ці падлюки з мене не знущались.

Пожежа розгоряється.

Даніель. Борони боже! Борони боже! Я не хочу нікого передчасно й на небо виряджати, а тим більше... (*Вибігає*).

Франц (*нерухомо дивиться йому вслід, після деякої паузи*). В пекло, хочеш ти сказати... Справді! Я вже передчуваю щось подібне... (*Божеволіючи*). Чи не ви так весело виводите? Чи не ваше чую я сичання, гади пекельні?.. Вони ринули сюди, виламують двері... Але чого вагаюсь я перед вістрям цієї шпаги?.. Двері тріщать... валяться... рятунку нема... Зглянься хоч ти на мене!

(*Зриває золотий шнур з капелюха і задушується*).

Швейцер зі своїми людьми.

Швейцер. Де ти, каналіє? Бачите, як вони тікають?.. Невже в нього так мало друзів?.. Куди ж ця тварюка заховалась?

Грімм (*спіткнувшись на труп*). Стій! Що це лежить тут під ногами? Світить сюди!

Шварц. Він випередив нас. Сховайте ваші мечі,— він лежить тут, наче дохла кішка.

Швейцер. Мертвий! Як? Мертвий? Помер без мене?.. Брехня,

кажу вам. Побачите, як жваво він у мене схопиться. (*Трусить його*).
Гей, ти! Є нагода батька вбити!

Грім м. Не завдавай собі клопоту. Він мертвий.

Швейцер (*відходить від нього*). Так, він не радіє... Він справді мертвий. Верніться й перекажіть моєму отаманові: він мертвий... А мене він більше не побачить. (*Стріляє собі в лоб*).

ЯВА ДРУГА

Місце дії те саме, що в останній яві четвертої дії.

Старий Моор сидить на камені. Проти нього розбійник Моор. По лісі то тут, то там розбійники.

Розбійник Моор. Його й досі нема! (*Ударяє кинджалом об камінь так, що іскри сиплються*).

Старий Моор. Прощення хай буде йому карою, подвоєна любов — моєю помстою.

Розбійник Моор. Ні, клянуся моєю озлобленою душею, цього не буде. Я не хочу цього. Хай тягне за собою в вічність свій жахливий злочин! А чого б я мав його вбивати?

Старий Моор (*заливаючись слізьми*). О, моя дитино!

Розбійник Моор. Як? Ти плачеш за ним?.. Біля цієї башти?

Старий Моор. Зглянься! О, зглянься! (*У розпачі ламає руки*). Зараз, зараз судитимуть мого сина!

Розбійник Моор (*злякано*). Якого сина?

Старий Моор. Ах, що значить твоє запитання?

Розбійник Моор. Нічого, нічого!

Старий Моор. Невже ти прийшов знущатися з мого горя?

Розбійник Моор. Зрадницьке сумління. Не звертайте уваги на мої слова.

Старий Моор. Так, я мучив одного сина, і тепер другий син мучить мене,— це перст божий.. О мій Карле! Мій Карле! Якщо ти витаєш надо мною в одінні миру, то прости мені, о, прости мені!

Розбійник Моор (*швидко*). Він прощає вам. (*Збентежено*). Якщо гідний він сином вашим зватись, то він мусить вам простити.

С т а р и й М о о р. Як, він був надто прекрасний для мене... Але я піду до нього назустріч з моїми слізьми, з моїми безсонними ночами, з моїми нестерпними снами; я обніму його коліна й волатиму... голосно волатиму: «Согрішив я перед небом і перед тобою. Я не гідний зватися твоїм батьком».

Р о з б і й н и к М о о р (*дуже зворушений*). То ви його любили, вашого другого сина?

С т а р и й М о о р. Ти знаєш це, о небо! Навіщо дав я себе обманути підступами злого сина? Я був би найщасливішим серед усіх батьків у світі! Як прекрасно розцвітали біля мене мої діти, повні надій! Але — о години нещаслива! — злий дух увійшов у серце другого мого сина; я повірив змієві і втратив обох. (*Затуляє обличчя руками*).

Р о з б і й н и к М о о р (*далеко відходить від нього*). Втратив навіки!

С т а р и й М о о р. О, як глибоко я відчуваю тепер те, що говорила мені Амалія,— дух помсти промовляв її устами: «Марно простягатимеш ти до сина свої холодючі руки, марно сподіватимешся потиснути гарячу руку свого Карла,— він ніколи не стоятиме біля твого ліжка...»

Розбійник Моор, відвернувшись, подає йому руку.

О, якби це була рука мого Карла!.. Але він лежить далеко, в тісній домовині, спить залізним сном і ніколи не почує голосу моєї скорботи... Горе мені! Вмерти на чужих руках... Не мати більше жодного сина... жодного сина, який закрит би мені очі...

Р о з б і й н и к М о о р (*з надзвичайним хвилюванням*). Це мусить бути тепер... тепер... (*До розбійників*). Облиште мене. І все ж... чи можу я повернути йому сина? Ні, я не можу йому сина повернути! Ні, я не зроблю цього!

С т а р и й М о о р. Що, мій друже? Що ти там шепочеш?

Р о з б і й н и к М о о р. Твій син... так, старче (*запинаючись*)... твій син... загинув навіки.

С т а р и й М о о р. Навіки?

Р о з б і й н и к М о о р (*у жахливій тузі дивлячись на небо*). О, лише на цей раз... не дай ослабнути душі моїй! Лише на цей раз підтримай мене!

Старий Моор. Навіки, кажеш ти?

Розбійник Моор. Не запитуй більше! Навіки, сказав я.

Старий Моор. Чужинче! Чужинче! Навіщо вивів ти мене з тієї башти?

Розбійник Моор. А що, якби я зараз викрав у нього благословення... викрав, як злодій, і зник із цією божественною здобиччю?.. Батьківське благословення, кажуть, ніколи не загине.

Старий Моор. І мій Франц загинув?

Розбійник Моор (*падає перед ним навколішки*). Я зламав засуви твоєї темниці... Благослови ж мене!

Старий Моор (*з болем*). Навіщо тобі губити сина, рятуючи батька?.. Поглянь: милосердя боже невичерпне, а ми, хробаки нікчемні, відходимо до сну зі своєю злобою. (*Кладе руку на голову розбійника*). Будь такий же щасливий, який ти був милосердий!

Розбійник Моор (*встає зворушений*). О, де моя мужність? М'язи мої ослабли, кинджал падає з моїх рук.

Старий Моор. «Як любо, коли брати живуть дружно, немов роса, що падає з Єрмону на гору Сіон...» Умій, юначе, заслужити цю радість, і ангели небесні розкошуватимуть у сяйві твоєї слави! Хай мудрість твоя буде мудрістю сивизни, а серце твоє... хай твоє серце буде серцем безневинної дитини.

Розбійник Моор. О, коли зазнати цього щастя! Поцілуй мене, божественний старче!

Старий Моор (*цілує його*). Думай, що це батьків поцілунок, а я думатиму, що цілую сина... Ти й плакати можеш.

Розбійник Моор. Я подумав, що це батьків поцілунок. Горе мені, якщо вони зараз його приведуть.

Супутники Швейцера входять у німій скорботі, понуривши голови і за-
туляючи обличчя руками.

Розбійник Моор. О небо! (*Лякливо відступає і намагається сховатися*).

Вони проходять повз нього. Він одвертається від них. Глибоке мовчання. Вони
зупиняються

Фр і м м (*тихо*). Отамане!

Розбійник Моор не відповідає і відступає далі.

Шварц. Дорогий отамане!

Розбійник Моор відступає ще далі.

Розбійник Моор (*не дивлячись на нього*). Хто ви такі?

Грімм. Ти й не дивишся на нас? Вірні твої слуги.

Розбійник Моор. Горе вам, якщо ви були мені вірні.

Грімм. Останнє прощай від твого вірного слуги Швейцера... ніколи вже він не повернеться, твій слуга Швейцер.

Розбійник Моор (*здригнувшись*). Ви не знайшли його?

Шварц. Знайшли мертвим.

Розбійник Моор (*радісно схопившись*). Дякую тобі вседержцю! Обніміть мене, діти мої!.. Віднині милосердя — моє гасло... Якщо й це подолано, то все подолано.

Ще одна група розбійників, Амалія.

Розбійники. Ура, ура! Здобич, чудова здобич!

Амалія (*з розпущеними косами*). «Мертві,— кричали вони,— встають від його голосу...» Мій дядько живий... у цьому лісі... Де він? Карле! Дядьку... Ах!.. (*Падає в обійми старика*).

Старий Моор. Амаліє! Доню моя! Амаліє! (*Стискає її в своїх обіймах*).

Розбійник Моор (*відсахнувшись*). Хто викликав цей образ перед моїми очима?

Амалія (*виривається з обіймів старого Моора, кидається до розбійника і в захваті обнімає його*). Він зі мною! О зорі небесні! Він зі мною!

Розбійник Моор (*вириваючись з її обіймів, до розбійників*). Геть, у путь! Сам сатана зрадив мене!

Амалія. Наречений, наречений мій, ти мариш! Ах, ти в захваті! Чому ж я така нечула, така холодна в цьому вирі раювання?

Старий Моор (*схопившись*). Наречений? Доню! Доню! Наречений?

Амалія. Я навіки — його! Він навіки, навіки, навіки мій!.. О сили небесні! Послабте цю смертельну радість, щоб я не впала під її тягарем!

Розбійник Моор. Відірвіть її від грудей моїх. Вбийте її!

Вбийте його! Мене! Себе! Всіх! Нехай весь світ загине! (*Поривається тікати*).

Амалія. Куди? Що? Любов — вічність! Блаженство — безко-
нечність!.. А ти тікаєш?

Розбійник Моор. Геть, геть!.. Найнещасніша з наречених!
Дивись сам, спитай сам, слухай, найнещасніший з батьків! Дай мені
навіки втекти звідси!

Амалія. Підтримайте мене! Бога ради, підтримайте мене!..
У мене в очах темніє... Він тікає!

Розбійник Моор. Занадто пізно! Усе марно! Твоє прокляття,
батьку!.. Не розпитуй мене більше... Я... я... твоє прокляття... твоє
мнине прокляття! Хто заманив мене сюди? (*Кидається на розбійни-
ків, вихопивши шпагу*). Хто з вас заманив мене сюди, пекельне ви
поріддя? То загинь же, Амаліє! Умри, мій батьку! Умри через мене
втретє!.. Твої рятівники — розбійники і вбивці! Твій Карл — їх
отаман!

Старий Моор умирає. Амалія закам'яніла, безмовна, як статуя. Вся ватага застигла
в жахливому мовчанні.

(*Б'ється об дуб головою*). Душі загублених мною в чарах кохання...
задушених у священному сні... тих, що... ха-ха-ха! Чуєте, як вибухає
порохова башта над ліжками породіль? Бачите, як полум'я шугає над
колисками немовлят? Це шлюбні факели, це вісільна музика... О, він
нічого не забуває, він уміє одне з одним пов'язувати... І тому геть
від мене, радощі кохання! І тому любов для мене — мука! Це від-
плата!

Амалія. Це правда! Царю небесний, це правда!.. Що ж учи-
нила я, створіння безневинне? Я любила його!

Розбійник Моор. Це понад людські сили. Я чув, як смерть,
вилітаючи з тисячі дул, шугала навколо мене, і ні на крок не від-
ступав перед нею. Невже ж я почну вчитися тепер тремтіти, як
жінка? Тремтіти перед жінкою? Ні, жінці не похитнути моєї муж-
ності... Крові, крові! Це тільки хвилиний вплив жінки. Треба впи-
тися кров'ю, і тоді це пройде. (*Поривається тікати*).

Амалія (*падає йому в обійми*). Убивце! Дияволе! Я не можу
розстатися з тобою, мій ангеле!

Розбійник Моор (*відштовхуючи її від себе*). Геть, змія

підступна! Ти хочеш поглузувати з моєї несамовитості, але я здолаю тиранію долі... Як, ти плачеш? О ви, мінливі, злобні сузір'я! Вона удає, що плаче, ніби хоч одна душа може за мною плакати!

Амалія падає йому на груди.

Але що це? Вона не плює на мене, не відштовхує мене від себе?.. Амаліє! Ти забула? Чи знаєш ти, кого обнімаєш, Амаліє?

Амалія. Мій єдиний, нерозлучний!

Розбійник Моор (*розцвітаючи, в пориві щастя*). Вона прощає мені, вона любить мене! Я чистий, як ефір небесний, вона любить мене! З сльозами дякую тобі, милосерде небо! (*Падає навколішки і ревно плаче*). Вернувся спокій в мою душу, вщухли муки, пекла більш немає... О, подивись, подивись, діти світла плачуть на грудях ридаючих дияволів!.. (*Вставши, до розбійників*). Плачте ж і ви! Плачте, плачте!.. Адже й ви такі щасливі. О Амаліє! Амаліє! (*Припадає до її уст, обоє завмирають у безмовних обіймах*).

Один з розбійників (*гнівно виступаючи вперед*). Зупинись, зраднику! Руки геть від неї... а то я скажу тобі таке словечко, що у вухах у тебе задзвенить і зуби цокотітимуть від жаху. (*Розділяє їх мечем*).

Старий розбійник. Згадай ліси богемські! Чуєш? Ти вагаєшся?.. Ні, ти згадай ліси богемські! Де твої клятви, віроломний? Невже так швидко забуваються рани? Ми задля тебе важили своїм щастям, честю й життям, ми стіною стояли навколо тебе, як щити; приймали на себе удари, що загрожували життю твоєму — і чи не підніс ти тоді свою правицю, і чи не дав нам залізної клятви ніколи не покидати нас, як ми тебе не покидали? Безчесний ти! Віроломний! І ти хочеш нас зректися, зачувши рюмсання якоїсь дівки?

Третій розбійник. Ганьба на тебе, клятвoporушнику! Покликаний з царства мертвих дух Роллера, що самовіддано загинув, почервоніє за твою малодушність і встане озброєний з могили, щоб тебе скарати.

Розбійники (*перебиваючи один одного, розриваючи на собі одяг*). Глянь сюди, глянь! Чи пізнаєш ти ці шрами? Ти наш! Кров'ю наших серць ми купили тебе з тілом і душею. Ти наш, хоч би й сам

архангел Михаїл став задля тебе на двобій з Молохом!.. Марш з нами! Жертва за жертву! Амалію — за ватагу!

Розбійник Моор (*випускаючи її руку*). Всьому кінець!.. Я хотів виправитись і йти до мого батька, але всевишній сказав — цього не буде. (*Холодно*). Дурень короткозорий, навіщо я бажав цього? Хіба може великий грішник повернутися на путь істини? Великий грішник ніколи не може повернутися на путь істини, це давно слід було тобі знати. Заспокойся, прошу тебе, заспокойся! Адже це справедливо. Я не хотів, коли він мене шукав: тепер, коли я його шукаю, він не хоче, — що може бути справедливіше? Не дивись на мене такими страшними очима. Йом у я не потрібний. Хіба не досить у нього створінь? Без одного він легко може обійтись, і цей один — я... Ходім, товариші!

Амалія (*рвучко зупиняє його*). Зупинись, зупинись! Один удар! Один смертельний удар! Знову покинута! Вихопи свій меч — і пожалій мене!

Розбійник Моор. Шукай жалю у ведмедів, — я не вб'ю тебе.

Амалія (*обнімаючи його коліна*). О, ради бога! Заради самого милосердя! Я більше не прошу любові, я знаю, що наші зорі, як вороги, тікають одна від одної... я прошу тільки смерті... Покинута, покинута! Збагни це слово у всій його жахливій повноті — покинута! Я не можу цього пережити. Ти ж бачиш сам — жінці цього не пережити! Я прошу тільки смерті!.. Поглянь, рука моя тремтить! Мені не вистачить твердості самій завдати собі удару. Я боюсь блискучого леза... а тобі це так легко, так легко, адже ти майстер убиваги. Вихопи свій меч, і я буду щаслива!

Розбійник Моор. Ти одна хочеш бути щаслива? Геть, жінок я не вбиваю!

Амалія. Душогубе! Ти тільки щасливих вмієш убивати і минаєш тих, кому життя остогидло. (*Навколішках повзе до розбійників*). Згляньтесь хоч ви на мене, учні самого ката! У ваших очах стільки кровожерного жалю, що нещасний мимоволі втішається... Ваш отаман — пустий, малодушний хвалько.

Розбійник Моор. Жінко, що ти говориш?

Розбійники відвертаються.

Амалія. Жодного друга? І серед цих — жодного друга?

(Встає). Ну, то навчи ж мене, Дідоно¹, вмерти! (Хоче йти).

Один з розбійників націлюється.

Розбійник Моор. Стривай! Посмій тільки!.. Моорова кохана помре тільки від Моорової руки! (Вбиває її).

Розбійники. Отамане! Що ти робиш? Чи ти не збожеволів?

Розбійник Моор (не відриваючи очей від трупа). Вбита! Ще одна судорога — і всьому кінець. Ну, дивіться ж! Чого вам ще треба? Ви жертвували задля мене життям — життям, яке вам уже не належало, життям, повним мерзоти і ганьби... Я задля вас убив ангела. Подивіться краще! Тепер ви задоволені?

Грім. Свій борг ти заплатив з лихвою. Ти зробив те, чого жодна людина не зробила б заради своєї честі! Тепер ходім далі!

Розбійник Моор. Ти так вважаєш? Чи ж не правда, життя праведниці за життя негідників — це нерівний обмін?.. О, кажу вам, якби кожен з вас зійшов на кривавий поміст і з його тіла виривали б розжареними щипцями шматок за шматком, то коли б ці муки тривали одинадцять літніх днів², і тоді вони не переважили б цих сліз. (З гірким усміхом). Ваші шрами! Ліси богемські! Так, так, за це, звичайно, треба було заплатити.

Шварц. Заспокойся, отамане! Ходім з нами, це видовище не для тебе! Веди нас далі!

Розбійник Моор. Стривай! Ще одне слово, перед тим як йти далі... Слухайте, ви, злорадні виконавці моїх варварських велінь! З цієї хвилини я перестаю бути вашим отаманом... З соромом і жахом я відкидаю цей кривавий жезл, під яким ви вважали себе вправі робити злочини і ділами тьми оскверняти це небесне світло. Ідіть, куди хочете... Віднині нема у мене нічого спільного з вами.

Розбійники. А, малодушний! Де ж твої високодумні плани? Чи це були мильні бульбашки, що від одного подиху жінки полопались?

Розбійник Моор. О, дурень я, що мріяв злочинами випра-

¹ Дідоно — спочатку богиня, покровителька Карфагенської фортеці. Пізніше їй було надано рис історичної особи. В «Енеїді» римського поета Віргілія (70—19 рр. до н. ери) Дідоно, покинута коханим Енеєм, сама спалила себе на багатті.

² «Одинадцять літніх днів» — вислів із старонімецької легенди про одинадцять рицарських подвигів та важкі пригоди, що їх зазнали учасники одного бойового походу протягом одинадцяти літніх (тобто найдовших) днів.

вити світ і підтримати закони беззаконням! Я називав це відомстою й справедливістю! Я наважився, о провидіння, сточити щербини твого меча і виправити твою упередженість... але... о, пихо дитяча!.. Я стою на грані жахливого життя і дізнаюсь із стогоном і скрегогом зубів, що двоє таких людей, як я, могли б ущент зруйнувати всю будову морального світу. Змилуйся... змилуйся над хлопчиськом, що наважився втручатися в твої наміри... Тобі лише одному — відомста. Руки людської ти не потребуєш. Правда, не в моїй владі тепер повернути минуле, — що пропало, то пропало, що я повалив, ніколи вже не підведеться. Але в мене ще є чим примирити зневажені закони і відновити порушений лад. Він вимагає жертви — жертви, яка показала б його непохитну велич усьому людству, і ця жертва — я сам. Я сам повинен умерти за нього.

Розбійники. Відберіть у нього шпагу, — він хоче себе вбити.

Розбійник Моор. Дурні ви, приречені на вічну сліпоту! Невже ви думаєте, що смертні гріхи можна таким же смертним гріхом спокутувати? Невже ви думаєте, що світова гармонія виграє від цього безбожного дисонанса? *(Зневажливо кидає їм під ноги свою зброю).* Він матиме мене живим. Я йду віддати себе в руки правосуддя.

Розбійники. На ланцюг його! Він збожеволів.

Розбійник Моор. Я не сумніваюсь, що раніше чи пізніше воно знайде мене, коли буде на те воля вищих сил. Але воно може мене у сні зненацька захопити або наздогнати мене під час втечі, або силою й мечем мене узяти, і тоді я позбувся б останньої заслуги, що я вмер за правду. Навіщо ж мені, неначе злодієві, берегти й далі життя, якого мене давно вже позбавила рада небесних охоронців?

Розбійники. Нехай іде! Це манія величності! Він жертвує своїм життям, щоб викликати пусте захоплення собою.

Розбійник Моор. Мною й справді будуть захоплюватись. *(Після деякого роздуму).* По дорозі сюди довелося мені, пригадую, розмовляти з одним бідняком, що живе з поденної роботи; у нього одинадцяттеро дітей... Тисячу луїдорів обіцяно тому, хто приведе живим великого розбійника... Цьому чоловікові можна допомогти. *(Виходить).*

Завіса падає

Підступність і любов

Міщанська трагедія

Переклад Ю. НАЗАРЕНКА

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Президент¹ фон-Вальтер при дворі німецького герцога.

Фердінанд, його син, майор.

Гофмаршал² фон-Кальб.

Леді Мілфорд, фаворитка герцога.

Вурм, особистий секретар президента.

Міллер, міський музикант, або, як його називають у деяких місцях, дудар.

Його дружина.

Луїза, його донька.

Софі, камеристка леді.

Камердинер герцога.

Інші другорядні особи.

¹ Президент — перший міністр.

² Гофмаршал — головний розпорядник церемоній при дворах королів, князів тощо. (Усі примітки — перекладача).

ДІЯ ПЕРША

ЯВА ПЕРША

Кімната музиканта.

Міллер підводиться з крісла і ставить набік свою віолончель. За столом сидить дружина Міллера, ще в нічному убранні, і п'є каву.

Міллер (*швидко ходячи вперед і назад*). Раз і назавжди! Справа стає серйозною. Про мою дочку й барона піде поговор. На мій дім упаде ганьба. До президента це дійде, і, коротко кажучи, я попрошу панича геть.

Дружина. Ти не принаджував його до свого дому, не набивався з твоєю дочкою.

Міллер. Не принаджував до свого дому? Не набивався? Хто зважатиме на це! Я був господарем у домі. Мені слід було краще пильнувати моєї дочки. Слід було добре вичитати майорові або відразу ж сповістити про все його вельможність — пана татуся. Молодий барон викрутиться, це я знаю, і гроза впаде на скрипалю.

Дружина (*сборбає з чашки*). Нісенітниця! Пусте базікання! Що можуть тобі зробити? Хто може мати що-небудь проти? Ти знаєш своє діло і набираєш учнів, де можеш.

Міллер. Але скажи мені, що з цієї комерції вийде? Одружитися з дівчиною він не зможе, — про шлюб і мови немає, — а зробити з неї якусь... хай бог милує!.. З доброго дива! Авжеж, коли такий мусью фон-барон скрізь побував, усього перепробував, то не дивно, що він, кат його візьми, спокусився на мій ласий шматочок, звісно, щоб

покуштувати солоденького. А ти пильнуй та пильнуй! І хоча б у тебе в кожній щілині було око і стежив би ти за кожним кроком, він у тебе під носом спокусить дочку, задурить їй голову, а сам — шукай вітра в полі, і от дівчину навіки знеславлено, сидітиме вона без пари, або якщо сподобається їй це, то й далі продовжуватиме. (*Б'є себе кулаком по лобі*). Господи милосердний!

Д р у ж и н а. Бережи нас, боже, від цього!

М і л л е р. Треба самим берегтися. Чого можна чекати від такого вітрогона? Дівчина вродлива, струнка... з гарними ніжками. На горищі в неї може бути що завгодно. Що там у вас, жіноцтва, бай-дуже, аби тільки, з ласки божої, на нижньому поверсі у вас було все гаразд. Досить нашому стрибунцеві в цьому пересвідчитись... ого! Йому відразу таланить, як Роднеєві¹,— коли той зачує француза, то на всіх вітрилах летить вперед, та... я й не виню його. Людина є людиною. Пора мені це знати.

Д р у ж и н а. Коли б ти почитав оті чудові записочки, що їх шановний пан пише до твоєї дочки. Милій боже! З них, як у сонячний день, видно, що його вабить тільки її прекрасна душа.

М і л л е р. Авжеж, чистісінька правда. По саквах б'ють, а ослові пам'ятного дають. Хто хоче любе тіло привітати, посилає вісником добре серце. А як я робив? Коли вже дійшло до того, що серця порозумілися, то й тіла беруть з них приклад; як пани, так і слуги, а срібний місяць, врешті, був лише звідником.

Д р у ж и н а. Ти тільки поглянь на чудові книжки, які пан майор прислав сюди. Твоя дочка по них молиться.

М і л л е р (*свистить*). Ова! Молиться! Ну й сказала. Звичайна, природна страва для витонченого шлунка його милості надто груба. Він мусить спочатку переварити її в пекельній, чумній кухні беле-тристики. У вогонь цей мотлох! З нього набереться дівчина бозна-яких надхмарних марень, кров у ній закипить, як від шпанських мушок, і прощай та крихта християнства, яку батько й без того ледве в ній підтримував. У вогонь, кажу я! Дівчина забиває собі голову різним чортовинням; через ці блукання по світах фантастики вона не знайде потім рідної країни, забуде її, почне соромитись,

¹ Д ж о р д ж Р о д н е й — англійський флотоводець XVIII ст., який не раз перемагав французів.

шо батько її Міллер — скрипаль, і кінець кінцем позбавить мене мужнього, чесного зятя, який міг би мені стати щирим помічником. Ні, будь я проклятий! (Схоплюється, з запалом). Куй залізо, поки гаряче, а майорові, майорові я покажу на двері. (Хоче йти).

Д р у ж и н а. Будь же розсудливим, Міллере! Скільки ми користі мали від подарунків...

М і л л е р (вертається і зупиняється перед нею). Ціною крові моєї дочки? Та йди ти під три чорти, проклята звіднище! Швидше я зі своїм інструментом піду жебрати і даватиму концерти за теплу юшку, швидше я розіб'ю свою віолончель і гній возитиму у ній, ніж спокушуся грішми, які моя єдина дитина заробить ціною своєї душі й небесного блаженства. Покинь пити прокляту каву й табàку нюхати, і не треба тоді буде торгувати красою твоєї дочки. Я й ситий був і завжди мав хорошу сорочку на тілі ще до того, як оцей спритний гульвіса втерся до моєї господи.

Д р у ж и н а. Не дуже то на двері показуй! От уже й спалахнув. Я тільки кажу, що не слід отак гнівити пана майора, бо вони — син президента.

М і л л е р. От у чому річ! Тому, саме тому треба сьогодні ж покласти цьому край. Президент повинен мені тільки подякувати, якщо він порядний батько. Почисть мені мій червоний плюшовий камзол, я піду до його вельможності. Скажу йому: синові вашої вельможності впала в око моя дочка. Стати йому дружиною вона не гідна, а бути його коханкою — для цього моя дочка надто дорога, от і все!.. Я — Міллер.

ЯВА ДРУГА

Секретар Вурм¹. Ті що й були.

Д р у ж и н а. Ах! Доброго ранку, пане секретарю!² Ми маємо втіху знову вас бачити.

В у р м. Я також, також, шановна тітонько. Там, де буває гостем такий шляхетний кавалер, на мою просту втіху можна не зважати.

¹ Der Wurm — черв'як, глист (нім.).

² Неосвічена дружина Міллера неправильно вимовляє слово «секретар».

Д р у ж и н а. І чого ви тільки не скажете, пане секертарю! Високій милості пану майору фон-Вальтеру справді іноді бажається зробити нам велику честь; проте ми нікого не цураємось.

М і л л е р (*похмуро*). Дай, жінко, панові крісло. Чи не бажаєте роздягнутися, пане земляче?

В у р м (*кладає набік капелюха й палицю, сідає*). Ну, як поживає моя майбутня — чи, може, колишня? Адже я не хочу думати, що... Чи не можна її побачити, мамзель Луїзу?

Д р у ж и н а. Спасибі за увагу, пане секертарю! Але моя дочка зовсім не гордовита.

М і л л е р (*сердито, штовхаючи її ліктем*). Жінко!

Д р у ж и н а. Шкодуємо тільки, що вона не матиме честі бачити пана секертаря. Дочка саме слухає меса.

В у р м. Це мене радує! Радує! Отже, я матиму в ній згодом лагідну, побожну дружину.

Д р у ж и н а (*усміхається з дурнуватою поважністю*). Так... але, пане секертарю...

М і л л е р (*з помітним збентеженням щипає її за вухо*). Жінко!

Д р у ж и н а. Якщо ми можемо чимось іншим вам прислужитися... з великою втіхою, пане секертарю.

В у р м (*лукаво мружачись*). Чимось іншим! Щиро дякую! Щиро дякую... Гм! гм! гм!

Д р у ж и н а. Але ж... пан секертар самі повинні бути розсудливі...

М і л л е р (*украї розгніваний, штурхає свою дружину в спину*). Жінко!

Д р у ж и н а. Риба шукає де глибше, а людина — де ліпше, і не можна єдиній своїй дитині заступати шлях до її щастя. (*З селянською пихою*). Ви добре мене зрозуміли, пане секертарю?

В у р м (*схвається неспокійно в кріслі, чухає за вухом і смикає себе за манжети та жабо*). Зрозумів? Не зовсім... О, так... Що ви, власне, маєте на увазі?

Д р у ж и н а. Ну... ну... я тільки думала б... я гадаю (*кашляє*), якщо вже милосердний бог так дуже хоче зробити мою дочку вельможною дамою...

В у р м (*схоплюється зі стільця*). Що ви говорите? Що таке?

М і л л е р. Сидіть, сидіть, пане секретаріусе! Ця жінка дурна, як

гуска. Звідки тут візьметься вельможна дама? Який осел своїм довгим вухом слухатиме це базікання?

Д р у ж и н а. Лайся, скільки хочеш. Що я знаю, те знаю, і що сказав пан майор, те сказав.

М і л л е р (розлючений, кидається до віолончелі). Чи ти заткнеш свою пельку, чи, може, хочеш, щоб твій череп покуштував віолончелі? Що ти можеш знати? Що він міг сказати?.. Не зважайте на ці теревені, любий пане! А ти — марш на свою кухню! Ви ж не маєте мене за такого йолопа, щоб я й справді так носився з дівчиною? Ви ж цього не думаете про мене, пане секретаріусе?

В у р м. Такого й я не заслужив од вас, пане музико! Ви завжди вважали мене людиною слова, а мої наміри щодо вашої дочки були немов підписані. З моєї посади доброму господареві можна жити; президент ставиться до мене прихильно; мені не бракуватиме рекомендацій для дальшої кар'єри. Ви бачите, що мої наміри щодо мамзель Луїзи серйозні, якщо ж якийсь аристократичний вітрогон обкрутив...

Д р у ж и н а. Пане секертарю Вурме! Більше респекту, якщо можна просити...

М і л л е р. Замовкни, кажу!.. Все гаразд, любий пане! Все залишається по-старому. Що я вам відповів минулої осені, те повторюю й сьогодні. Я не силую моєї дочки. Якщо ви їй подобаєтеся — то й добре, чудово, нехай вона спробує бути щасливою з вами. А якщо вона закрутить головою, то ще краще... божа на те воля, хотів я сказати. Прийміть її відмову... і випийте пляшку винця з її батьком. Дівчині з вами жити, а не мені. Навіщо мені з якоїсь упертості нав'язувати їй чоловіка, який не до вподоби їй? Шоб нечистий переслідував мене, як дичину, аж до глибокої старості?.. Шоб за кожною склянкою вина, яку питиму, за кожною мискою супу, який їстиму, думати: ти мерзотник, що занапастив свою дитину?

Д р у ж и н а. Коротко і ясно: я своєї згоди абсолютно не даю; моя дочка призначена для чогось вищого, і я подам скаргу в усі суди, коли мій чоловік дасть себе обдурити.

М і л л е р. Чи ти хочеш, щоб я поперебивав тобі руки й ноги, клята пащеко?

В у р м (до Міллера). Батькова порада чимало важить для дочки, і, сподіваюся, ви мене знаєте, пане Міллере?

Міллер. Хай його поб'є лиха година! Треба, щоб дівчина вас знала. Те, що я, бородатий пень, у вас вбачаю, воно ніби й зовсім не принада для молодії, ласої дівчини. Я вас по волосинці розберу і скажу, чи придатні ви для оркестру,— але жіноча душа занадто тонка, навіть і для капельмейстера. І я вам щиро скажу, пане Вурме... я — відвертий німець-незграба... за мою пораду ви, в решті решт, мало мені й подякуєте. Я не раджу моїй дочці нікого, але за вас виходити я б їй відрадив, пане секретаріусе!.. Дайте мені договорити... Коханцеві, який кличе батька собі на допомогу, я не довірив би, з вашого дозволу, і порожнього горіха. Якщо він чогось вартий, то посоромиться так по-старомодному знайомити кохану зі своїм талантом. А якщо йому бракує сміливості, то він просто заяча душа, і не для нього ростуть на світі Луїзи!.. Отак! Поза спиною в батька повинен він сватати дочку. Він мусить зробити так, що дівчина краще батька й матір до дідька пошле, ніж з ним розлучиться. Чи сама прийде та батькові до ніг упаде й молитиме Христом-богом або смерть послати, або коханого їй дати. Оце зветься молодець! Оце називається кохати! І хто цього не доб'ється від жіноцтва — хай забирається геть на своєму гусячому пері.

В у р м (*хапає капелюха та палицю і прожогом вибігає з кімнати*). Вельми вдячний, пане Міллере!

Міллер (*іде повільно за ним*). За віщо? За віщо? Ми ж вас нічим і не почастували, пане секретаріусе! (*Повертаючись назад*). Нічого він не чує, подався. Мене аж нудить від пики цього чорнильного лиса. Підозріла, огидна людина,— він немов і на божий світ потрапив завдяки шахрайству якогось контрабандиста. Маленькі підступні мишачі очі, волосся руде, як вогонь, а підборіддя так стирчить, ніби природа від злості на свій невдалий витвір схопила це ледащо і шпурнула кудись у куток. Ні! Як віддати мою дочку за такого мерзотника, то краще хай вона... Прости мені, боже!

Д р у ж и н а (*спльовує, злісно*). У, собака! Ні, в зуби вона тобі не дістанеться.

Міллер. А ти теж із своїм клятим паничем! Мало не довела мене до сказу. Ніколи ти не буваєш дурнішою, як тоді, коли, боронь боже, хочеш показати себе розумною. Навіщо ти приплела вельможну даму до твоєї дочки? Ти ж знаєш старого! Досить йому тільки про щось пронюхати, щоб завтра ж про це роздзвонили по всьому

базару. Це з тих мусью, які винюхують у людей про все, що в них діється, з тих, що й про льох і про кухню пересудять, а де тільки хто зронить несбачне слово... бовк! Про це дізнаються і герцог, і його фаворитка, і президент, а на твою голову впадуть громи й блискавиці.

ЯВА ТРЕТЯ

Луїза Міллер входить з книгою в руки. Ті, що й були.

Луїза (*кладає книгу, підходить до Міллера і потискує йому руку*). Доброго ранку, любий тату!

Міллер (*тепло*). Гарзд, Луїзо. Я радію, що ти не забуваєш про свого творця. Будь завжди такою, і його рука підтримуватиме тебе.

Луїза. О! Я велика грішниця, тату... Був він тут, мамо?

Дружина. Хто, моя дитино?

Луїза. Ах, я забула, що крім нього ще є люди... У мене в голові так порожньо... Його тут не було? Вальтера?

Міллер (*сумно й серйозно*). А я гадав, що моя Луїза лишила це ім'я в церкві?

Луїза (*деякий час остовпіло дивиться на нього*). Я розумію вас, тату, відчуваю ножа, яким ви проймаєте моє сумління; але вже пізно. Немає в мені колишньої побожності, тату. Небо і Фердінанд шматують мою скривавлену душу, і я боюсь... я боюся. (*Після паузи*). Але ж ні, любий тату! Коли, захопившись картиною, ми забуваємо про митця, то це найвища для нього похвала. Хіба, тату, не приємно богові, коли я навіть менше думаю про нього, радіючи з найкращого його створіння?

Міллер (*опускається безсило на стілець*). От маєте! Ось наслідки читання безбожних книжок!

Луїза (*підходить неспокійно до вікна*). Де ж він тепер? Шляхетні панночки його бачать, чують. А я — жалюгідна, забута дівчина. (*Лякається своїх слів і кидається до батька*). Але ні, ні, пробачте мені. Я не нарікаю на свою долю. Я хочу лише трохи думати про

нього... адже це не коштує нічого. Цю краплину життя... якби я могла видихнути її легким лагідним вітерцем, щоб освіжити йому обличчя... Ця квіточка юності... якби вона була фіалкою і він наступив би на неї, щоб вона могла умерти під його ногою! Мені й цього, тату, було б досить. Коли комашка гріється в сонячному промінні, чи ж може горде, величне сонце за це її карати?

М і л л е р (зворушений, схиляється на спинку стільця і затуляє обличчя руками). Слухай, Луїзо. Решту мого життя віддав би я за те, щоб ти ніколи не бачила майора.

Л у ї з а (злякано). Що ви сказали? Що?.. Ні, ви не те думаєте, мій любий тату. Хіба ви не знаєте, що Фердінанд — мій, що його створено для мене, мені на радість дано отцем люблячих. *(Стоїть замислившись).* Коли я побачила його вперше *(оживляючись)* і кров мені ударила в лице, жвавіше забилося серце, кожне биття його промовляло, кожен подих шепотів: це він... І моє серце луною відгукнулося й підтвердило: це він! І цілий світ звучав для мене цими словами і радів разом зі мною... Тоді... о, тоді в моїй душі почався перший ранок. Тисячі юних почувань розвинулися в моєму серці, як квіти на землі-матінці, коли настає весна. Я не бачила більше світу, проте здається, він ніколи ще не був таким прекрасним. Я зовсім забула про бога, а проте ще ніколи я так його не любила.

М і л л е р (швидко підходить до неї, пригортає її до своїх грудей). Луїзо, дорога, чудова дитино! Візьми мою стару, дряхлу голову... візьми все, все! Але майора... бог мені свідок... я тобі не можу дати. *(Виходить).*

Л у ї з а. Тату, та я й не хочу його тепер. Це така мізерна росинка часу... сама мрія про Фердінанда жагуче її вип'є. Я зрікаюся його в цьому житті. Але тоді, мамо, коли впадуть бар'єри нерівності, коли злетить з нас ненависне лушпиння суспільного стану, коли люди будуть тільки людьми... я не принесу з собою нічого, крім моєї невинності. Але ж батько часто говорив, що коли прийде господь, коштовності і пишні титули подешевшають, а серця в ціні піднімуться. Я тоді стану багатою. Там сльози зарахують за тріумфи, а прекрасні думки — за предків. Я буду тоді знатною, мамо. Чим же він тоді буде кращий за свою дівчину?

Д р у ж и н а (схоплюється). Луїзо! Майор! Він перестрибує через паркан. Де б мені сховатися?

Луїза (*починає тремтіти*). Залишіться, мамо.

Дружина. Мій боже! Який я маю вигляд. Мені соромно! Я не наслідую так показатися його милості. (*Виходить*).

ЯВА ЧЕТВЕРТА

Фердинанд фон-Вальтер. Луїза. Він кидається до неї. Вона опускається, бліда й знесилена в крісло. Він зупиняється перед нею. Вони якийсь час мовчки дивляться одне на одного. Пауза.

Фердинанд. Ти зблідла, Луїзо?

Луїза (*підводиться й припадає до його грудей*). Це нічого! Нічого! Адже ти зі мною. Все минулось!

Фердинанд (*бере її руку, підносить до вуст*). Чи кохає ще мене моя Луїза? Мое серце таке, як і вчора, чи й твоє таке ж? Я прилетів сюди подивитися, чи ти весела, щоб піти звідси таким же... Але ти сумна!

Луїза. Ні, ні, мій коханий.

Фердинанд. Скажи мені правду! Ти невесела! Я бачу наскрізь твою душу, прозору, як цей діамант чистої води. (*Показує на свого персня*). Тут не може з'явитися жодної плями, якої б я не помітив, не промайне на цьому обличчі жодної думки, якої б я не побачив. Що з тобою? Скажи швидше! Коли я знаю, що це дзеркало ясне, то нема для мене жодної хмарки над світом! Що тебе смутить?

Луїза (*дивиться на нього деякий час мовчки і значуще, потім з тугою*). Фердинанде! Коли б ти знав, як приємно простій дівчині пізнавати себе в твоїх словах!

Фердинанд. Що таке? (*Здивовано*). Луїзо, слухай! Звідки в тебе такі думки? Ти — моя Луїза! Хто сказав тобі, що ти мусиш бути ще чимось іншим? Бачиш, невірна, яка ти холодна до мене? Коли б ти всією душею любила мене, чи був би в тебе час для таких порівнянь? Якщо я біля тебе, мій розум тане в одному твоєму погляді; коли я сам — в одній мрії про тебе; а ти здатна ще міркувати, кохаючи? Соромся! Кожну мить, що ти її витрачаєш на цю скорботу, вкрадено у твого милого.

Луїза (*бере його за руку й хитає головою*). Ти хочеш приспати мене, Фердинанде, хочеш одвести мої очі від безодні, в яку я, напевно, провалюсь. Я дивлюся в майбутнє... голос слави... твої наміри... твій батько... моя нікчемність. (*Злякавшись своїх слів, раптом кидає його руку*). Фердинанде! Меч висить наді мною й тобою! Нас розлучать!

Фердинанд. Нас розлучать? (*Схоплюється*). Звідки в тебе це передчуття, Луїзо? Нас розлучать?.. Хто може розірвати союз двох сердець або роз'єднати звуки одного акорду?.. Я — шляхетного роду. Подумай, що старше: документ про моє шляхетство чи визначення безмежного всесвіту? Хіба мій герб важить більше, ніж письмена неба в очах Луїзи: ця жінка існує для цього чоловіка! Я син президента. Тим гірше. Що ж, як не любов, може полегшити мені тягар проклять, які впадуть на мене через те, що батько мій грабує країну?

Луїза. О, як я боюся його, того батька!

Фердинанд. Я не боюсь нічого... нічого... аби тільки не лишитись без твого кохання! Нехай перешкоди стоять між нас, як гори, я, немов по сходах, злечу по них в обійми Луїзи! Бурі, наслані ворожою долею, тільки роздмухають мої почуття, небезпеки нададуть ще більшої привабливості моїй Луїзі... Отже, годі про страх, моя кохана! Я сам... я тебе оберігатиму, як чарівний дракон підземне золото. Мені довірся! Тобі не треба більше ангела-охоронця. Я сам стану між тобою й долею, сприйму за тебе кожну рану, збережу для тебе кожну краплю з келиха радощів, принесу її тобі в чаші любові. (*Ніжно обнімає її*). З цією рукою моя Луїза легко пройде через усе життя; прекраснішою, ніж небо тебе відпустило, воно повинно буде прийняти тебе назад і з подивом визнати, що тільки любов надає душам найвищої краси...

Луїза (*відштовхуючи його, дуже схвильовано*). Годі! Прошу тебе, замовкни! Якби ти знав!.. Облиш мене... ти не знаєш, що твої надії, як фурії, шматують моє серце! (*Хоче йти*).

Фердинанд (*затримує її*). Луїзо! Як? Що? Що з тобою?

Луїза. Я забула ці мрії і була щаслива. А тепер, тепер!.. Віднині нема спокою в моєму житті. Пристрасні бажання, я знаю це, кипітимуть у мене в грудях... Іди. Хай бог простить тобі! Ти запалив пожежу в моєму юному, безжурному серці, і вона ніколи, ніколи не згасне. (*Вибігає. Він іде за нею мовчки*).

ЯВА П'ЯТА

Зал у домі президента.

Входить президент з орденським хрестом на шиї, з зіркою на грудях і секретар Вурм.

Президент. Серйозна прив'язаність? Мій син?.. Ні, Вурме, цьому я ніколи не повірю!

Вурм. Коли ласка вашої вельможності мені звеліти, я доведу!

Президент. Що він залицяється до цієї негідної міщаночки, компліменти їй нашіптує, припускаю навіть, базікає про почуття,— все це відомі речі і, я вважаю, можливі... вважаю, простимі. Але... Ще й до того всього дочка якогось музика, кажеш ти?

Вурм. Дочка вчителя музики Міллера.

Президент. Гарненька?.. Хоча це зрозуміло.

Вурм (жваво). Найпрекрасніший екземпляр блондинки, яка, не перебільшую, могла б позмагатися з першими придворними красунями.

Президент (сміється). Ти кажеш, Вурме, сам закидаєш на неї оком... це добре; але, бачиш ти, мій любий Вурме, те, що мій син має потяг до цього дівчиська, дає мені надію, що дами не будуть його ненавидіти. Він може при дворі дечого добитися. Дівчина прекрасна, кажеш ти; мені подобається, що мій син має смак. Коли він морочить ту дурненьку солідними намірами, тим краще. Отже, бачу я, в нього досить дотепності брехати на свою користь. Він може стати президентом. Якщо він свого досягне,— чудово! Це значить, що він має щастя. Коли ж цей фокус закінчиться здоровим онуком — чудово! Тоді вип'ю я зайву пляшку малаги за добрий розквіт мого родовідного дерева і заплачу штраф за безчестя цієї дівки.

Вурм. Усе, чого я бажаю, ваша вельможність, це щоб вам не довелося пити ту пляшку для власної розради.

Президент (серйозно). Знай, Вурме, що коли я раз повірив, то твердо вірю; і шаленію, коли розгніваюсь. Я вважатиму за жарт, що ти намагався мені дошкулити. Що ти хотів би здихатися свого суперника,— вірю тобі від усього серця. А через те, що тобі не так

легко було б міряться силами з моїм сином за цю дівчину, то батько має послужити тобі хлопавкою для мух,—і це мені теж зрозуміло... А те, що ти маєш такі чудові шахрайські здібності, мене навіть захоплює. Тільки, мій любий Вурме, ти не повинен обдурювати й мене. Зрозумій-бо, твоє хитрування не повинно доходити до того, щоб підривати мої принципи.

В у р м. Прошу пробачення, ваша вельможність! Коли б і справді тут були ревності, як ви підозрюєте, то їх би виказав лише мій погляд, а не язик.

Президент. А я вважав би за краще, щоб їх зовсім не було. Бісів дурню, що тобі до того, чи ти дістанеш червінця просто з монетного двору, чи від банкіра. Будь задоволений прикладом тутешнього шляхетства. Навмисне чи ні, а в нас рідко коли буває весілля, щоб принаймні з півдюжини гостей чи лакеїв не виміряли б уже раніше геометрично рай нареченого.

В у р м (вклоняється). Я в цьому охоче залишуся простолюдином, ласкавий пане!

Президент. Крім того ти незабаром матимеш задоволення помститися своєму суперникові за насмішку. У мене в кабінеті лежить план, за яким леді Мілфорд, після прибуття нової герцогині, про людське око піде у відставку і, для цілковитої облуди, має вийти заміж. Ти знаєш, Вурме, якою мірою позага до мене залежить від впливу леді Мілфорд і як взагалі найсильніші пружини моєї могутності грають на пристрастях нашого герцога. Він підшукує партію для Мілфорд. Може об'явитися хтось інший, щоб піти на цей торг і разом з дамою вирвати собі довір'я володаря, стати для нього необхідним. Отже, щоб герцог залишився в тенетах моєї сім'ї, мій Фердінанд має одружитися з Мілфорд. Чи тобі це ясно?

В у р м. Так, що аж очам боляче. Принаймні президент тут висловився так, що батько — це тільки початківець перед ним. Якщо майор виявиться таким слухняним сином, як ви для нього — ніжним батьком, ваші вимоги можуть зустріти опір.

Президент. На щастя, ніколи я не боявся здійснювати свій намір, коли вирішував: так повинно бути! От бачиш, Вурме, ми знову повернулися до попереднього. Сьогодні ж я об'явлю моєму

синові про його одруження. Вираз його обличчя — або підтвердить твої підозри, або зовсім їх відкине.

В у р м. Ласкавий пане, я дуже прошу пробачення. Похмуре обличчя, яке ви в нього, безперечно, побачите, може стосуватися не тільки тієї нареченої, яку ви йому пропонуєте, а також і тієї, яку ви в нього відбираєте. Я просив би од вас сильнішого випробування. Виберіть йому найбездоганнішу партію в країні, і якщо він скаже «так», то пошліть секретаря Вурма на три роки обточувати чавунні ядра.

Президент (*кусає губи*). Чорт!

В у р м. Не інакше! Мати — втілена дурість — у простоті своїй усе мені виплескала.

Президент (*ходить вперед і назад, стримуючи свій гнів*). Газд. Сьогодні ж!

В у р м. Тільки не забувайте, ваша вельможність, що майор — син мого володаря!

Президент. Тебе не зачеплять, Вурме!

В у р м. І що старання — допомогти вам збутися небажаної невістки...

Президент. Варте взаємної послуги — допомогти тобі здобути жінку? Так, Вурме?

В у р м (*схиляється, задоволений*). Довіку ваш слуга, ласкавий пане! (*Хоче йти*).

Президент. Я довірився тобі, Вурме! (*Погрожуючи*). Якщо ти розплещеш...

В у р м (*сміється*). То покажете, ваша вельможність, сфальшовані мною папери! (*Виходить*).

Президент. Щодо тебе, то ти мій безумовно! Я тримаю тебе на твоєму власному шахрайстві, як черв'яка на нитці!

Камердинер (*входить*). Гофмаршал фон-Кальб¹...

Президент. Якраз до речі... Преси!

Камердинер виходить.

¹ Das Kalb — теля (нім.)

ЯВА ШОСТА

Президент і гофмаршал фон-Кальб у розкішному, але пошитому без смаку придворному костюмі, з камергерським ключем, двома годинниками і шпагою, у низькому капелюсі, із зачіскою á la hérisson¹. З великим галасом він підлітає до президента і сповнює мускусним запахом весь зал.

Гофмаршал (*обнімаючи президента*). Ах! Доброго ранку, мій найдорожчий! Як спочивалося? Як спалося?.. Даруйте, що я так пізно маю втіху... пильні справи... обіднє меню... візитні картки... запрошення партій на сьогоднішню санну прогулянку... Ах... і потім я ж мусив бути присутнім під час lever² і доповісти його світлості про стан погоди.

Президент. Так, маршале, справді, ви не могли відлучитися.

Гофмаршал. Крім того й шельма кравець примусив мене сидіти.

Президент. А проте ви з усім упоралися?

Гофмаршал. Це ще не все! Сьогодні біда біду доганяє. Ви тільки послухайте!

Президент (*неуважно*). Чи це можливо?

Гофмаршал. Ви тільки послухайте! Не встиг я вийти з карети, як коні злякалися, почали тупцювати, брикатись, так що мені — пробачте — вуличним брудом оббризкало панталони. Що робити? Увійдіть у моє становище, бога ради, бароне! Отак я й стою! Було вже пізно! А їздити ще цілий день... і в такому вигляді до його світлості на прийом... боже правий! І що ж мені спадає на думку? Я удаю непритомність. Мене зразу ж вносять у карету. Я шодуху — додому... міняю одяг... їду назад... Ну, що ви скажете?.. І встигаю ще першим до передпокою... Якої ви думки?

Президент. Чудовий експромт людської винахідливості. Але облишмо це, Кальбе. Отже, ви вже розмовляли з герцогом?

Гофмаршал (*поважно*). Двадцять хвилин з половиною.

Президент. Он як! І ви, безперечно, можете розказати мені якусь важливу новину?

¹ A la hérisson — тодішня модна зачіска йоржиком (*франц.*).

² Lever — прийом під час вранішнього туалету (*франц.*).

Г о ф м а р ш а л (*серйозно, трохи помовчавши*). Його світлість сьогодні у бобровому хутрі кольору *merde d'oye*¹.

П р е з и д е н т. Подумайте!.. Ні, маршале, в такому разі я маю для вас кращу звістку. Те, що леді Мілфорд буде майоршею фон-Вальтер, це для вас, безумовно, новина?

Г о ф м а р ш а л. Ви тільки подумайте! І це вже вирішено?

П р е з и д е н т. Підписано, маршале. І ви мене дуже зобов'язете, якщо негайно підете до леді, приготуєте її до його візиту і оповістите всю столицю про намір мого Фердінанда.

Г о ф м а р ш а л (*з захопленням*). О, з превеликою радістю, мій найдорожчий! Що може бути приємнішим для мене? Я лечу зараз же. (*Обіймає його*). Бувайте!.. За три чверті години про це знатиме все місто. (*Підстрибуючи, вибігає*).

П р е з и д е н т (*сміється маршалові вслід*). А ще кажуть, ніби ці створіння ні до чого в світі не придатні!.. Тепер мій Фердінад мусить захотіти, щоб не вийшло так, буцім усе місто збрехало. (*Дзвонить*).

Входить В у р м.

Хай зайде мій син!

Вурм виходить, президент походжає замислений.

ЯВА СЬОМА

Фердінад. Президент. Вурм, який одразу виходить.

Фердінад. Ви звеліли, шановний батьку...

П р е з и д е н т. На жаль, я мушу це робити, коли хочу мати втіху побачити мого сина!.. Залиш нас самих, Вурме! Фердінанде, останнім часом я придивляюся до тебе і не знаходжу більше в тобі тієї щирої і жвавої юності, яка так мене радувала. Якась дивна туга затьмарює твоє обличчя. Ти ж тікаєш від мене, тікаєш від свого кола. Фе! У твої роки можна скоріше пробачити десять гулянок,

¹ *Merde d'oye* — гусячий послід (*франц.*).

ніж одну таку примху. Залиш її для мене, любий сину! Дай мені влаштувати твоє щастя і ні про що інше не думай, крім того, щоб сиряти моїм намірам. Підійди! Обніми мене, Фердінанде!

Фердінанд. Ви сьогодні дуже ласкаві, батьку.

Президент. Сьогодні, пусте... і це «сьогодні» з такою кислою гримасою? *(Серйозно)*. Фердінанде! Заради кого пішов я небезпечною стежкою до серця герцога? Заради кого я навіки розлучився з моєю совістю і небом? Слухай, Фердінанде... я розмовляю з моїм сином... Кому приготував я місце, усунувши мого попередника? Це історія, яка тим кривавіше вривається в душу, чим старанніше я намагаюся сховати ножа від очей світу! Слухай! Скажи мені, Фердінанде, заради кого я все це зробив?

Фердінанд *(відступає з жахом)*. Чи не заради мене, мій батьку? Чи не на мене повинен упасти кривавий відблиск цього злочину? Присягаюся всемогутнім богом,— краще було б зовсім не родитися, ніж стати приводом для такого лиходійства.

Президент. Що таке? Що? Але твоїй голові, начиненій романами, я ладен пробачити... Фердінанде! Я не хочу сердитись! Зухвалий хлопчисько, отак віддячуєш ти мені за мої безсонні ночі? За мої невтомні турботи? За те, що вічно жалить мене скорпіон моєї совісті? На мене падає весь тягар відповідальності, на мені прокляття вищого судді. Ти дістанеш своє щастя з інших рук. Злочин не плямує спадкоємця.

Фердінанд *(піднімає праву руку до неба)*. Урочисто зрікаюсь я спадщини, яка тільки нагадуватиме мені про жахливого батька!

Президент. Слухай, юначе, не гніви мене! Якби все було потвоєму, ти плазував би все своє життя у поросі.

Фердінанд. О, це все ж краще, батьку, ніж плазувати мені навколо трону!

Президент *(стримуючи гнів)*. Гм!.. Тебе треба примусити зрозуміти своє щастя. Там, де десятки інших, напружуючи сили, не можуть видряпатися нагору, ти підносишся граючись, немов у сні! На дванадцятому році ти хорунжий! На двадцятому — майор! Я цього домігся в герцога. Ти скинеш військовий мундир і вступиш до міністерства. Герцог говорив про звання таємного радника, про посаду посланника... про надзвичайні милості! Прекрасна перспектива

відкривається перед тобою!.. Рівний шлях у напрямі до трону, до самого трону, якщо влада справді варта не менше, ніж її зовнішні ознаки. І це тебе не захоплює?

Ф е р д і н а н д. Ні, бо моє уявлення про велич і щастя зовсім не таке, як ваше. Ваше щастя рідко коли досягають інакше, ніж через нищення ближнього. Заздрість, страх, прокляття — ось сумні дзеркала, в яких відбивається велич володаря. Сльози, прокльони, розпач — ось жахлива трапеза, за якою розкошують оті уславлені щасливці, після якої вони підводяться сп'янілі і, хитаючись, відходять так у вічність до божого престолу. Мій ідеал щастя скромно міститься в мені самому! В моєму серці поховано всі мої бажання!

Президент. Майстерно! Неперевершено! Прекрасно! Знову перша лекція після тридцятилітньої перерви!.. Жаль тільки, що моя п'ятдесятирічна голова вже тупувата до навчання! Проте, щоб не іржавів такий рідкісний талант, я дам тобі когось на додачу, і ти зможеш тоді скільки хочеш вправлятися в цьому барвистому божевіллі. Ти повинен зважитись.. сьогодні ж зважитись на одруження.

Ф е р д і н а н д (*вражений, відступає*). Батьку.

Президент. Обійдеться без подяки.. Я послав леді Мілфорд картку від твого імені. Ти, не гаючи часу, поїдеш до неї і скажеш їй, що ти її наречений!

Ф е р д і н а н д. До леді Мілфорд?

Президент. Ти ж її знаєш?

Ф е р д і н а н д (*у нестямі*). Чи є в герцогстві хоч один ганебний стовп, який би її не знав? Але я, мабуть, смішний, що сприймаю всерйоз ваші жарти, любий батьку? Чи хотіли б ви бути батьком негідника сина, який одружиться з привілейованою блудницею?

Президент. Більше того! Я сам би посватався до неї, коли б вона побажала п'ятдесятирічного. Чи ти б не хотів бути сином негідника батька?

Ф е р д і н а н д. Ні! Борони боже!

Президент. Це зухвальство, слово честі! Його я прощаю за оригінальність..

Ф е р д і н а н д. Прошу вас, батьку, не залишайте мене довше в цій непевності, коли мені стає нестерпно називатися вашим сином!

Президент. Чи ти не здурів, хлопче? Яка людина при розумі не прагнула б честі стати на третє місце після володаря своєї країни?

Ф е р д і н а н д. Ви стаєте для мене загадкою, мій батьку! Ч е с т ю звете ви... ч е с т ю... поділяти з герцогом те, в чому й він втрачає подобу людини?

Президент вибухає сміхом.

Ви можете сміятися, а я не відступлюся свого, батьку! З яким обличчям я стану перед найбільшим ремісником, що за своєю дружиною бере у посаг бодай хоч незганьблене тіло? З яким обличчям я стану перед світом? Перед герцогом? Перед самою блудницею, яка в моїй ганьбі змиє пляму своєї честі?

Президент. Звідки в тебе ця красномовність, хлопче?

Ф е р д і н а н д. Заклинаю вас небом і землею, батьку! Занапастивши свого єдиного сина, ви не станете настільки щасливим, наскільки нещасним буде він. Візьміть моє життя, якщо це допоможе вам підвищитися. Одержав я від вас життя своє, і не вагаюсь і на мить пожертвувати його цілком для вашої величі! Але честь мою! Якщо ви її відберете, то й давати мені життя було легковажно й нечесно, і я проклинатиму батька як з відника.

Президент (*по-дружньому плескаючи його по плечу*). Браво, любий сину! Тепер я бачу, що ти став справжнім мужчиною і що ти гідний найкращої жінки в герцогстві. Вона повинна бути твоєю, ще сьогодні опівдні ти заручишся з графинею фон-Остгейм!

Ф е р д і н а н д (*знову вражений*). Чи цю годину призначено на те, щоб остаточно мене розчавити?

Президент (*кидаючи на нього допитливий погляд*). Сподіваюся, проти цього твоя честь не заперечуватиме?

Ф е р д і н а н д. Ні, батьку, Фредеріка фон-Остгейм могла б хоч кого зробити найщасливішим! (*Сам до себе, збентежений вкрай*). Те, до чого злоба його ще не доторкнулася в моєму серці,— шматує він своєю добрістю.

Президент (*все ще не зводячи з нього очей*). Я чекаю твоєї подяки, Фердінанде!

Ф е р д і н а н д (*кидається до нього і палко цілує йому руку*). Батьку! Ваша милість запалює всі мої почуття. Батьку! Моя найпалкіша подяка вам за ваш сердечний намір. Ваш вибір бездоганний,

але... я не можу... я не смію... пожалійте мене... я не можу кохати графині!

Президент (*відступає на крок*). Ага! Тепер ти у мене в руках, паничу! Таки піддався на цей гачок, хитрий лицеміре. Отже, не задля честі ти відмовлявся від леді? Справа не в особі, а в шлюбі, до якого ти відчуваєш огиду?

Фердінанд стоїть, мов скам'янілий, потім схоплюється і хоче піти геть.

Куди? Стій! Це так ти маєш мене шанувати?

Майор вертається.

Леді сповіщена про тебе. Я дав герцогові слово! Всі у місті й при дворі знають про це. Якщо ти зробиш мене брехуном, хлопче... перед герцогом, перед леді, перед цілим містом... зробиш мене брехуном в очах двору... дивись, хлопче... або якщо я довідаюсь про якісь історії! Стривай-но! Чого це раптом вогонь згас на твоїх щоках?

Фердінанд (*блідий, як полотно, весь тремтить*). Як? Що? Я — нічого, батьку!

Президент (*вступивши в нього страшний погляд*). І коли тут є щось... і коли я знайду слід, звідки йде цей опір... Ну, хлопче! Сама тільки підозра доводить мене до сказу! Іди цю ж мить! Вахтпарад починається! Ти з'явишся до леді, тільки-но дадуть пароль!.. Усе герцогство тремтить при кожному моему кроці. Подивимось, чи здолає мене упертий син. (*Іде і знову вертається*). Чуєш, хлопче, ти будеш там або стережися мого гніву! (*Виходить*).

Фердінанд (*отямлюється від важкого заціпеніння*). Пішов? Невже це був голос батька?.. Так! Я хочу до неї... хочу туди... Хочу їй дещо розказати, хочу показати її, як у дзеркалі... О мерзенна! Коли ти й після цього домагатимешся моєї руки, перед лицем всього шляхетства, війська і народу... Озбройся всією гордістю своєї Англії. Я тебе зречуся... я, німецький юнак! (*Швидко виходить*).

Завіса.

ДІЯ ДРУГА

ЯВА ПЕРША

Зал у палаці леді Мілфорд; праворуч софа, ліворуч фортепіано. Леді у вільному, але елегантному неглиже, ще без зачіски, сидить біля фортепіано і фантазує; Софі, камеристка, відходить од вікна.

Софі. Офіцери розходяться. Вахтпарад скінчився. Але я щось не бачу ніякого Вальтера!

Леді (*у великому занепокоєнні підводиться і ходить по залу*). Я не знаю, що зі мною сьогодні, Софі... Я ще ніколи не була такою.. Отже, ти його не бачила зовсім? Та, звісно... Йому нема чого поспішати... У мене камінь на грудях, ніби зробила злочин який.. Іди, Софі, нехай мені осідлають найдикішого скакуна, який тільки є у стайні! Мені треба на простір — бачити людей і блакитне небо, іздою розважити своє серце.

Софі. Якщо ви себе не зовсім добре почуваете, міледі,— звеліть зібрати асамблею в себе! Хай герцог обідає тут, або хай сядуть грати в карти перед вашою софою. Коли б герцог і весь його двір були у моєму розпорядженні, я б не журилася.

Леді (*кидається на софу*). Прошу, зглянься на мене! Я даватиму тобі по діаманту за кожну годину, аби тільки не бачити їх. Чи я буду оббивати ними стіни моєї кімнати? Це погані, мерзенні люди, які обурюються, коли у мене зривається тепле, сердечне слово, роззявляють роти і задирають носи, ніби бачать перед собою якусь

примару. Це раби єдиної маріонеткової дротини, якою мені легше керувати, ніж голкою до вишивання! Що мені робити з людьми, душі яких заведені так, як їхні кишенькові годинники? Чи зможу я знайти радість у тому, щоб їх запитувати про щось, коли я знаю кожну їхню відповідь наперед? Або обмінюватися з ними словами, коли в них немає відваги думати інакше, ніж я? Геть їх! Досадно їздити верхи конем, який ніколи не закусує вудил! *(Підходить до вікна)*.

Софі. Але ж герцога ви з них виключаєте, міледі? Найвродливішого мужчину, найпалкішого коханця, найдотепнішу голову в цілій його країні!

Леді *(вертається назад)*. Ото ж то й є, що це його країна. Тільки його герцогство, Софі, й може якоюсь мірою вибачити мій смак. Ти кажеш, мені заздрять! Бідне ти створіння! Жаліти мене треба, а не заздрити! З усіх, хто годується від трону, найгірше доводиться фаворитці, бо їй одній видно все убозтво багатого володаря. Правда, він може талісманом своєї величі викликати з землі, як казковий замок, усе, чого забажає моє серце! Він ставить дари обох Індій мені на стіл, утворює рай у дикій глушині, за його наказом джерела країни злітають гордими водограями в небо або... спалахують у фейєрверках піт і кров його підданців... Та чи може він наказати своєму серцю могутньо й палко битися назустріч іншому, могутньому й палкому серцю? Чи може він збагнути своїм мізерним розумом хоча б єдине прекрасне почуття? Моє серце голодує, хоч маю над міру насолод; і що дадуть мені тисячі найкращих відчужань, коли я тільки похоть маю задовольняти?

Софі *(здивовано дивиться на неї)*. Хіба не давно вже служу я вам, міледі?

Леді. І от тільки сьогодні ти мене пізнала? Це правда, люба Софі. Я продала герцогові свою честь, але серце моє я залишила вільним, серце моє добро, яке, можливо, ще варте кохання. Отруйне придворне повітря торкнулося його лише, як подих торкається дзеркала! Повір мені, моя люба, що я давно дала б перевагу серцю перед цим нікчемним герцогом, якби тільки моє честолюбство дозволило мені поступитися першим місцем для якоїсь дами при дворі!

Софі. І ваше серце так охоче скорилося честолюбству?

Леді *(жваво)*. Хіба воно не мстилося за себе? Чи й тепер не мститься? Софі! *(Значуще кладе руку на плече Софі)*. У нас, жінок,

є лише один вибір — п а н у в а т и або с л у г у в а т и; але й найвища насолода від влади — це тільки мізерна втіха, якщо нам не судилося ще вище блаженство — бути рабинею людини, яку ми кохаємо!

С о ф і. Це істина, міледі, яку я хотіла б од вас, нарешті, почути!

Л е д і. А чому ж, моя Софі! Хіба, дивлячись на це дитяче невміння керувати скіпетром, не здається, що ми придатні лише до того, щоб ходити в запряжці? Хіба ти не помічала, що ця капризна легковажність, ці бурхливі розваги мали заглушити ще бурхливіші бажання в моїх грудях?

С о ф і (*вражено, відступаючи*). Міледі!

Л е д і (*жвавіше*). Задовольни їх! Дай мені того, про кого я зараз думаю, на кого молюсь. Або я умру, Софі, або мушу його мати. (*Мліючи*). Хай скажуть мені його уста, що сльози кохання яскравіше сяють у наших очах, ніж діаманти в нашому волоссі (*палко*), і я кину герцогові під ноги і його серце, і його герцогство й утечу з цією людиною, втечу в найдальшу пустелю в світі!

С о ф і (*дивиться на неї перелякано*). О небо! Що? Що з вами, міледі?

Л е д і (*стурбовано*). Ти зблідла? Чи не забагато я сказала?.. О, то нехай же моя довірливість зв'яже твої уста... Вислухай більше, вислухай все...

С о ф і (*озирається, злякано*). Я боюсь, міледі, я боюсь... мені не слід більше нічого слухати!

Л е д і. Одруження з майором... І ти, і весь світ помиляєтесь, думаючи, що це двірська підступність. Не червоній, Софі, не соромся мене... Це діло — м о г о к о х а н н я!

С о ф і. Боже! Я це передчувала!

Л е д і. Вони дали себе умовити, Софі. Легкодухий герцог, придворний хитрун Вальтер, недоумкуватий маршал... кожен з них ладен заприсягтися, що цей шлюб є найпевнішим засобом зберегти мене для герцога і, таким чином, ще міцніше закріпити наш зв'язок! Ні, назавжди його порвати! Назавжди розбити ці ганебні кайдани! Обдурені брехуни! Вас перехитрила слабка жінка! Ви самі приводите тепер мого коханого до мене! Це те, чого я хотіла. Коли ж він буде мій... коли він буде мій... О, тоді навіки прощай, ненависна цишнота!

ЯВА ДРУГА

Старий камердинер герцога вносить скриньку з коштовностями. Ті, що й були.

Камердинер. Його світлість герцог наказали кланятися міледі і посилають вам ці брильянти на весілля. Їх щойно привезено з Венеції.

Леді (*відчиняє скриньку і перелякано відступає*). Слухай, що заплатив герцог за ці самоцвіти?

Камердинер (*з похмурим обличчям*). Вони не коштують йому нічого.

Леді. Що? Ти збожеволів? Нічого? Ти (*відступаючи від нього на один крок*) дивишся на мене так, ніби хочеш пронизати мене своїм поглядом... Нічого не коштують йому ці безцінні самоцвіти?

Камердинер. Учора сім тисяч синів цієї країни послано до Америки, вони оплачують усе!

Леді (*раптом кладе скриньку і швидко наближається до камердинера; трохи помовчавши*). Чоловіче! Що з тобою? Здається, ти плачеш?

Камердинер (*втирає очі і говорить глухим голосом, тремтячи всім тілом*). О, ці коштовні камінці... І моїх двоє синів теж по них пішло.

Леді (*відвертається, тремтячи, хапає його за руку*). Але ж не силувано нікого?

Камердинер (*страшно сміється*). О боже! Ні, самі добровольці! Правда, кілька сміливих хлопців вийшло перед фронт і запитало полковника, по чім герцог продає людей в ярмо? Але наш найласкавіший володар наказав вивести всі полки маршем на площу і розстріляти балакунів. Ми чули, як клацали рушниці, бачили, як бризкав на брук мозок, і вся армія закричала: «Ура! До Америки!»¹

Леді (*вжахнувшись, падає на софу*). Боже! боже! А я нічого й не чула! Нічого не знала!

¹ У ті роки англійський уряд купував у німецьких князьків солдатів і посилав їх за Атлантику, щоб придушити визвольну боротьбу американців і знову перетворити їх на безправних колоністів.

К а м е р д и н е р. Так, ласкава пані!.. І треба ж вам було поїхати з нашим володарем на ведмедів саме тоді, коли давали сигнал виступати! Вам не слід було пропускати цього видовища, коли громові барабани сповістили нас, що вже час, і сироти риданнями, наче на той світ, виряджали живого батька, а мати в розпачі бігла, щоб настромити на багнет своє немовлятко, і солдати шаблями відганяли нареченого від нареченої, а ми, сивобороді, стояли там, сповнені відчаю, і кидали услід хлопцям свої костури туди, в Новий світ... О, з усіх боків гуркотіли барабани, щоб всемогутній не чув, як ми молимося...

Л е д і (*підводиться, глибоко зворушена*). Геть ці самоцвіти! Пекельним полум'ям палять вони серце! (*Лагідніше, до камердинера*). Заспокойся, бідний старий! Вони повернуться. Вони ще побачать свою батьківщину¹.

К а м е р д и н е р (*тепло і задушевно*). Бог відає! Вони побачать!.. Ще коло міської брами оберталися вони й кричали: «Хай береже вас бог, жінки і діти! Хай живе батько нашої країни! Ми побачимось на страшному суді!»

Л е д і (*нервово ходить вперед і назад*). Жахливо! Неймовірно! А мене запевняли, що я осушила всі сльози в цій країні... Страшно, страшно розкриваються мені очі... Іди... скажи своєму володареві... я подякую йому особисто! (*Камердинер хоче йти, вона кидає йому свого гаманця в капелюх*). А це візьми за те, що ти сказав мені правду.

К а м е р д и н е р (*кидає його зневажливо назад на стіл*). Покладіть його до решти! (*Виходить*).

Л е д і (*вражено дивиться йому вслід*). Софі, біжи за ним, спитай його ім'я! Треба вернути його синів!

Софі виходить. Леді походжає в задумі. Пауза.

(*До Софі, яка повертається назад*). Здається, була недавно чутка, що згоріло одне прикордонне місто і близько чотирьохсот родин пішло з торбами. (*Дзвонить*).

С о ф і. Чому ви про це згадали? Це так, і більшість тих нещасних

¹ З більш як тридцяти тисяч німецьких солдатів, заprodаних тоді англійському урядові, повернулося з Америки лише сімнадцять тисяч.

відробляють тепер як раби своїм кредиторам або гинуть у герцогових срібних копальнях.

Слуга (входить). Що накажете, міледі?

Леді (дає йому коштовності). негайно віднеси це до банку! Скажи, що я звеліла зараз же обернути їх на гроші і поділити між тими чотирмастами, що потерпіли від пожежі!

Софі. Подумайте, міледі, що ви ризикуєте накликати на себе найбільшу немилість!

Леді (з гідністю). Що ж мені—носити прокляття його країни в своєму волоссі? (Робить знак слугі, той виходить). Чи ти хочеш, щоб я впала під жахливим тягарем людських сліз?.. Іди, Софі... Краще мати фальшиві оздоби у зачісці, а в серці свідомість такого вчинку.

Софі. Але такі оздоби!.. Хіба ви не могли вибрати гірших! Ні, справді, міледі, цього вам не можна пробачити!

Леді. Дурне дівчисько! Зате настане мить, коли мені припаде більше діамантів і перлів, ніж десять королів носять їх у своїх діадемах, і вони будуть прекрасніші...

Слуга (вертається). Майор фон-Вальтер!

Софі (кидається до леді). Боже! Ви зблідли...

Леді. Перший мужчина, Софі, якого я боюся... Скажи, Едуарде, що я нездужаю... Стривай! Він веселий? Він сміється? Що він каже? О Софі, правда, я погано виглядаю?

Софі. Прошу вас, міледі...

Слуга. Накажете його не приймати?

Леді (нерішуче). Я рада його бачити.

Слуга виходить.

Говори, Софі! Що мені сказати йому? Як мені прийняти його? Я німію... Він сміятиметься з моєї слабості... Він буде... О, я передчуваю щось... Ти мене залишаєш, Софі? Зостанься!.. Але ні, йди!.. Ні, зостанься!

Майор іде з передпокою.

Софі. Сміливіше! Він уже тут!

ЯВА ТРЕТЯ

Фердінанд фон-Вальтер. Ті, що й були.

Фердінанд *(з коротким поклоном)*. Якщо я не перешкодив вам, ласкава пані...

Леді *(з помітним хвилюванням)*. Зовсім ні, пане майоре.

Фердінанд. Я прийшов з наказу мого батька...

Леді. Я зобов'язана йому.

Фердінанд. І я повинен сповістити вас, що ми з вами одружуємось... Таке рішення мого батька.

Леді *(полотніє і тремтить)*. Не вашого власного серця?

Фердінанд. Міністри і звідники про це не питають!

Леді *(з такою тривогою, що їй бракує слів)*. А ви самі нічого не мали б до цього додати?

Фердінанд *(кидаючи погляди на дівчину)*. Ще дуже багато, міледі!

Леді *(робить знак Софі, та виходить)*. Чи можна просити вас сісти на цю софу?

Фердінанд. Моя мова буде короткою, міледі!

Леді. Отже?

Фердінанд. Я людина честі.

Леді. Я вмю цінувати вас.

Фердінанд. Рицар.

Леді. Кращого немає в герцогстві!

Фердінанд. І офіцер!

Леді *(улесливо)*. Ви називаєте якості, що є і в інших. Чому ж ви замовчуєте більші гідності, які властиві тільки вам?

Фердінанд *(холодно)*. Тут вони мені не потрібні.

Леді *(з дедалі більшим острахом)*. Але як мені розуміти цю передмову?

Фердінанд *(повільно і з притиском)*. Як протест честі, коли вам заманеться примусити мене одружитися з вами!

Леді *(спалахнувши)*. Що це означає, пане майоре?

Фердінанд *(спокійно)*. Це мова мого серця, мого герба і цієї шпаги!

Леді. Цю шпагу дав вам герцог.

Фердинанд. Держава дала її мені рукою герцога. Серце дав мені бог. А гербові — цілих п'ять століть!

Леді. Ім'я герцога...

Фердинанд (*запально*). Хіба герцог може перекручувати закони людства¹ чи карбувати вчинки, як він карбує монети? Він і сам стоїть не вище від честі, проте він може забити їй рот своїм золотом! Він може прикрити горностайовою мантиєю свою ганьбу. Прошу вас, годі про це, міледі... Мова не про чиїсь відкинені наміри, не про предків, не про цю шпагу або про те, що подумає світ! Я ладен усе це розтоптати ногами, аби тільки ви переконали мене, що нагорода не гірша від самої жертви.

Леді (*з болем, відступаючи від нього*). Пане майоре! Цього я не заслужила!

Фердинанд (*хапає її руку*). Пробачте! Ми розмовляємо тут без свідків... Обставина, яка вас і мене... сьогодні й ніколи більше... звела до купи, дає мені право, примушує мене не приховувати від вас мого найтаємнішого почуття!.. Я не можу зрозуміти, міледі, як жінка з такою красою й розумом, з якостями, що їх міг би оцінити кожен чоловік, зважилася віддатися герцогові, який може тільки тілом її милуватись, і як ця жінка не соромиться пропонувати своє серце?

Леді (*пильно дивиться йому в вічі*). Говоріть усе!

Фердинанд. Ви називаєте себе британкою! Даруйте мені, я не можу повірити, що ви британка! Вільнонароджена дочка найвільнішого під небом народу, занадто гордого, щоб кадити фіміам перед чужою доброчесністю, не може найнятися служити чужій розпусті!.. Не може бути, щоб ви були британкою, — або ж серце цієї британки тим нікчемніше, чим величніше й сміливіше пульсує кров у жилах Британії!²

¹ В уста Фердинанда драматург вкладає міркування французьких енциклопедистів про те, що закони природи вищі від тимчасових суспільних відносин.

² Великому німецькому письменникові епохи «Бурі й натиску» не довелося самому побувати в Англії. Не знаючи справжнього стану речей в цій країні, він у своїй ненависті до деспотизму численних німецьких князьків протиставляє абсолютизму політичні свободи, якими нібито користувався тоді англійський народ.

Леді. Ви скінчили?

Фердинанд. Можна було б відповісти, що це жіноча пиха, пристрасть, темперамент, нахил до розваг!.. Часто траплялося, що добродішність переживала честь! Не раз жінки, які йшли цим шляхом найбільшої ганьби, згодом своїми благородними вчинками мирили з собою світ і підносили це огидне ремесло, використовуючи його для добра іншим. Але звідки ж тепер цей жахливий гніт у країні, якого раніше ніколи не було?.. Я говорив від імені герцогства! Я скінчив.

Леді (*лагідно і велично*). Це вперше, Вальтере, до мене насмілились звернутися з такими словами, і ви єдина людина, якій я на них відповім... Що ви відкидаєте мою руку, за це я ціную вас! Ви ганьбите моє серце, і я прощаю вам! Але я не вірю, що ви це кажете серйозно. Той, хто насмілюється кидати такі образи жінці, для якої досить однієї ночі, щоб його знищити вщент, той мусить або відчувати величну душу цієї жінки, або... бути божевільним... Що ви накидаєте на мої плечі спустошення країни, хай простить вам всемогутній бог, який колись вас, і мене, і герцога, поставить віч-на-віч. Але ви образили в мені англійку, і на такі докори моя вітчизна повинна дати відповідь!

Фердинанд (*спирається на свою шпагу*): Готовий вислухати!

Леді. Отже, слухайте ви те, чого я, крім вас, ще нікому не довіряла і ніколи не довірю жодній людині!.. Я не авантюристка, Вальтере, за яку ви мене маєте! Я можу з гордістю сказати: у мене княжа кров, я з роду нещасного Томаса Норфолка, який пожертвував собою заради шотландської Марії¹. Мого батька, старшого камергера короля, було обвинувачено в тому, що він мав злочинні зв'язки з Францією, його було засуджено парламентом, проклято і обезглавлено. Усі наші маєтки дісталися державі! Нас самих вигнано з країни! Моя мати померла в день страти! Я, чотирнадцятилітня дівчинка, втекла до Німеччини з моєю служницею, із

¹ Англійський політичний діяч XVI ст. Томас Норфолк зайшов у таємні зв'язки з іспанським королем Філіппом II та папою римським, щоб допомогти шотландській королеві Марії Стюарт скинути з престолу королеву Єлизавету. Його страчено 1572 р. за обвинуваченням у державній зраді.

скринькою коштовностей і оцим фамільним хрестом,—це останнє благословення, що його моя мати, вмираючи, повісила мені на шию!

Фердінанд, замислившись, дивиться на леді не так уже суворо.

(Вона продовжує з дедалі більшим хвилюванням). Хвора, без імені, без притулку і без коштів, чужоземка, сирота, приїхала я до Гамбурга! Я нічого не знала, лише трохи французьку мову, вміла трохи вишивати, трохи грати на фортепіано... Проте я звикла їсти з золота й срібла, спати під шовковими ковдрами, одним кивком розсилати десять слуг і вислухувати компліменти знатних осіб вашої статі... Шість років минуло в сльозах. Остання коштовна брошка зникла. Моя служниця вмерла. І тоді моя доля привела вашого герцога до Гамбурга. Я саме гуляла берегом Ельби, дивилася в ріку і тільки-но почала фантазувати про те, що глибше — чи оця вода, чи мої страждання... Герцог побачив мене, почав стежити за мною, знайшов, де я живу, впав мені до ніг і запрягнувся, що він мене кохає. *(Спиняється у великому хвилюванні, потім продовжує з сльозами в голосі).* Усі картини мого щасливого дитинства знову постали передо мною в привабливому сяйві. Чорною могилою страшно глянуло на мене моє безвідраднє майбутнє... Моє серце жагуче прагнуло іншого серця... і я схилилась до нього. *(Одбігаючи від Фердінанда).* Тепер проклинайте мене!

Ф е р д і н а н д *(дуже зворушений, біжить за нею і затримує її).* Міледі! О небо! Що я чую? Що я наробив? Страшним стає передо мною мій злочин! Ви не зможете тепер мені простити!

Л е д і *(вертається і намагається оволодіти собою).* Слухайте далі! Хоч герцог і захопив зненацька мою беззахисну юність, але кров Норфолків заговорила в мені: «Ти уроджена княгиня, Еміліє, і ти стала тепер наложницею герцога?..» Гордість і доля боролися між собою в моїх грудях, коли герцог привіз мене сюди, і враз перед моїми очима постало найжахливіше видовище! Похіть можливо-владних цього світу — це ненаситна гієна, яка жадала все нових жертв. Вона вже страшенно шаленіла в цій країні, розлучала наречених, розривала навіть священний зв'язок шлюбу; тут підточувала тихе родинне щастя, там віддавала на поталу згубній чумі юне, недосвідчене серце. І конаючі учениці в конвульсіях, з піною на устах проклинали імена своїх учителів... Я стала поміж ягням і тигром,

домоглася у герцога присяги в хвилину пристрасті, і ці жахливі жертвоприношення припинились.

Ф е р д і н а н д (*метушиться по залу в страшенному хвилюванні*). Ні слова більше, міледі! Досить!

Л е д і. За цим сумним періодом почався ще сумніший! Двір і сераль кишіли покидьками з Італії. Легковажні парижанки загравали з страшним скіпетром, а народ спливав кров'ю від їхніх примх... Усі вони дочекалися свого кінця! Я бачила, як вони падали в порох поруч мене,— адже я була більшою кокеткою, ніж усі вони. Я взяла в свої руки кермо влади від тирана, який похитливо розслабнув у моїх обіймах. Твоя вітчизна, Вальтере, відчула вперше людяну руку і схилилася довірливо на мої груди! (*Замовкає і ніжно дивиться на нього*). І от тепер єдина людина, думкою якої я дорожу, примусила мене вихвалитися і спалювати мою скромну чесноту на вогні подиву! Вальтере, я відмикала в'язниці, розривала смертні вироки і скорочувала не одну жахливу вічність на галерах! На невігійні рани я принаймні проливала цілющий бальзам, я стирала на порох могутніх лиходіїв і програну справу невинності не раз рятувала сльозою наложниці. Ах, юначе, як солодко було це мені! З якою гордістю могло моє серце відкидати геть кожну скаргу мого князівського походження!.. І от прийшла людина, єдина, яка могла б мене за все нагородити. Людина, яку моя нещасна доля, може, й послала мені в нагороду за мої колишні страждання. Людина, яку я, з пекучою тугою, вже пригортала в мріях...

Ф е р д і н а н д (*перебиває її, вражений украй*). Це занадто! Це занадто! Це суперечить умові, міледі! Ви мусили очиститися від моїх обвинувачень, а робите мене злочинцем! Пощадіть, закликаю вас, пощадіть моє серце, яке шматують сором і палке каяття...

Л е д і (*бере його за руку*). Тепер або ніколи! Довго й героїчно я трималась... Але все ж ти мусиш відчути тягар цих сліз. (*Дуже ніжно*). Слухай, Вальтере! Невже й тепер, коли нещасну, сповнену жагучого, невичерпного кохання, всесильно вабить пригорнутися до тебе... Вальтере!.. Невже й тепер скажеш ти холодне слово «честь»?.. Якщо ця нещасна, пригнічена почуттям своєї ганьби, з огидою до пороку, героїчно піднесена голосом чесноти ось так... кинеться в твої обійми (*обнімає його, говорить благаюче й урочисто*), прагнучи,

щоб ти її врятував, щоб ти знову вернув її небу, невже (*одвертаючи від нього обличчя, глухим, тремтячим голосом*) тікати їй від твого образу і, слухаючись жахливого голосу розпачу, знову кинутися в ще огиднішу безодню пороку...

Ф е р д і н а н д (*вириваючись з її обіймів, у цілковитому замішанні*). Ні, присягаюся великим богом! Я не можу цього витримати... Міледі, я мушу... небо і земля вимагають від мене цього... Я мушу вам признатися, міледі!

Л е д і (*відступаючи від нього*). Не тепер, не тепер, ради всього святого... Не в оцю страшну мить, коли моє пошматоване серце кривавиться тисячею ран... Чи це буде смерть, чи життя... я не можу... я не хочу цього слухати.

Ф е р д і н а н д. Ні, ні, найласкавіша міледі! Ви мусите. Те, що я вам зараз скажу, зменшить мою провину і буде щирим пробаченням мені за минуле. Я помилився щодо вас, міледі. Я сподівався... я бажав знайти вас гідною моєї зневаги. Я прийшов сюди з твердим рішенням образити вас і заслужити вашу ненависть. Для нас обох було б щастям, якби мій намір здійснився! (*Мовчить якусь мить, а потім тихо і несміливо*). Я люблю, міледі... люблю просту дівчину з міщан... Луїзу Міллер, дочку музики. (*Леді зблідла і відвернулася од нього; він продовжує жвавіше*). Я знаю, на що я йду; але коли б навіть розум примусив замовкнути пристрасть, то тим голосніше заговорить обов'язок. Я сам винен. Я перший порушив золотий спокій її невинності, я заколисав її серце сміливими надіями і позрадницькому лишив його на поталу бурхливій пристрасті... Ви нагадаєте про мій стан, про походження, про погляди мого батька!.. Але я люблю, моя надія сягає тим вище, чим глибший розлад між природою й умовностями. З одного боку — мої наміри, з другого — ці упередження! Побачимо, хто переможе, — з а б о б о н и ч и л ю д я н і с т ь.

Леді тимчасом відійшла в найдавший куток кімнати і затулила обличчя обома руками. Він іде за нею.

Ви хотіли мені щось сказати, міледі?

Л е д і (*з виразом глибокої муки*). Нічого, пане фон-Вальтере! Нічого, тільки те, що ви губите себе й мене, і ще третю.

Ф е р д і н а н д. Ще й третю?

Л е д і. Ми не можемо бути щасливими разом. Але ми повинні впасти жертвами квапливості вашого батька. Я ніколи не володітиму серцем чоловіка, який віддав мені свою руку лише з примусу.

Ф е р д і н а н д. З примусу, міледі? З примусу віддав? І все ж таки віддав? Невже ви можете взяти руку без серця? Ви можете відібрати у дівчини людину, яка їй заміняє цілий світ? Ви можете одірвати від дівчини коханого, яка і йому заміняє цілий світ? Ви, міледі, за хвилину перед тим — гідна подиву британка? Ви можете це?

Л е д і. Бо я мушу. *(Серйозно і сильно)*. Моя пристрасть, Вальтере, поступиться перед моєю ніжністю до вас. Але моя честь не дозволяє цього. Про наш шлюб говорить ціла країна. Всі очі, всі стріли глузування спрямовані на мене. Нічим не змити моєї ганьби, якщо підданець герцога мене відкине! Змагайтеся з вашим батьком! Обороняйтесь, як можете. Я піду на все! *(Швидко виходить)*.

Майор стоїть у мовчазному остовпінні. Пауза. Потім він вибігає у бічні двері.

ЯВА ЧЕТВЕРТА

Кімната в господі музики.

Входять Міллер, дружина Міллера, Луїза.

М і л л е р *(поквапливо входить у кімнату)*. Я про це вже говорив!

Л у ї з а *(кидається злякано до нього)*. Що, тату? Що?

М і л л е р *(бігає вперед і назад як навіжений)*. Мого парадного камзола... мерщій! Я мушу його випередити... і білу сорочку з манжетами! Мені це одразу ж спало на думку!

Л у ї з а. Ради бога! Що?

Д р у ж и н а. Та що сталося? Що таке?

М і л л е р *(шпурляє свого парика)*. Зараз же це до перукаря. Що сталося? *(Підстрибнув перед дзеркалом)*. А борода у мене знову виросла на палець... Що сталося? Що станеться, вороняче ти падло? А те, що чорт вирвався на волю, хай на тебе грім!

Д р у ж и н а. Ти диви! І зараз же все на мене!

Міллер. На тебе? Так, чортова лепетухо! А на кого ж іншого? Сьогодні вранці ти із своїм диявольським паничем... Хіба ж я не сказав одразу? Вурм усе виплескав.

Дружина. Ах, он що! Звідки ти це знаєш?

Міллер. Звідки я знаю? Он! Під дверима стовбичить посланець міністра і питає скрипаля!

Луїза. Це смерть моя!

Міллер. І ти теж із своїми безневинними очима! *(Злісно сміється)*. Правду кажуть,— кому чорт знесе яйце в господі, в того народжується красива дочка... Тепер усе ясно.

Дружина. Та звідки ж ти знаєш, що йдеться про Луїзу? Може, тебе рекомендували герцогові? Може, ти потрібний для оркестру?

Міллер *(хапається за свою палицю)*. А бодай на тебе сірчаний дощ содомський!.. Оркестр... Так, у тому оркестрі ти, звіднице, витимеш дискантом, а мій посинілий зад буде за контрабас! *(Падає на стілець)*. Боже милосердний!

Луїза *(сідає, бліда, як смерть)*. Мамо! Тату! Чому мені раптом стало так страшно?

Міллер *(знову схопився зі стільця)*. Хай тільки ця чорнильна клякса потрапить мені колись на мушку! Хай він мені потрапить! Чи на цьому, чи на тому світі, а я таки витрясу з нього душу, я спишу йому на шкірі всі десять заповідей, і всі сім прохань із отчешу, і всі книги Мойсея і пророків так, що синці не загояться й до страшного суду.

Дружина. Авжеж! Проклинай і галасуй! Проженеш ти цим тепер чорта! Господи, допоможи нам! Куди тепер? Як зарадити справі? З чого починати? Та кажи ж, батьку Міллере! *(Бігає, виючи, по кімнаті)*.

Міллер. Я негайно йду до міністра! Я перший говоритиму, я сам йому все розкажу!.. Ти знала це раніше від мене! Ти могла б мені натякнути! Дівчину тоді ще можна було б напоумити. Ще був час... Але ж ні! Тобі все хотілося щось вимахлювати, половити рибки! Ти ще й дров у вогонь підкидала! Тепер і бережи свою звідницьку шкуру. Наварила каші, тепер доводиться їсти! А я візьму з собою дочку і марш з нею за кордон!

ЯВА П'ЯТА

Фердінанд фон-Вальтер прожогом вбігає зляканий і задиханий у кімнату,
Ті, що й були.

Фердінанд. Мій батько був тут?

Луїза (злякано схоплюється).

Його батько! Всемогутній боже!

Дружина (сплескує руками).

Президент! Ми загинули!

Міллер (злісно сміється). Хвала богу!

Хвала богу! Ось маємо подарунок!

(Разом).

Фердінанд (поспішає до Луїзи і міцно її обнімає). Ти моя,
хоч би пекло й небо стали між нами!

Луїза. Мені не жити. Кажі далі. Ти вимовив страшне ім'я...
Твій батько?

Фердінанд. Нічого! Нічого! Все минулося! Адже ти знову зі
мною! Адже я знову з тобою! О, дай мені спочити біля твого серця!
Це була страшна година!

Луїза. Яка? Ти вбиваєш мене!

Фердінанд (відступає і дивиться значуще на неї). Година,
Луїзо, коли між моїм серцем і тобою втрутилася чужа постать,
коли моє кохання зблідло перед моєю совістю, коли моя Луїза пере-
стала бути всім для свого Фердінанда...

Луїза опускається в крісло, затуливши обличчя.

(Швидко підходить до неї, мовчки, з нерухомим поглядом зупиняє-
ться перед нею, потім знову відходить від неї, дуже схвильований).
Ні, ніколи! Неможливо, леді! За багато вимагаєш! Я не можу
жертвувати тобі цією невинністю... Ні ім'ям одвічного бога! Я не
можу порушити клятву, про яку виразно, немов грім небесний, на-
гадують мені ці згасаючі очі... Леді, глянь сюди. Глянь і ти, мій
батьку, кровожерний круку! І я повинен умертвити цього ангела?
Я повинен сповнити пеклом цю небесну душу? (Рішуче підходить
до неї). Я поведу її до трону всесвітнього судії, і нехай одвічний
скаже, чи моє кохання є злочин. (Бере її за руку і підіймає з крісла).

Кріпися, моя найдорожча! Ти взяла верх! Я повертаюся переможцем з найнебезпечнішої битви!

Луїза. Ні! Ні! Не приховуй від мене нічого! Вимови той жахливий присуд! Свого батька назвав ти? Ти назвав леді? Мене огортає смертельний холод... Кажуть, що вона має вийти заміж.

Фердинанд (*падає, приголомшений, до ніг*). За мене, нещасна!

Луїза (*після паузи, тихим тремтячим голосом, надзвичайно спокійно*). Ну чого ж я лякаюсь?.. Старий батько часто про це говорив мені... а я не хотіла йому вірити. (*Пауза, потім кидається, голосно плачучи, Міллерові в обійми*). Батьку, твоя дочка знову з тобою... Прости, тату! Твоя дитина не винна, що той сон був такий прекрасний... і таке страшне тепер пробудження...

Міллер. Луїзо! Луїзо!.. О боже, вона в нестямі... Моя дочка, моя бідна дитина... Прокляття спокусників! Прокляття оцій жінці, що їх звела!

Дружина (*кидається з голосінням до Луїзи*). Чи заслужила я на це прокляття, моя доню? Хай бог вам простить, бароне. Що вчинило це ягня, що ви його душите?

Фердинанд (*підбігає до Луїзи, сповнений рішучості*). Але я зруйную його підступи, я розірву залізні кайдани забобонів. Вільно, як людина, хочу зробити вибір, щоб цим комашиним душам заморочилося від велетенського подвигу мого кохання. (*Хоче йти*).

Луїза (*тремтячи, підводиться з крісла, йде за ним*). Зостанься, зостанься! Куди ти йдеш?.. Тату... Мамо... В цю страшну мить він покидає нас!

Дружина (*поспішаючи за ним, хапається за нього*). Президент прийде сюди... Він знущатиметься з нашої дитини... Він знущатиметься з нас. Пане фон-Вальтере, і ви залишаєте нас?

Міллер (*злісно сміється*). Залишає нас! Звичайно! А чому б і ні? Адже вона віддала йому все! (*Хапаючи однією рукою майора, другою Луїзу*). Терпіння, пане! Путь з мого дому лежить тільки повз неї... Почекай спочатку твого батька, якщо ти не шахрай. Розкажи йому, як ти закрався в її серце, дурисвіте, або, присягаюся богом (*штовхаючи до нього дочку, дико і сильно*)... спочатку розчави оцю трепетну комашину, яку любов до тебе прирєкла на таку ганьбу!

Фердинанд (*вертається і ходить вперед і назад у глибокому*

замисленні). Правда, сила президента велика... Б а т ь к і в с ь к е
п р а в о — це широке поняття... Навіть злочин може в цьому при-
таїтися, воно далеко сягає... далеко! Але до крайності може довести
тільки ко х а н н я... Сюди, Луїзо! Твою руку! (*Міцно хапає її за
руку*). Клянусь надією на те, що бог не покине мене в мою останню
годину! Мить, яка розлучить оці дві руки, розірве й нитку, що
з'єднує мене з і с в і т о м.

Л у ї з а. Мені страшно! Не дивись! Твої губи тремтять! Очі твої
так страшно горять...

Ф е р д і н а н д. Ні, Луїзо! Не тремти! Це не безумство говорить
у мені! Це коштовний дарунок небес, р і ш е н н я в цю відповідальну
мить, коли стиснуті груди тільки нечуваним зусиллям можуть себе
облегшити. Я люблю тебе, Луїзо, ти будеш моєю, Луїзо... А тепер—
до мого батька! (*Поспішає до виходу і зустрічається з прези-
дентом*).

ЯВА ШОСТА

Президент, з ним кілька слуг. Ті, що й були.

Президент (*входячи*). Він уже тут!

Усі перелякані.

Ф е р д і н а н д (*відступає на кілька кроків назад*). У домі невин-
ності.

Президент. Де син навчається, як слухатися батька.

Ф е р д і н а н д. Дозвольте нам...

Президент (*перебиває його, до Міллера*). Це батько?

М і л л е р. Міський музика Міллер.

Президент (*до дружини*). Це мати?

Д р у ж и н а. Ах, так, мати!

Ф е р д і н а н д (*до Міллера*). Батьку, відведи свою дочку геть,
вона може знепритомніти!

Президент. Зайве піклування! Я приведу її до пам'яті. (*До
Луїзи*). Як давно ти знайома з сином президента?

Луїза. Я не питала, хто він такий. Фердінанд фон-Вальтер буває в мене з листопада.

Фердінанд. Молиться на неї!

Президент. Давав він тобі обіцянку?

Фердінанд. Кілька хвилин тому — найурочистішу, як перед лицем бога.

Президент (*гнівно до свого сина*). До сповіді в твоєму шаленстві тебе ще покличуть. (*До Луїзи*). Я чекаю на відповідь.

Луїза. Він заприсягнувся мені в коханні.

Фердінанд. І він його збереже.

Президент. Чи я мушу наказувати, щоб ти замовкнув?.. Ти прийняла його присягання?

Луїза (*ніжно*). Я відповіла йому тим самим.

Фердінанд (*твердо*). Ми зв'язані.

Президент. Я накажу викинути геть цей відголосок. (*Злісно до Луїзи*). Але ж він щоразу платив тобі готівкою?

Луїза (*уважно*). Це запитання я зовсім не розумію.

Президент (*з уїдлигим сміхом*). Ні? Що ж! Я маю на думці... кожне ремесло має, як то кажуть, золоте дно, сподіваюся, що й ти теж не дурно віддавала свою прихильність. Чи, може, ти вдовольнялася самою насолодою? Так?

Фердінанд (*підбігає як несамовитий*). Прокляття! Що це таке?

Луїза (*до майора, з гідністю і гнівом*). Пане фон-Вальтере, ви тепер вільні!

Фердінанд. Батьку! Чесноту треба поважати і в лахмітті!

Президент (*сміється голосніше*). Кумедна вигадка! Батько має поважати синову повію.

Луїза (*падає*). О небо праведне!

Фердінанд (*до Луїзи, одночасно замірившись шпагою на президента і відразу ж опускаючи її*). Батьку! Ви раз дали мені життя,— тепер ми квити. (*Ховаючи шпагу*). Вексель синівського обов'язку розірвано...

Міллер (*що доти стояв осторонь, виходить схвильований наперед, то люто скрегочучи зубами, то клацаючи ними від страху*). Ваша вельможність... Дитина — це батьків клопіт... Будь ласка,

пробачте. Хто лає дитину повією, той б'є батька в обличчя, а на ляпас відповідають ляпасом. Така в нас такса. Будь ласка, пробачте!

Д р у ж и н а. Порятуй нас, боже! Ще й старий розійшовся... Ось тепер упаде гроза на наші голови!..

Президент *(не зовсім дочув)*. І звідник заворушився? Ми зараз поговоримо з тобою, звіднику.

М і л л е р. Будь ласка, пробачте! Я — Міллер, якщо ви хочете послухати адажію, а для розпусти нічим прислужитися не можу! Поки що при дворі цього добра досить, і нам, простим міщанам, не доводиться його постачати. Будь ласка, пробачте!

Д р у ж и н а. Ради неба, чоловіче! Ти занастаєш і жінку й дитину.

Ф е р д і н а н д. У ролі, яку ви граєте, батьку, вам, принаймні, варто було б обійтися без свідків!

М і л л е р *(підходить ближче, сміливіше)*. Скажу вам ясно, по-німецьки! Будь ласка, пробачте! Ваша вельможність на свій розсуд керують і панують у країні. Але це — моя господа! Мій низенький поклін, якщо мені колись доведеться звернутися з проханням, але непроханого гостя я виставляю за двері... Будь ласка, пробачте!

Президент *(пополотнів од люті)*. Що? Що таке? *(Підходить до нього ближче)*.

М і л л е р *(повільно відступає)*. Така моя думка, пане... Будь ласка, пробачте!

Президент *(спалахнувши)*. Ах ти, негіднику! До в'язниці тебе приведе твоя зухвала думка... Геть! Покликати судову сторожу!

Дехто з його почету виходить; президент, розлючений, бігає по кімнаті.

Батька до в'язниці! До ганебного стовпа матір і розпусницю дочку! Хай правосуддя подасть руку моїй люті! За цю ганьбу я зажадаю страхітливого покарання... Отака наволоч сміла б руйнувати мої плани і безкарно нацьковувати батька на сина?.. Ах, прокляті! Я насичу свою ненависть вашою загибеллю, все це кодло, батька, матір і дочку, принесу в жертву моїй пекучій помсті!

Ф е р д і н а н д *(спокійно і твердо стає поміж ними)*. О ні! Не бійтесь! Я з вами! *(До президента, покірливо)*. Більше обачливості, мій батьку! Якщо ви любите себе,— не треба насильства. Є куточок

у моєму серці, де не звучало ще ніколи слово б а т ь к о. Не добирайтеся до цього куточка.

Президент. Негіднику! Замовкни! Не розпалюй мого гніву!

Міллер (*опам'ятався від важкого заціпеніння*). Доглянь свою дитину, жінко! Я біжу до герцога. Придворний кравець... це мені сам бог навів... придворний кравець учиться в мене на флейті. Це мені допоможе у герцога. (*Хоче йти*).

Президент. У герцога, ти кажеш? Чи ти забув, що я — той поріг, через який ти мусиш перестрибнути, щоб не зламати собі шию? У герцога — ти, дурноголовий?.. Спробуй-но зробити це, коли ти, похований живцем, лежатимеш у темниці на цілу вежу глибше від земної поверхні, де спілкуються ніч із пеклом і куди ні звук, ні промінь не сягають. Брязкай своїми кайданами і стогни: «От до чого я дожив!»

ЯВА СЬОМА

Судова сторожа. Ті, що й були.

Фердінанд (*підбігаючи до Луїзи, яка напівмертва падає йому на руки*). Луїзо!.. Допоможіть! Рятуйте! Вона зомліла від жаху!

Міллер хапає свою іспанську палицю, надіває капелюха і готується до нападу.
Дружина падає навколішки перед президентом.

Президент (*до сторожі, показуючи їм свій орден*). Арештуйте, іменем герцога!.. Геть від розпусниці, хлопчиську! Зомліла чи ні, а коли вже їй надягнуть залізний нашійник і закидають її камінням, то вона враз опритомніє!

Дружина. Змилюйтесь, ваша вельможність! Згляньтесь! Змилюйтесь!

Міллер (*рвучко підводить дружину*). Навколішки падай перед богом, стара плаксива шльондро, а не перед... мерзотниками! Бо однаково мені вже бути у в'язниці!

Президент (*кусаючи губи*). Ти можеш помилитися, негіднику!

Знайдуться ще вільні шибениці! (До сторожі). Чи вам треба ще раз говорити?

Сторожа підступає до Луїзи.

Ф е р д і н а н д (підбігає до сторожі, випростується перед нею, гнівно). Вам чого? (Хапає шпагу разом з піхвами і захищається ефесом). Посмій торкнути її, хто й череп свій запродав судові. (До президента). Пощадіть ви себе, батьку! Не доводьте мене до краю!

П р е з и д е н т (погрозово, до сторожі). Якщо вам дорогий ваш хліб, боягузи...

Сторожа підступає до Луїзи.

Ф е р д і н а н д. Смерть на вашу голову! Я кому кажу: назад! Ще раз! Пощадіть себе! Не доводьте мене до краю, батьку!

П р е з и д е н т (у нестямі, до сторожі). Це така ваша ретельність, падлюки?..

Сторожа підступає до Луїзи сміливіше.

Ф е р д і н а н д. Коли вже на те пішлося (витягає шпагу і ранить кількох людей із сторожі), то прости мені, правосуддя!

П р е з и д е н т (сповнений люті). Я все ж хочу побачити, чи торкнеться й мене ця шпага? (Хапає Луїзу, піднімає її вгору і передає одному із сторожі).

Ф е р д і н а н д (гірко сміється). Батьку, батьку! Ви страшний пасквіль на божество! Зле воно розумілося на людях, коли з досконалого ката зробило поганого міністра.

П р е з и д е н т (до інших). Беріть її!

Ф е р д і н а н д. Батьку, вона стане до ганебного стовпа, але разом з майором, сином президента. Ви ще наполягаєте на цьому?

П р е з и д е н т. Тим кумедніше буде видовище!.. Беріть!

Ф е р д і н а н д. Батьку! Я кину мою офіцерську шпагу під ноги цій дівчині... Ви ще наполягаєте на цьому?

П р е з и д е н т. Твоя шпага звикла до ганьби... Беріть! Ви чули мій наказ!

Ф е р д і н а н д (відпихає одного із сторожі, однією рукою схоплює Луїзу, а другою заносить над нею шпагу). Батьку! Раніше ніж

ви знеславите мою дружину, я проколю її шпагою... Ви ще наполягаєте на цьому?

Президент. Убий її, якщо твій клинок досить гострий.

Фердінанд (*випускає Луїзу з рук і підводить до неба страшний погляд*). Ти, всемогутній, будеш за свідка! Я спробував усі людські засоби, я мушу вдатися до диявольських... Ведіть її до ганебного стовпа, а тимчасом (*кричить президентові у вухо*) я розповім столиці історію про те, як стають президентом. (*Виходить*).

Президент (*як громом уражений*). Що таке?.. Фердінанде!.. Пустіть її! (*Поспішає слідом за майором*).

Завіса.

ДІЯ ТРЕТЯ

ЯВА ПЕРША

Зал у домі президента.

Входять президент і секретар Вурм.

Президент. Погана справа!

Вурм. Я цього боявся, ласкавий пане! Насильство завжди озлоблює мрійників, але ніколи їх не виправляє.

Президент. Я покладав свої найкращі надії на цей задум! Я міркував так: коли дівчина буде зганьблена, то він, як офіцер, мусить відступитися.

Вурм. Чудово! Але слід би її справді зганьбити.

Президент. А проте, коли я обмірковую це тепер спокійно,— мені не треба було піддаватися. Це була погроза, з якої нічого серйозного, мабуть, не вийшло б.

Вурм. Не думайте так. Роздратована пристрасть здатна на всяке безумство. Ви кажете, що пан майор завжди незадоволений вашим урядуванням! Я вірю цьому. Переконання, які він виніс із академії, здавалися тут мені непевними! На що придатні фантастичні мрії про велич душі й особисту шляхетність при дворі, де найвища мудрість полягає в тому, щоб спритно в слушний час, бути великим і малим. Він надто юний і надто полум'яний, щоб йому сподобався повільний, покручений шлях підступності, зачепити його честолюбство може тільки щось величне й незвичайне.

Президент (з розпачем). Але як це велемудре зауваження поліпшить нашу справу?

Вурм. Воно покаже вашій вельможності на рану, а може, й на спосіб перев'язки. Людину з таким характером, якщо дозволите, ніколи не слід було б робити ані довіреною особою, ані ворогом! Пан майор зневажає засоби, завдяки яким ви піднеслися. Можливо, що досі тільки почуття сина зв'язувало в ньому язик зрадника. Дайте йому нагоду законно позбутися цього почуття; раз по раз нападаючи на його пристрасть, дайте йому повірити, що ви не є ніжний батько, і він пройметься обов'язком патріота. Так, уже сама дивна фантазія принести правосуддю отаку надзвичайну жертву могла б спокусити його на те, щоб самому скинути батька.

Президент. Вурме, Вурме! Ти підводиш мене до страшної прірви.

Вурм. Я хочу вас од неї відвести, ласкавий пане. Чи можу я говорити відверто?

Президент (сідаючи). Як клятий з проклятим!

Вурм. Отож пробачте, ви, здається, маєте дякувати за своє президентство гнучкому придворному мистецтву, чому ж ви не довірилися йому як батько? Я пригадую, з якою ширістю ви умовили колись вашого попередника на партію в пікет і мало не цілу ніч провели в нього за дружнім бургундським, хоч цієї ж самої ночі величезна міна мала вибухнути і висадити того бідолаху в повітря... Нащо ви вказали на ворога вашому синові? Йому зовсім не треба було знати, що мені відомі його любовні справи. Вам слід було підкопатися під цей роман з боку дівчини і зберегти серце свого сина! Ви зіграли б тоді роль розумного генерала, який атакує ворога не в центрі його війська, а намагається роз'єднати його загони!

Президент. Як же це зробити?

Вурм. Дуже просто. Та й не всі ще карти побито. Забудьте на деякий час, що ви батько. Не змагайтеся з пристрастю, яка тільки зростала б від кожного опору. Дозвольте мені на її ж власному теплі, виплекати гробака, який її підточить.

Президент. Цікаво.

Вурм. Можливо, я погано розуміюся на барометрі душі, але пан

майор страшний у ревношах; як і в коханні. Збудіть у ньому підозру до дівчини,— байдуже, вірогідну чи ні. Одного г р а н а ¹ дріжджів досить, щоб почала бродити вся маса.

Президент. Але де взяти цей гран?

Вурм. Ось ми й дійшли до головного. Насамперед, ласкавий пане, поясніть мені, наскільки ви ризикуєте, якщо майор і далі відмовлятиметься, в якій мірі важливо для вас покласти край цьому романові з дівчиною-міщанкою і здійснити одруження з леді Мілфорд?

Президент. І ти ще питаєш, Вурме? У небезпеці весь мій вплив при дворі, якщо провалиться партія з леді, а коли я присилую майора, то ризикую навіть головою!

Вурм (жваво). А тепер, будь ласка, вислухайте мене! Пана майора ми обплутаємо хитрощами. А проти дівчини використаємо всю вашу владу. Ми продиктуємо їй любовну записку до третьої особи і спритно підсунемо цю записку майорові.

Президент. Безглузда витівка. Ніби вона так одразу й погодиться підписати свій смертний вирок!

Вурм. Вона муситиме, якщо мені це доручите. Я знаю наскрізь це добре серце. В неї тільки два смертельно вразливі місця, через які ми зможемо підступити до її сумління,— це її батько та майор. Останній не гратиме тут ніякої ролі; тим легше нам буде обдурити музику.

Президент. Як, наприклад?

Вурм. Судячи з того, що ваша вельможність розповіли мені про сцену в його домі, немає нічого легшого, як загрожувати батькові карним процесом. Особа фаворита й охоронця печаті це, певною мірою, тінь його величності. Образа одного є зневагою другого. Принаймні за допомогою такого залякування я зможу протягти того бідолаху крізь вушко голки.

Президент. Але справа не повинна ставати серйозною.

Вурм. Безперечно, ні,— лише настільки, щоб затиснути сім'ю в лещата. Отже, ми тихенько посадимо музику; щоб посилити враження, можна захопити й матір,— будемо говорити про важке обвинувачення, про ешафот, про довічне ув'язнення, і лист дочки поставимо єдиною умовою їх визволення.

¹ Г р а н — колишня аптекарська міра ваги, дорівнює приблизно 0,06 грама.

Президент. Добре, добре! Розумію,

Вурм. Вона любить свого батька до нестями, я сказав би. Небезпека для його життя, для його свободи принаймні... Докори її сумління, що вона цьому виною, неможливість з'єднатися з майором, нарешті притуплення її свідомості, яке я беру на себе. Цього досить, вона мусить потрапити в пастку.

Президент. А мій син? Хіба він не довідається одразу? Хіба він не оскаженіє ще більше?

Вурм. Це вже мій клопіт, ласкавий пане!... Батько й мати будуть випущені не раніше, як уся сім'я складе урочисту присягу все тримати в секреті і засвідчити обман.

Президент. Присягу? Яка користь з присяги, дурню?

Вурм. Ніякої для нас, ласкавий пане! Але для цієї породи людей — то все. Гляньте тепер, як спритно ми обидва цим способом дійдемо мети. Дівчина втратить кохання майора і своє чесне ім'я! Батько й мати пом'якшать тон і стануть після такої халепи лагідними, вважатимуть, врешті, за благодіяння, коли я запропоную дочці свою руку, щоб відновити її репутацію.

Президент (*сміється, хитаючи головою*). Так, ти переконав мене, негіднику! Мереживо диявольськи тонке! Учень перевершив свого вчителя. Тепер питання, до кого має бути адресована ота записка? З ким її запідозрити?

Вурм. Звичайно, з тим, хто від рішення вашого сина може все виграти або все програти!

Президент (*після деякого роздуму*). Я знаю тільки гофмаршала.

Вурм (*знижує плечима*). Він, звичайно, не припав би мені до смаку, коли б я звався Луїзою Міллер.

Президент. А чому ні? Дивно! Блискучий гардероб, атмосфера eau de mille fleurs¹ і мускусу, за кожне нещасливе слово жменя дукатів,— і всього цього недосить, щоб купити прихильність міщанської дівки? О добрий друже! Ревнощі не такі вередливі! Я посилаю за маршалом. (*Дзвонить*).

Вурм. А поки ваша вельможність подбає про це та про арешт скрипаля, я піду й складу текст отого любовного листа.

¹ Eau de mille fleurs — одеколон «Вода тисячі квітів» (франц.).

Президент (*підходячи до письмового стола*). Як напишеш,—принесеш мені перечитати.

Вурм виходить. Президент сідає писати, входить камердинер; президент підводиться і простягає йому папір.

Цей наказ про арешт треба негайно віднести до суду... Нехай хто-небудь піде до гофмаршала і попросить його до мене.

Камердинер. Ласкавий пан щойно під'їхали сюди.

Президент. Тим краще. Але скажи там, нехай діють обережно, щоб не сталося заколоту.

Камердинер. Слухаю, ваша вельможність!

Президент. Ти розумієш? Цілком тихо.

Камердинер. Добре, ваша вельможність! (*Пішов*).

ЯВА ДРУГА

Президент і гофмаршал.

Гофмаршал (*покванливо*). Я тільки en passant¹, мій найкращий! Як живеться? Як ся маєте? Сьогодні ввечері йде велика опера «Дідона», розкішний фейєрверк, горить усе місто. Ви теж подивитесь, як воно горітиме? Що?

Президент. Я маю досить фейєрверків у моєму власному домі, які можуть всю мою велич висадити в повітря. Ви приходите бажаним гостем, любий маршале, щоб де в чому мені порадити, допомогти в одній справі, яка нас обох ще більше піднесе або, навпаки, цілком знищить. Сідайте!

Гофмаршал. Не лякайте мене, мій любий!

Президент. Я вам кажу — ще більше піднесе або цілком знищить. Ви знаєте мій проект щодо майора і леді, ви розумієте також, наскільки необхідно закріпити наше з вами щастя. Все може загинути, Кальбе! Мій Фердінанд не хоче!

¹ En passant — мимохідь, по дорозі (*франц.*).

Г о ф м а р ш а л. Не хоче... не хоче... Але ж я розголосив уже по цілому місту! Цей мар'яж у кожного на устах!

Президент. Ви можете тепер перед цілим світом набути славу пустомолота. Він кохає іншу!

Г о ф м а р ш а л. Ви жартуєте. Хіба ж це перешкода?

Президент. Для впертої голови — непереборна.

Г о ф м а р ш а л. Невже він такий навіжений, що відштовхне від себе свою фортуну? Що?

Президент. Запитайте в нього про це і послухайте, що він відповість!

Г о ф м а р ш а л. Але, *mon dieu*¹, що ж він може відповісти?

Президент. Що він викриє перед цілим світом злочин, який допоміг нам так високо піднятися, що він викаже про наші підроблені листи й квитанції, що він обох нас віддасть катові до рук. От що він може відповісти.

Г о ф м а р ш а л. Чи ви при розумі?

Президент. Він так відповів. Він навіть мав намір це зробити. Я ледве спинив його, ціною свого великого приниження... Що ви можете на це сказати?

Г о ф м а р ш а л (*з осовілим виглядом*). Мій розум німіє!

Президент. Це б іще нічого. Але водночас мої шпигуни доносять мені, що обершенк фон-Бок ось-ось посватає леді.

Г о ф м а р ш а л. Ви мене доводите до сказу. Хто, кажете ви? Фон-Бок, кажете ви? А чи знаєте ви, що ми з ним смертельні вороги? І чи знаєте ви, чому саме?

Президент. Вперше чую!

Г о ф м а р ш а л. Наймиліший! Як почувте — вжахнетесь! Чи пригадуєте придворний бал — пішов з того часу двадцять перший рік, знаєте, ще на ньому вперше танцювали англійську кадриль і графові фон-Меєршауму накапало на доміно гарячим воском з люстри? Ах, боже мій, звичайно, ви це пам'ятаєте!

Президент. Хто б міг таке забути?

Г о ф м а р ш а л. Ось бачите!.. Принцеса Амалія, в запалі танців, загубила тоді підв'язку. Всі, зрозуміла річ, у страшній тривозі. Фон-Бок і я, — ми були ще тоді камер-юнкерами, — плазуємо по всій залі,

¹ *Mon dieu* — мій боже (*франц.*).

шукаємо підв'язку. Нарешті, я її побачив. Фон-Бок це помічає... Фон-Бок — до неї, вирвав її в мене з рук і — прошу вас! — приносить її принцесі і щасливо перехоплює в мене її комплімент. Що ви на це скажете?

Президент. Яке зухвальство!

Гофмаршал. Перехоплює в мене комплімент. Я думав, що зомлію. Чи хто бачив таку підступність? Нарешті, я набираюся мужності, наближаюсь до її світлості і кажу: ласкава пані! Фон-Бок мав щастя передати вашій високості підв'язку, але той, хто перший побачив підв'язку, сам собою цим нагороджений і мовчить.

Президент. Браво, маршале! Бравісімо!

Гофмаршал. І мовчить... Але я не забуду цього фон-Бокові аж до страшного суду,— підлий, плазуючий підлесник. І це ще не все... Коли ми вдвох упали одночасно за підв'язкою на підлогу, фон-Бок стер мені всю пудру з правого боку парика, і для мене пропав увесь бал.

Президент. І оця людина одружиться з Мілфорд і буде першою особою при дворі.

Гофмаршал. Це мені як ніж у серце. Першою особою? Першою особою? Чому першою особою? І чому це конче так буде?

Президент. Бо мій Фердинанд не хоче, а більше немає охочих.

Гофмаршал. Невже у вас нема якогось засобу примусити майора зважитись на це? Хоч якогось химерного, хоч ризикованого! Адже тепер для нас нема нічого, перед чим би ми зупинилися, аби тільки позбутися ненависного фон-Бока!

Президент. Я знаю лише один, і він залежить од вас.

Гофмаршал. Залежить від мене? А саме?

Президент. Роз'єднати майора з його коханкою.

Гофмаршал. Роз'єднати? Як ви це уявляєте? І як я це зроблю?

Президент. Виграємо все, коли ми змусимо його запідозрити дівчину.

Гофмаршал. Що вона краде, гадаєте ви?

Президент. Зовсім ні! Хіба він цьому повірить?.. Що вона має іншого.

Гофмаршал. І цей інший?

Президент. Мусили бути б ви, бароне.

Г о ф м а р ш а л. Я мушу? Я?.. Вона з шляхетних?

Президент. До чого це? Що за вигадка? Вона дочка музики.

Г о ф м а р ш а л. Отже з простого міщанства? Це не годиться. Що?

Президент. Як не годиться? Дуроші! Кому під сонцем спаде на думку питатися родоводу в пари гарненьких щічок?

Г о ф м а р ш а л. Але подумайте-но, я — одружений! І моя репутація при дворі!

Президент. Ви думаєте? Вибачте! Я досі не знав, що для вас важливіше бути людиною бездоганної репутації, ніж впливовою людиною. Облишмо це!

Г о ф м а р ш а л. Будьте ж розсудливі, бароне! Ви не так мене зрозуміли.

Президент (холодно). Ні, ні! Ви маєте цілковиту рацію. Мені вже й самому набридло. Я вмиваю руки. Цьому фон-Боку я побажаю шастя як прем'єр-міністрові. Світ широкий. Я вимагатиму в герцога відставки.

Г о ф м а р ш а л. А я?.. Вам добре балакати! Ви людина освічена! А я, топ діеу! Чим буду я тоді, коли його світлість мене увільнить?

Президент. Позавчорашнім каламбуром! Торішньою модою!

Г о ф м а р ш а л. Я закликаю вас, дорогий, золотий! Облиште цю думку! Адже я на все готовий!

Президент. Чи згодні ви дати ваше ім'я для rendez-vous¹, що його вам запропонує листовно ота Міллер?

Г о ф м а р ш а л. Бог з вами, я згоден!

Президент. І загубити того листа там, де він має потрапити майорові на очі?

Г о ф м а р ш а л. Наприклад, на параді я його ніби неумисно загублю, упушу разом з хусточкою до носа.

Президент. І фігурувати в ролі її коханця перед майором?

Г о ф м а р ш а л. Mort de ma vie!² Я вже його вмю! Я зіпсую цьому нахабному хлопчиськові смак до моїх амурів!

Президент. То й гаразд! Листа буде написано сьогодні ж. Ви мусите надвечір зайти сюди ще раз, взяти його і домовитися зі мною про вашу роль.

¹ Rendez-vous — побачення (франц.).

² Mort de ma vie! — хай начувається! Дослівно — смерть моему життю, (франц.).

Г о ф м а р ш а л. Як тільки я зроблю шістнадцять візитів найважливішого значення. Отже даруйте, бо я негайно рушаю! (*Іде*).

П р е з и д е н т (*дзвонить*). Я покладаюся на вашу спритність, маршале.

Г о ф м а р ш а л (*кричить, оглядаючись*). Ах, mon dieu! Ви ж мене знаєте!

ЯВА ТРЕТЯ

Президент і Вурм.

В у р м. Скрипаля і його дружину щасливо й без галасу заарештовано. Чи не бажаєте, ваша вельможність, прочитати тепер листа?

П р е з и д е н т (*прочитавши*). Чудово! Чудово, секретарю! І маршал клюнув! Від такої отрути і найкраще здоров'я на гнійну проказу переведеться. Ну, мерщій з пропозиціями до батька, а потім, по гарячому, до дочки!

Розходяться у різні боки.

ЯВА ЧЕТВЕРТА

Кімната в господі Міллера.

Луїза і Фердінанд.

Л у ї з а. Перестань, прошу тебе! Я не вірю більше в щасливі дні. Усі мої надії зникли.

Ф е р д і н а н д. А мої зросли! Мій батько розлючений; мій батько використає проти нас усяку зброю! Він примусить мене стати жорстоким сином! Я не ручуся більше за мій синівський обов'язок! Шаленство й розпач вирвуть у мене чорну таємницю того вбивства, яке він учинив. Син віддасть батька катові до рук... Це найбільша небезпека... І потрібна була найбільша небезпека, щоб моє кохання зважилось на велетенський стрибок... Слухай, Луїзо!

Думка, велика й смілива, як моя пристрасть, тиснеться мені в душу... Ти, Луїзо, і я, і кохання! Хіба не міститься в цьому все небо? Чи тобі ще потрібне щось четверте?

Луїза. Перестань! Годі! Я блідну від того, що ти хочеш сказати.

Фердинанд. Ми вже нічого більше не прагнемо від світу, навіщо ж нам випрошувати його похвали? Навіщо ризикувати там, де ми нічого не виграємо, а можемо все втратити? Хіба ці очі не сятимуть так само ніжно, відбиваючись у Рейні, чи в Ельбі, чи то в Балтійському морі? Моя вітчизна там, де любить мене Луїза. Сліди твоїх ніг у дикій піщаній пустелі дорожчі для мене за старий собор на моїй батьківщині. Чи нам бракуватиме пишноти міста? Де б не були ми, Луїзо, сонце буде сходити і заходити,— видовище, перед яким блідне найсміливіша фантазія митця! Ми більше не служитимемо богові в кожній церкві, але ніч огорне нас натхненним тремтінням, мінливий місяць закликатиме до каяття, і побожний храм зірок молитиметься разом з нами! Хіба нас можуть стомити любовні розмови? Усмішка моєї Луїзи — це тема на століття, а поки я досліджу одну її сльозинку, закінчиться й сон мого життя!

Луїза. Ніби ти не маєш інших обов'язків, крім твого кохання?

Фердинанд (*обнімаючи її*). Твій спокій — найсвятіший з них!

Луїза (*дуже серйозно*). Тоді замовкни і залиш мене. У мене батько, в якого нічого немає, крім єдиної дочки,— йому незабаром шістдесят років, і його не мине президентова помста.

Фердинанд (*перебиває її*). Він поїде з нами. А тому не заперечуй більше, моя люба! Я піду, оберну мої коштовності на гроші, позичу ще на ім'я мого батька. Не гріх розбійника грабувати,— хіба його скарби не кровні гроші вітчизни? Рівно о першій годині ночі сюди під'їде екіпаж. Ви сядете в нього! Ми втечемо!

Луїза. А прокляття твого батька полетить нам навздогін. Прокляття, необачний, яке навіть від убивці завжди справджується, яке чує небесна помста, хоч би його вимовив і злодій на тортурах! Воно, мов примара, нещадно переслідуватиме нас, утікачів, од моря до моря!... Ні, мій коханий! Якщо тільки злочин може зберегти тебе для мене, то в мене ще вистачить сили тебе втратити.

Фердинанд (*стоїть нерухомо, похмуро*). Справді?

Луїза. Втратити!.. О, безмежно жахлива ця думка! Така страхітлива, що може зламати безсмертний дух і погасити яскраві

рум'янці радощів на щоках... Фердинанде! Тебе втратити! Але ж втрачають лише те, чим володіли, а твоє серце належить твоєму станові. Мої прагнення були блюзнірством і з жахом я зрікаюся їх.

Ф е р д і н а н д (*з перекривленим обличчям, кусаючи нижню губу*). Ти зрікаєшся їх?

Л у ї з а. Ні! Глянь на мене, любий Вальтере! Не скрегочи так зубами. Іди! Дозволь мені тепер оживити твою умираючу мужність. Дозволь мені стати героїнею в цю мить — знову подарувати батькові втікача сина, одмовитись від союзу, який похитнув би підвалини громадянства і зруйнував загальний вічний порядок. Я злочинниця, я плекала зухвалі, безглузді бажання. Моє нещастя буде мені к а р о ю,— лиши ж мені тепер хоч приємну, втішливу оману, що це моя ж е р т в а. Невже ти позбавиш мене цієї насолоди?

Фердинанд неухважно, в нестямі бере скрипку і пробує на ній заграли. Раптом рве струни, розбиває інструмент об підлогу і вибухає голосним сміхом.

Л у ї з а. Вальтере! Боже праведний! Що це таке? Візьми себе в руки!.. Більше мужності, це ж хвилина р о з л у к и! В тебе є серце, любий Вальтере! Я з н а ю його! Гаряче, як життя, твоє кохання, і безмежне воно, як сама безконечність. Подаруй його шляхетній і гідній, і вона не заздритиме навіть найщасливішій жінці. (*Стримуючи сльози*). Мене ти більше не повинен бачити,— наївна, обдурена дівчина виплаче своє горе на самоті, її сльози нікого не засмутять. Порожне й мертве моє майбутнє... А проте іноді я вдихатиму аромат зів'ялого букета минулого. (*Відвернувши обличчя, подає йому тремтячу руку*). Прощайте, пане фон-Вальтере!

Ф е р д і н а н д (*отямившись від приголомшення*). Я втечу, Луїзо! Ти й справді не поїдеш зі мною?

Л у ї з а (*сідає в глибині кімнати і затуляє обличчя обома руками*). Мій обов'язок велить мені залишитися і терпіти.

Ф е р д і н а н д. Ти брешеш, гадюко! Тебе приковує тут щось інше!

Л у ї з а (*тоном глибокого внутрішнього страждання*). Залишайся при своїй думці... вона, можливо, зменшить горе.

Ф е р д і н а н д. Холодний обов'язок у відповідь на палку любов! І мене засліпила ця казка?.. Якийсь коханець приковує тебе, і горе тобі і йому, якщо підтвердиться моя підозра! (*Швидко виходить*).

ЯВА П'ЯТА

Луїза сама. Деякий час вона мовчить і нерухомо лежить у кріслі, нарешті підводиться, йде вперед і боязко озирається навколо.

Луїза. Де мої батьки?.. Тато обіцяв за кілька хвилин повернутись, а вже минуло аж п'ять жахливих годин... Коли з ним щось трапилось... Що зі мною?.. Чому мені так важко?

До кімнати входить Вурм і зупиняється вглибині; вона його не помічає.

Але ж нічого цього немає... Це лише страшне марення збудженої крові... Якщо душа хоч раз нап'ється жаху, то очам у кожному кутку ввижаються примари.

ЯВА ШОСТА

Луїза і секретар Вурм.

Вурм (*підходить ближче*). Добри вечір, панночко!

Луїза. Боже! Хто там говорить? (*Обертається, помічає секретаря і перелякано відступає*). Це жах! Це жах! Моє тривожне передчуття вже збувається, на наше нещастя. (*До секретаря, з поглядом, сповненим зневаги*). Може, ви шукаєте, президента? Його вже немає тут!

Вурм. Панночко, я шукаю вас!

Луїза. То я дивуюся, що ви не пішли на базарний майдан.

Вурм. Чому саме туди?

Луїза. Врятувати від ганебного стовпа вашу наречену.

Вурм. Мамзель Міллер! У вас безпідставна підозра.

Луїза (*стримуючись*). Чим можу вам служити?

Вурм. Я прийшов од вашого батька.

Луїза (*вражена*). Мого батька?.. Де ж мій батько?

Вурм. Там, де б йому не хотілося бути.

Луїза. Ради бога! Швидше! Я передчуваю якесь лихо... Де мій батько?

В у р м. У в'язниці, коли хочете знати!

Л у ї з а (*звертаючи погляд до неба*). І це! І ще це! У в'язниці? Чому ж у в'язниці?

В у р м. З наказу герцога.

Л у ї з а. Герцога?

В у р м. За образу величності в особі його заступника.

Л у ї з а. Що? Що? О всемогутній боже!

В у р м. Вирішено суворо покарати.

Л у ї з а. Цього ще бракувало! Цього!.. Звичайно, звичайно, для мого серця ще було щось дороге, крім майора,— цим не слід було нехтувати... Образа величності... О небесне провидіння! Рягуй! О, рягуй мою занепадаючу віру!.. А Фердінанд?

В у р м. Має вибрати або леді Мілфорд, або прокляття й позбавлення спадщини.

Л у ї з а. Жахлива воля вибору! А все ж... все ж він щасливіший. Він не має втратити батька. Але й не м а т и батька — теж нещастя! Мого батька у в'язницю — за образу величності, моему коханому — або леді, або прокляття й позбавлення спадщини. Справді дивно! Досконала підлота — це теж досконалість. Досконалість? Ні! Для цього ще чогось невістачає. Де моя мати?

В у р м. У прядильні¹.

Л у ї з а (*із страдницькою посмішкою*). Тепер уже все!.. Все, і я тепер вільна. Не потрібно ніякого обов'язку, ні сліз, ні радощів. Не потрібно обережності. Все це тепер мені ні до чого.

Жахливе мовчання.

Можливо, ви маєте ще якусь новину? Кажіть далі. Тепер я можу вислухати все.

В у р м. Що трапилось, ви знаєте.

Л у ї з а. Але не знаю, що має статися? (*Знову пауза. Вона оглядає секретаря з голови до ніг*). Бідний чоловіче! В тебе сумне ремесло, в якому не знайдеш ти радощів! Р о б и т и людей нещасними — вже це жахливо, але ще огидніше — про це їх оповіщати... кричати їм совою, дивитися, як скривавлене серце тремтить на залізному вістрі неминучості і як християни починають

¹ Ув'язнених примушували працювати в тюремних майстернях.

сумніватися в існуванні бога... Сили небесні, бороніть мене! І коли б навіть за кожну страшну сльозу, що падає перед тобою, тобі платили бочку золота, я б не хотіла бути тобою... Що може ще трапитися?

В у р м. Я не знаю.

Л у ї з а. Ви не хочете цього знати. Та звістка, що боїться світла, лякається й гомону слів, проте в могильній тиші вашого лица я бачу примару. Що ж залишається ще? Ви перед тим сказали, що герцог хоче суворо покарати. Що ви звете суворим?

В у р м. Не питайте більше нічого!

Л у ї з а. Слухай, чоловіче, ти вчився у ката. Бо інакше чи зумів би ти так поволі й обережно проводити розпеченим залізом по хрустких суглобах і дратувати тремтливе серце, не завдаючи останнього удару?.. Яка доля чекає мого батька? Смерть відчувається в тому, що ти, усміхаючись, говориш. А що ж ти ще приховуєш? Кажі все! Випусти на мене одразу весь нищівний заряд!.. Що загрожує моему батькові?

В у р м. Кримінальний процес.

Л у ї з а. А що це таке? Я невчена, нічого не знаю, мало розуміюсь на ваших страшних латинських словах. Що таке кримінальний процес?

В у р м. Суд на життя і смерть.

Л у ї з а *(стійко)*. Дякую вам. *(Поспішає в бічну кімнату)*.

В у р м *(стоїть збентежений)*. Що буде з цього? Може, ця дуренька хоче.. Чорт! Невже вона... Побіжу за нею, я відповідаю за її життя. *(Хоче йти за нею)*.

Л у ї з а *(вертається, накинувши на себе плащ)*. Пробачте, секретарю! Я замикаю кімнату.

В у р м. І куди це ви так поспішаєте?

Л у ї з а. До герцога. *(Хоче вийти)*.

В у р м. Що? Куди? *(Злякано затримує її)*.

Л у ї з а. До герцога. Чи ви не чуєте? Саме до герцога, який хоче звеліти, щоб мого батька судили на життя і смерть. Ні! Не хоче, але з м у ш е н и й звеліти, щоб судили, бо цього хочуть деякі лиходії; він у цьому процесі про образу величності бере участь лише своєю величністю і своїм герцогським підписом.

В у р м *(голосно сміється)*. До герцога!

Л у ї з а. Я знаю, чого ви смієтесь, але я й не сподіваюся знайти

там милосердя, боронь боже! Тільки огиду... огиду до свого зойку. Я чула, що високі особи не знають, що таке горе і знати не хочуть. Я йому розповім, що таке горе. Я змалюю йому в усіх конвульсіях смерті оте горе. Я витиму розпачливо і вражу його до самих кісток отим горем, і коли йому від цього опису волосся стане сторч, я ще на закінчення прокричу йому на вухо, що в годину смерті і в легенях земних богів починає хрипіти і що страшний суд просіюватиме в одному решеті і королів і злидарів. *(Поривається йти)*.

В у р м *(злорадно)*. Ідіть, ідіть! Ви й справді нічого розумнішого не зробите. Я раджу вам,— ідіть, і даю вам слово, що герцог виконає ваше бажання.

Л у ї з а *(раптом спиняється)*. Як ви кажете? Ви самі радите мені це? *(Швидко вертається)*. Гм! Що ж я хочу? Щось огидне станеться, коли таке радить мені оця людина... Звідки ви знаєте, що герцог виконає моє бажання?

В у р м. Бо він не зробить цього з а д а р м а.

Л у ї з а. Не зробить задарма? За яку ж ціну продає він свою людяність?

В у р м. Вродлива прохачка буде достатньою ціною.

Л у ї з а *(стоїть закам'яніло, потім надламаним голосом)*. Боже праведний!

В у р м. Сподіваюся, що цю ласкаву ціну за батька ви не вважатимете надто високою?

Л у ї з а *(ходить вперед і назад; у нестямі)*. Так! Так! Це правда! Вони сховалися, ваші високі особи, сховалися від правди за своїми власними пороками, як за мечами херувимів. Хай тобі, батьку, допоможе всемогутній! Твоя дочка може за тебе вмерти, але не со- грішити!

В у р м. Це буде для нього новина, для бідної покинутої людини. «Моя Луїза,— сказав він мені,— звалила мене на землю. Моя Луїза мене й підніме». Я поспішу, мамзель, переказати йому цю відпо- відь! *(Удає, ніби хоче йти)*.

Л у ї з а *(поспішає за ним і затримує його)*. Стривайте! Стри- вайте! Терпіння! Який моторний цей сатана, коли йдеться про те, щоб доводити людей до сказу! Я його звалила. Я мушу його й під- няти. Кажіть! Радьте! Що можу я? Що м у ш у я зробити?

В у р м. Є тільки один засіб!

Луїза. Це — єдиний засіб?

Вурм. І ваш батько його бажає!

Луїза. І мій батько?.. Який же це засіб?

Вурм. Легкий для вас.

Луїза. Я не знаю нічого тяжчого за ганьбу.

Вурм. Якщо ви погодитесь звільнити майора.

Луїза. Від його кохання?.. Ви глузуєте з мене! Залишити на мій розсуд те, до чого мене приневолено?

Вурм. Ви не так мене зрозуміли, панночко! Майор повинен відступитися першим і добровільно.

Луїза. Він не зробить цього.

Вурм. Це так здається. Та хіба вдавалися б до вас, коли б не ви єдина могли зарадити в цьому?

Луїза. Чи можу я примусити його, щоб він мене зненавидів?

Вурм. Ми спробуємо! Сідайте!

Луїза (*збентежено*). Та що ти замишляєш?

Вурм. Сідайте! Пишіть! Ось перо, папір і чорнило!

Луїза (*сідає, страшенно стурбована*). Що я маю писати? Кому я маю писати?

Вурм. Катіві вашого батька.

Луїза. А! Ти майстер катувати душу. (*Хапає перо*).

Вурм (*диктує*). «Ласкавий пане...»

Луїза пише тремтячою рукою.

«Уже три нестерпні дні минули... минули... а ми не бачилися з вами».

Луїза (*здивовано відкидає перо*). Кому цей лист?

Вурм. Катіві вашого батька!

Луїза. О мій боже!

Вурм. «Цьому виною майор... майор... який цілісінькі дні, мов Аргус, мене стереже».

Луїза (*схоплюється*). Це нечувана підлота! І кому лист?

Вурм. Катіві вашого батька!

Луїза (*заламуючи руки, ходить вперед і назад*). Ні! Ні! Ні! Це тиранство, о небо! Карай людей по-людському, коли вони тебе прогнівили, але навіщо примушувати мене вибирати між двома безоднями? Навіщо ти кидаєш мене між смертю й ганьбою? Навіщо

садовити мені на шию цього кровожерного вампіра?.. Робіть, що хочете! Я ніколи цього не писатиму!

В у р м (*хапає капелюха*). Як хочете, мадемуазель! Це залежить од вашої волі.

Л у ї з а. Волі, кажете ви? Од моєї волі? Геть, варваре! Повісь нещасного над прірвою пекла — і вимагай чогось від нього, і богохульствуй, і питай, чи це його воля?.. О, ти надто добре знаєш, що кровні зв'язки міцними ланцюгами тримають наше серце. Але тепер мені однаково! Диктуйте далі! Я ні про що більше не думаю. Я піддаюся пекельним підступам. (*Знову сідає*).

В у р м. «Цілісінькі дні, мов Аргус, мене стереже...» Написали?

Л у ї з а. Далі! Далі!

В у р м. «Учора в нашому домі був президент. Кумедно було дивитись, як добрий майор захищав мою честь».

Л у ї з а. О, чудово, чудово! О, розкішно! Ну, продовжуйте!

В у р м. «Я мусила навмисно зомліти.. зомліти, щоб не засміятися вголос».

Л у ї з а. О небо!

В у р м. «Але швидко моя маска стане мені нестерпною... нестерпною... Коли б я тільки могла його позбутися...»

Л у ї з а (*зупиняється, підводиться, ходить по кімнаті з похилою головою, ніби чогось шукає долі; потім знову сідає, пише далі*). «...збутися».

В у р м. «Завтра він на службі... Пильнуйте, коли він од мене піде, і приходьте на умовлене місце...» Написали «у м о в л е н е»?

Л у ї з а. Я написала все!

В у р м. «На умовлене місце до вашої ніжної... Луїзи».

Л у ї з а. Тепер тільки немає адреси!

В у р м. «Панові гофмаршалу фон-Кальбу».

Л у ї з а. Вічне провидіння! Ім'я таке ж чуже для мого слуху, як і ці ганебні рядки для мого серця!.. (*Підводиться, довгий час дивиться нерухомим поглядом на написане, нарешті простягає листа секретареві; слабким, завмираючим голосом*). Візьміть, пане. Моє чесне ім'я... Фердінанда... усю втіху мого життя, я віддаю тепер до ваших рук... Я — жебрачка.

В у р м. О ні! Не журіться, люба мадемуазель. Я сердечно

співчуваю вам. Можливо... Хто знає?.. Я міг би на дещо заплющити очі... Справді! Йй-богу! Я співчуваю вам!

Луїза (*дивиться на нього нерухомим, пронизливим поглядом*). Не говоріть далі, пане. Ви готові побажати собі чогось страхітливого.

Вурм (*намагається поцілувати її руку*). Скажімо, цю гарненьку руку... То як, люба панночко?

Луїза (*велично і з погрозою*). Та я б задушила тебе першої шлюбної ночі, а потім з радістю віддала б себе на катування. (*Хоче йти, але швидко вертається*). Ми вже скінчили, мій пане? Чи може голубка тепер летіти?

Вурм. Ще одна дрібничка, панночко! Ви мусите піти зі мною і перед святинею присягнути, що цього листа написали добровільно.

Луїза. Боже, боже! І ти ствердиш своєю печаткою ці діяння пекла?

Вурм веде її.

Завіса

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

ЯВА ПЕРША

Зал у домі президента.

Фердінанд фон-Вальтер з розпечатаним листом у руці вбігає в одні двері, а в другі входить камердинер.

Фердінанд. Не було тут маршала?

Камердинер. Пане майоре, пан президент просять вас до себе,

Фердінанд. Громи небесні! Я питаю, чи не було тут маршала?

Камердинер. Ласкавий пан сидять нагорі за карточним столом.

Фердінанд. Нехай ласкавий пан, ім'ям усього пекла, зійде вниз!

Камердинер пішов.

ЯВА ДРУГА

Фердінанд сам, переглядаючи листа очима, то несамовито бігає по кімнаті, то зупиняється, мов скам'янілий.

Фердінанд. Це неможливо! Неможливо! У цій небесній оболонці не може таїтися таке диявольське серце. А все ж, а все ж!.. Коли б усі ангели зійшли з неба і ручилися за її безвинність, коли б небо й земля, коли б творець і все створене зібралися докупити і

ручилися за її безневинність, все ж таки це її рука... Нечуване, потворне ошуканство, якого ніколи не знало людство... Ось чому так уперто відмовлялася вона тікати! Ось чому! О боже! Тепер я прокидаюся, тепер усе розкривається передо мною. Ось чому з такою відвагою одмовилась вона від мого кохання і навіть мене, навіть мене ледве не обдурила ця небесна личина. *(Ще швидше бігає по кімнаті, потім знову зупиняється в роздумі)*. Так глибоко мене збагнути! Відповідати на кожне несміливе почуття, на кожне легке боязке тремтіння, на кожне палке поривання. По найтонших, ледве вловимих змінах у голосі пізнавати мою душу. Зрозуміти мене в одній сльозі. Супроводити мене на кожну стрімку вершину пристрасті, бути зі мною перед кожною запаморочливою прірвою... Боже! Боже! І все це тільки облуда? Облуда! О, якщо брехня так міцно забарвлена, то як сталося, що жоден чорт не пробрався ще шахрайством у царство небесне? Коли я відкрив їй небезпеку для нашого кохання, як переконливо облудниця зуміла збліднути! З якою переможною гідністю відбила вона зухвале глузування мого батька, а проте в ту ж мить ця жінка почувала себе винною!.. Як? Хіба не витримала вона й випробування вогнем правди? Лицемірка зомліла. Якою мовою ти говоритимеш тепер, почуття? І кокетки ж зомлівають. Вона знає, що зробила з мене. Вона бачила всю мою душу. Моє серце відбилося в моїх очах, коли я почервонів від першого поцілунку. А вона не відчувала нічого? Чи, може, відчувала лише тріумф свого мистецтва? А я в щасливому безумстві, здавалося, обіймав з нею все небо! Тоді заговкали мої найбурхливіші бажання! У мене не було ніяких думок, тільки вічність і дівчина... Боже! І вона нічого не відчувала? Нічого не відчувала, крім того, що її задум удається? Нічого, крім усвідомлення своїх принад? Смерть і помста!.. Нічого, крім того, що мене обдурено?

ЯВА ТРЕТЯ

Гофмаршал і Фердинанд.

Гофмаршал *(дрібочучи по кімнаті)*. Ви мали бажання побачити мене, мій любий?..

Ф е р д і н а н д (*сам до себе*). Скрутити мерзотникові в'язи. (*Вголос*). Маршале, цей лист, мабуть, випав у вас із кишені під час параду... а я (*із злим сміхом*), на щастя, знайшов його.

Г о ф м а р ш а л. Ви?

Ф е р д і н а н д. Найкумедніший випадок. Нарікайте на всемогутнього.

Г о ф м а р ш а л. Ви бачите, як я злякався, бароне!

Ф е р д і н а н д. Читайте! Читайте! (*Відходить од нього*). Коли я вже поганий як коханець, то, може, буду кращим звідником. (*Поки той читає, від підходить до стіни і знімає пістолети*).

Г о ф м а р ш а л (*кидає листа на стіл і хоче втекти*). Прокляття!

Ф е р д і н а н д (*приводить його за руку назад*). Терпіння, любий маршале! Звістки, здається мені, приємні. Я хочу мати нагороду за мою знахідку. (*Показує йому на пістолети*).

Г о ф м а р ш а л (*вражений, відступає*). Будьте розсудливі, мій любий!

Ф е р д і н а н д (*сильним, страшним голосом*). Більше ніж треба, щоб послати такого мерзотника, як ти, на той світ! (*Примушує його взяти один пістолет і одночасно витягає свою носову хусточку*). Візьміть! Тримайте цю хусточку! Я дістав її від розпусниці!

Г о ф м а р ш а л. Через хусточку? Ви збожеволіли? Що вигадали ви?

Ф е р д і н а н д. Берися за цей край, кажу я! Інакше ти не влучиш, боягузе!.. Як він тремтить, цей боягуз! Ти повинен дякувати богам, боягузе, що хоч уперше щось попаде в твою пусту голову!

Гофмаршал лагодиться тікати.

Спокійно! Цього не можна робити! (*Випереджає його і замикає двері*).

Г о ф м а р ш а л. У кімнаті, бароне?

Ф е р д і н а н д. Хіба варто йти з тобою до валу? Мій найдорожчий, тут голосніше пролунає постріл, і це, мабуть, буде перший випадок, коли ти наробиш у світі шуму. Цілься!

Г о ф м а р ш а л (*втираючи лоба*). І ви хочете ризикувати вашим дорогоцінним життям, ви, молода, повна надій людина?

Ф е р д і н а н д. Цілься, кажу тобі! Мені нема чого більше робити на цьому світі!

Г о ф м а р ш а л. Але ж мені є що робити, мій незрівнянний!

Ф е р д і н а н д. Тобі, нікчемо? Що тобі? Бути затичкою там, де людей стає все менше? В одну мить сім разів скорчитись і сім разів витягнутись, як метелик на шпильці? Старанно записувати, як працює шлунок твого пана, і бути поширювачем його дотепів? З таким же успіхом і я можу водити тебе, немов якогось рідкісного байбака. Як приручена мавпа, танцюватимеш ти під виття грішників, подаватимеш поноску та служитимеш, як пес, і своїми придворними штучками розважатимеш вічний розпач.

Г о ф м а р ш а л. Усе, що накажете, пане! Як вам завгодно... тільки геть пістолети!

Ф е р д і н а н д. Гляньте на цього сина гріха! На цю ганьбу шостого дня творення! ¹ Неначе його спотворив тюбінгенський книгар, передруковуючи твір всемогутнього! Шкода, тільки безмежно шкода, унції мозку в цьому невдячному черепі, яка не дає найменшої користі. Додати б цю унцію павіанові, то й він би став цілком людиною, а тепер це тільки якась крихта розуму!.. Із таким поділяти її серце? Жахливо! Непростимо! Цього финтика зроблено скоріше для того, щоб одводити від гріхів, аніж спокушати.

Г о ф м а р ш а л. О! Вічна дяка тобі, боже! Він уже жартує!

Ф е р д і н а н д. Ні, я не чіпатиму його! Терпимо ж ми гусінь, можна і його пощадити! Зустрівши його, хіба що знижуть плечима і, може, здивуються мудрому господарюванню неба, яке годує деякі створіння покидьками й мулом, яке і крукові на шибениці дає поживу і придворному в багнюці біля трону. Чудуватимуться кінець кінцем з великої передбачливості провидіння, яке і в духовному світі оплачує своїх змій і тарантулів для виділення отрути. Але *(знову вибухає люттю)* нехай не підповзає огидна погань до моєї квітки, бо я її *(хапає маршала і безцеремонно трясе ним)* отак, і так, та ще й отак розчавлю.

Г о ф м а р ш а л *(зітхаючи, сам до себе)*. О мій боже! Як від нього втекти? За сто миль звідси, хоч у Бісетр під Парижем ², тільки б далі від нього!

¹ За біблійною легендою, бог створив світ за шість днів, і саме шостого дня він з глини виліпив людину.

² Б і с е т р — селище біля Парижа, де був дім для божевільних.

Ф е р д і н а н д. Мерзотнику! Якщо вона вже не невинна! Мерзотнику! Якщо ти мав насолоду там, де я молився! (*Ще лютише*). Якщо ти задовольнив свою похіть там, де я почував себе богом! (*Раптом замовкає, потім загрозливо*). Краще було б тобі, мерзотнику, втекти до пекла, ніж зустрітися з моїм гнівом на небі!.. Як далеко зайшло в тебе з цією дівчиною? Признавайся!

Г о ф м а р ш а л. Відпустіть мене! Я все скажу.

Ф е р д і н а н д. О! Мабуть, упадати біля цієї дівчини принагідніше, ніж з іншими витати в небесних мріях... То, виходить,— вона просто розпусниця і облудною величчю душі прикриває свою ницість, а чеснотою — порочність. (*Приставляючи маршалові пістолета до серця*). Як далеко зайшло в тебе з нею? Признавайся, або я стрілятиму!

Г о ф м а р ш а л. Та нічого... нічогісінько! Майте хвилину терпіння! Вас обдурено!

Ф е р д і н а н д. І ти мені про це нагадуєш, лиходію? Як далеко зайшло в тебе з нею? Признавайся, або ти вмреш!

Г о ф м а р ш а л. Mon dieu! Боже мій! Я ж кажу... Та вислухайте ж... батько... власний, рідний батько...

Ф е р д і н а н д (*не тямлячи себе*). Продавав тобі свою дочку! І як далеко зайшло в тебе з нею? Признавайся, або я вб'ю тебе!

Г о ф м а р ш а л. Ви збожеволіли. Ви нічого не чуєте. Я ніколи її не бачив. Я з нею не знайомий. Я нічого про неї не знаю.

Ф е р д і н а н д (*відступаючи*). Ти ніколи її не бачив? Ти з нею не знайомий? Ти нічого про неї не знаєш?? Дочка Міллера загинула через тебе, а ти одним духом зрікаєшся її тричі? Геть, поганий финтику! (*Б'є його пістолетом і випихає з кімнати*). Для таких, як ти, не винайдено пороху!

ЯВА ЧЕТВЕРТА

Ф е р д і н а н д (*після довгого мовчання, під час якого на його обличчі проступає страшна думка*). Загинув! Так, нещасна! Я загинув! І ти теж. Так, присягаюся великим богом! Якщо `я загинув, загинула й ти!.. О всесвітній судіє! Не вимагай її у мене! Ця дівчина моя! Я поступився тобі всім світом за дівчину, відмовився від

усього чудового. Залиши мені дівчину! Всесвітній судіє! Мільйони душ волають до тебе,— зглянься на них оком свого милосердя... мені ж дозволь діяти самому, всесвітній судіє! (*У розпачі ламаючи руки*). Невже щедрій, всемогутній творець поскупиться на одну душу, до того ще й найгіршу з усього створеного? Ця дівчина моя! Я був колись їй богом, тепер стану дияволом! (*Жахливим поглядом дивиться в одну точку*). Цілу вічність бути сплетеним з нею на пекельному колесі, очі втопивши в очі, з волоссям, що в обох нас стане сторч... Наш глухий стогін зіллється в о е д и н о... і там повторювати мої ніжності, і там їй нагадувати її присягання... Боже! Боже! Жахливий шлюб — але вічний! (*Поривається йти. Входить президент*).

ЯВА П'ЯТА

Президент і Фердінанд.

Фердінанд (*відступаючи*). О! Мій батьку!..

Президент. Дуже добре, що ми зустрілися з тобою, мій сину! Я прийшов сповістити тобі щось приємне, любий сину, щось цілком для тебе несподіване. Може, ми сядемо?

Фердінанд (*довгий час пильно дивиться на нього*). Мій батьку! (*Із зростаючим хвилюванням підходить до нього, хапає за руку*). Мій батьку! (*Цілує йому руку і падає перед ним навколішки*). О мій батьку!

Президент. Що з тобою, мій сину? Встань! Твоя рука горить і тремтить!

Фердінанд (*з диким, палким почуттям*). Простіть мою невдячність, батьку! Я негідна людина! Я взяв під сумнів вашу доброту! Ви так по-батьківському ставилися до мене... О! Ви були передбачливі. Тепер уже запізно... Простіть! Простіть! Благословіть мене, батьку!

Президент (*з удавано невинним виразом обличчя*). Встань, мій сину! Опам'ятайся, ти говориш зі мною загадками!

Фердінанд. Ця Міллер, мій батьку!.. О, ви знаєте людей... Ваш гнів тоді був такий справедливий, такий благородний, такий

по-батьківському щирій. Та тільки щире батьківське завзяття було марним... Ця Міллер!..

Президент. Не муч мене, сину! Я проклинаю свою жорстокість. Я прийшов попросити в тебе пробачення!

Фердинанд. Просити пробачення в мене!.. Проклясти мене. Ваш осуд був мудрістю... Ваша жорстокість була небесним співчуттям... Ця Міллер, батьку..

Президент. Благородна, мила дівчина! Я беру назад свою необачну підозру! Вона викликала в мене повагу!

Фердинанд *(схоплюється, вражений)*. Що? І ви?.. Батьку! І ви?.. Правда ж, мій батьку, ця істота — втілена невинність? І так по-людському любити цю дівчину!

Президент. Скажи краще: це злочин її не любити!

Фердинанд. Нечувано! Жахливо!.. Адже ви бачите серця наскрізь! І до того ж, ви дивилися очима ненависті!.. Небувале лицемірство... Ця Міллер, батьку!..

Президент. Гідна стати моєю дочкою! Її добродетель я зараховую за предків. і красу її — за золото. Мої принципи поступаються перед твоїм коханням. Хай вона буде твоєю!

Фердинанд *(з жахом)*. Цього неvistачало!.. Прощайте, мій батьку! *(Вибігає)*.

Президент *(іде за ним)*. Стривай! Куди ти? *(Виходить)*.

ЯВА ШОСТА

Розкішно прибраний зал у домі леді Мілфорд.

Входять леді і Софі.

Леді. Отже, ти бачила її? Вона прийде?

Софі. Цю ж мить! Вона була ще в буденному одязі і хотіла тільки нашвидку переодягтися.

Леді. Не кажи мені нічого про неї... Мовчи... Я тремчу, мов злочинець, що бачитиму цю щасливицю, почуття якої так жахливо гармонійні з моїм серцем... І як сприйняла вона запрошення?

Софі. Вона, здавалося, була збентежена, замислилась, дивилася

на мене великими очима і мовчала. Я вже приготувалася почути од неї відмову, коли вона, кинувши на мене погляд, який мене просто вразив, відповіла: «Ваша пані наказує мені те, чого я завтра сама хотіла в неї просити».

Леді (дуже неспокійно). Облиш мене, Софі! Пожалій мене! Мені доведеться червоніти, коли вона тільки звичайна жінка, а коли вона щось більше,— втратити мужність.

Софі. Але ж, міледі... Це не такий настрій, щоб приймати суперницю? Згадайте, хто ви! Закличте на допомогу своє походження, свій сан, свою могутність. Хай горде серце надасть ще більшої величі вашій гордій красі.

Леді (неуважно). Що там базікає ця дурненька?

Софі (з іронією). Чи, може, випадково сяють на вас саме сьогодні найкоштовніші брильянти? Випадково, що саме сьогодні найпишніші тканини прикрашають вас... що ваш передпокій рясніє гайдуками і пажами і що дівчину з простолюддя чекають у найрозкішнішому залі вашого палацу?

Леді (ходить вперед і назад, з досадою). Прокляття! Це нестерпно, що в жінок такі рисячі очі та жіночі слабості!.. Але як глибоко я вже впала, коли отака істота бачить мене наскрізь!

Камердинер (входить). Мамзель Міллер!

Леді (до Софі). Геть! Вийди! *(Загрозливо, бо та ще вагається)*. Геть! Я тобі наказую! *(Софі вийшла, леді пройшлася по залу)*. Добре! Дуже добре, що я розхвилювалася! Тепер я така, якою хотіла бути! *(До камердинера)*. Мамзель може увійти.

Камердинер іде. Вона кидається на софу і прибирає велично-недбалу позу.

ЯВА СЬОМА

Луїза Міллер боязко входить і зупиняється на значній відстані від леді; леді повернулася до неї спиною і деякий час пильно розглядає її в дзеркалі, що стоїть навпроти. Після паузи.

Луїза. Ласкава пані, я чекаю вашого наказу!

Леді (обертається до Луїзи і киває їй тільки головою, відчужено)

і стримано). А! Ви тут? Це ж ви, напевне, і є мамзель, але як же вас звати?

Луїза (*трохи ображено*). Міллер — мій батько, а ваша милість посилали по його дочку.

Леді. Так! Так! Я пригадую... Бідна скрипалева дочка, про яку недавно була мова. (*Після паузи, сама до себе*). Дуже мила, хоча й не красуня. (*Вголос до Луїзи*). Підійдіть ближче, моя дитино! (*Знову до себе*). Очі, які знають, що таке сльози. Як я люблю такі очі! (*Знов уголос*). Підходь ближче... ще ближче. Добра дитино, мені здається, ти боїшся мене!

Луїза (*велично, рішучим тоном*). Ні, міледі! Я зневажаю суд юрби.

Леді (*сама до себе*). Гляньте-но!.. І ця зарозумілість у неї від нього. (*Вголос*). Мені рекомендували вас, мамзель! Кажуть, ви дечого навчилися і вмієте поводитись... Що ж, я ладна цьому вірити... І нізащо в світі не хотіла б я такого щирого заступника ловити на брехні.

Луїза. Проте я не знаю нікого, міледі, хто старався б знайти покровительку мені.

Леді (*збуджено*). Старався б для протезе чи для покровительки?

Луїза. Це вище мого розуміння, ласкава пані!

Леді. Тут більше лукавства, ніж можна чекати від цього одвертого обличчя! Вас звать Луїза. А скільки вам років, дозвольте запитати.

Луїза. Шістнадцять минуло.

Леді (*швидко підводиться*). Усе ясно! Шістнадцять років! Перше биття цієї пристрасті! Перший срібний тон на незайманих клавікордах, що їх освячує... Що може бути принаднішим! Сідай, ти мені подобаєшся, люба дівчино... І він теж кохає вперше... Що ж дивного, коли проміння одного світанку злилися до купи. (*Дуже привітно, беручи її за руку*). Так і буде, я подбаю про твоє щастя, люба. Це не що інше, як солодкі мрії, які швидко відлітають. (*Плескаючи Луїзу по щоці*). Моя Софі виходить заміж! Ти можеш заступити її місце... Шістнадцять років! Це не довго триває!

Луїза (*цілує їй шанобливо руку*). Я дякую за милість, міледі, так, начеб я її прийняла.

Л е д і (обурено відсахнулась). Чи ви бачили таку вельможну даму?.. Звичайно дівчата в а ш о г о кола вважають себе щасливими, коли вони влаштовуються в панів. На що ви сподіваєтесь, моя дорогоцінна? Чи ці пальці надто ніжні для роботи? Чи ваше гарненьке личко надає вам такої пиhi?

Л у ї з а. Моє личко, ласкава пані, не від мене, як і моє походження.

Л е д і. Чи ви, може, гадаєте, що й завжди так буде? Бідне створіння, хто вбив тобі це в голову? Хто б він не був... він посміявся і з тебе, і з себе. Ці щоки не визолочені вогнем. Те, що в твоєму дзеркалі здається тривким і вічним,— це лише тонкий наліт золотої мішури, який рано чи пізно пристане до рук твого кавалера... Що ж ми будемо то д і робити?

Л у ї з а. Жаліти кавалера, міледі, який тільки тому купив д і а м а н т, що йому здалось, ніби він у з о л о т і й оправі.

Л е д і (удає, ніби не чує цього). Дівчина ваших років завжди має одночасно два дзеркала — справжнє і її поклонника. Приємна догідливість останнього добре виправляє сувору відвертість першого. Одне докоряє за бридкий слід од віспи. Яка помилка,— каже друге,— це ямочки грації. А ви, любі діти, вірите п е р ш о м у лише в тому, що сказало і д р у г е, кидаєтесь від одного до другого, поки, врешті, не переплутаєте свідчень обох... Чого ви так дивитесь на мене?

Л у ї з а. Даруйте, пані! Але мені шкода стало вашого чудового, яскравого рубіна, який, мабуть, не знає, що його власниця так гостро виступає проти суєтності.

Л е д і (червоніючи). Не відкручуйтесь, пустухо! Якби не надії на вашу вроду, то що вдержує вас стати на це місце, єдине, де ви можете навчитися манер, єдине, де ви можете позбутися ваших простонародних забобонів?

Л у ї з а. І моєї простонародної невинності, міледі?

Л е д і. Які дурниці! Навіть найбезпутніший мужчина не насмілиться запідозрити нас у чомусь ганебному, якщо ми самі не дамо приводу для цього. Покажіть себе, яка ви є! Поводьтєся чесно і з гідністю, і я певна, що ваша юність витримає всі спокуси.

Л у ї з а. Дозвольте мені, ласкава пані, насмілитися взяти це під сумнів! Палаці деяких дам часто бувають місцем дуже нескромних

розваг. Де візьметься така мужність у дочки бідного скрипаля, щоб кинутися в саме вогнище чуми і не жахатися зарази? Хто повірить, що леді Мілфорд тримає вічного скорпіона для своєї совісті, що вона платить гроші за те, щоб мати привід ко ж н у м и т ь червоніти від сорому?.. Я кажу одверто, ласкава пані... Чи приємно вам буде бачити мене, коли ви поспішатимете назустріч насолоді? Чи не буде для вас нестерпною моя присутність після повернення?.. О, краще, краще хай нас роз'єднають цілі країни, хай моря потечуть між нас!.. Будьте передбачливі, міледі! Може трапитися так, що настануть години протверезіння, хвилини в и с н а ж е н н я, змії каяття можуть заворушитись у ваших грудях, і тоді яка буде мука для вас читати на обличчі вашої служниці р а д і с н и й спокій, що ним невинність винагороджує чисте серце! (*Відступає на крок*). Ще раз, ласкава пані, дуже прошу мені пробачити!

Л е д і (*приховуючи велике хвилювання, ходить по кімнаті*). Нестерпно, що вона мені це каже! Ще нестерпніше, що це правда! (*Підходить до Луїзи і пильно дивиться їй у вічі*). Дівчино, ти мене не перехитруєш! Загальних по г л я д і в не висловлюють так гаряче. За цими міркуваннями приховується палкий інтерес, який службу в мене змальовує особливо темними барвами, який розпалив так твою розмову... і який (*погрозливо*) я мушу викрити.

Л у ї з а (*спокійно і благородно*). Ну й що, як викриєте? А коли ваш зневажливий удар п'ятою розбудить ображеного гробака, якому його творець дав для захисту від жорстоких ще й жало?.. Я не боюся вашої помсти, міледі! Бідній грішниці, яка стоїть перед ганебною плахою, байдуже, хоч би й увесь світ загинув. Горе моє таке велике, що навіть моя відвертість не може його збільшити. (*Після паузи, дуже серйозно*). Ви бажаєте витягнути мене з праху мого походження. Я не хочу розбиратись у цій підозрелій ласці. Я хочу тільки запитати, що спонукало міледі вважати мене за дурненьку, яка соромиться свого походження? Що могло дати вам право дбати про моє щастя, ще не знаючи, чи схочу я прийняти це щастя з в а ш и х р у к?.. Я навіки відмовилась од своїх прав на земні радощі. Я простила моему щастю за його нетривалість. Навіщо ж ви знову нагадуєте мені про нього? Коли само божество ховає своє проміння від погляду своїх створінь, щоб і найстарший серафим не жахнувся, померкнувши перед ним, то чому люди хочуть бути такими жорстоко

милосердними? Як це сталося, міледі, що ваше хвалене щастя так охоче благає у нещастя заздості і подвигу?.. Чи ваша насолода потребує розпачу для прикраси? О, то дайте ж мені краще сліпоту, яка єдина ще примиряє мене з моєю жорстокою долею! Комашина почуває себе в краплині води такою щасливою, немовби це було царство небесне, але вона радіє й тішиться лише до того часу, поки їй не розкажуть про океан, де плавають кораблі й кити! А ви ж хочете, щоб я була щасливою? *(Після паузи раптом підходить до леді і несподівано запитує її)*. А ви щасливі, міледі? *(Та швидко і схвильовано відходить од неї, Луїза йде за нею і прикладає руку їй до грудей)*. Чи й це серце таке ж безтурботне, як люди вашого стану? І коли б ми зараз могли помінятися з вами серцями і долею... і коли б я по-дитячому невинно... і коли б я по совісті... і коли б я запитала вас, як свою матір, то чи порадили б ви мені помінятись?

Леді *(дуже схвильована, кидається на софу)*. Нечувано! Незбагнено! Ні, дівчино, ні! Ти не принесла цієї величі з собою у світ, і не від батька вона в тебе, занадто багато в ній юного запалу. Не бреш мені! В ній я відчуваю іншого вчителя.

Луїза *(пильно і проникливо дивлячись їй у вічі)*. Я дивуюся, міледі, що ви тільки зараз згадали про цього вчителя, хоч у вас задалегідь було готове місце для мене.

Леді *(схоплюється)*. Цього не можна витримати! Нехай вже так! Бо мені однаково не викрутитись. Я знайома з ним. Знаю все, знаю більше, ніж я бажала б знати. *(Раптом замовкає, потім із запалом, який поволі зростає майже до несамовитості)*. Але насмілься тільки, нещасна, насмілься і тепер ще кохати його чи бути ним любимою!.. Та що я кажу! Насмілься тільки думати про нього або бути однією з його думок!.. Розумієш ти, нещасна, я всемогутня, я страшна. Богом присягаюся. Ти загинула!

Луїза *(стійко)*. І безповоротно, міледі, якщо ви його примусите вас кохати.

Леді. Я розумію тебе, але він не повинен мене кохати! Я подолаю цю ганебну пристрасть, я заглушу своє серце і розтрощу твоє. Я кину між вас прірви й скелі: як фурія, пронесусь крізь ваше небо; моє ім'я сполохає ваші поцілунки, як примара лякає злочинців; твій:

юний квітучий стан зів'яне в його обіймах, як мумія, і розпадеться... Я не можу бути з ним щаслива, але й ти теж не будеш. Знай це, жалюгідна! Зруйнувати чуже блаженство — це теж блаженство!..

Луїза. Блаженство, якого вас уже позбавлено, міледі! Не зводьте наклепу на ваше власне серце. Ви не здатні виконати того, чим ви зараз мені погрожуєте! Ви не здатні мучити створіння, яке не зробило вам ніякого зла, крім того, що почувало те, що й ви. Але я люблю вас за цю гарячість, міледі.

Леді *(вже оволодівши собою)*. Де я? Де я була? Що я наговорила! Кому я це наговорила? О Луїзо, благородна, велична божественна душе! Прости несамовиту... Я не зачеплю на тобі й волосинки, моя дитино! Бажай! Вимагай! Я носитиму тебе на руках, буду твоєю подругою, твоєю сестрою. Ти бідна... Глянь! *(Скидаючи кілька брильянтів)*. Я продам ці коштовності, мій гардероб, коней і карети продам. Хай буде все твоє, тільки зречися його!

Луїза *(відступає, дуже здивована)*. Що ж це, вона глузує з мого розпачу чи й справді вона непричетна до цієї нелюдської інтриги? О, коли так, то я ще можу надати собі вигляду героїні і змалювати моє безсилля як заслугу. *(Деякий час стоїть глибоко замислившись, потім підходить ближче до леді, бере її за руку і дивиться на неї пильно і значуще)*. Візьміть же його собі, міледі! Я добровільно віддаю вам людину, яку пекельними гаками відірвали від мого скривавленого серця... Може, ви й самі того не знаєте, міледі, але ви зруйнували рай двох закоханих, ви розлучили два серця, які бог з'єднав, знищили істоту, яка була для нього дорогою, як і ви самі, яку він для радості створив, як і вас, що славила його, як і ви, і ніколи вже славити його не буде... Міледі! І останнє тріпотіння розчавленої комашини долинає до вуха вседержця! Він не може бути байдужим, коли вбивають створені ним душі. Тепер він ваш! Тепер, міледі, візьміть його собі! Киньтесь в його обійми! Тягніть його до віттаря.. Тільки не забувайте, що ваш шлюбний поцілунок перерве примара самовбивці... Бог мене не осудить... Я не можу інакше! *(Вибігає)*.

ЯВА ВОСЬМА

Леді сама, стоїть приголомшена, збентежена, нерухомо дивиться на двері, в які вибігла Міллер; нарешті отямлюється.

Леді. Що це було? Що це зі мною сталося? Що говорила ця нещасна?.. О небо, ще й досі роздирають мені вуха страшні, осудливі для мене слова: візьміть його собі!.. Кого, нещасна? Дарунок твого передсмертного хрипіння, сповнений жаху заповіт твого розпачу? Боже! Невже я так низько впала, так раптово звалилася з усіх тронів моєї гордині і жалібно чекаю на те, що підкине мені великодушність жебрачки в передсмертну її годину? Візьміть його собі! І як вона це сказала, з яким поглядом!.. Ах! Еміліє! Чи для того переступила ти межі слабостей жіночих? Чи для того домагалася ти пишного імені великої британки, щоб уся бундючна споруда твоєї честі завалилася перед вищою, чеснотою дівчини із простої міщанської сім'ї? Ні, горда нещасливице! Ні! Можна присоромити Емілію Мілфорд, зганьбити ж — ніколи. Я також маю силу зректися! (*Велично ходить по залу*). Годі бути безсилою, змученою жінкою!.. Геть від мене солодкі, золоті образи кохання! Хай лише великодушність керує тепер мною!.. Або ця пара закоханих загине, або Мілфорд мусить зректися своїх домагань і погаснути в серці герцога! (*Після паузи, жваво*). Гарзд!.. Усунено жахливу перешкоду, між мною й герцогом розірвано всі зв'язки, вирвано з моїх грудей це шалене кохання!.. В твої обійми кидаюсь я, доброчесносте! Прийми твою розкаяну дочку Емілію! Ах, як мені хороше! Як мені раптом легко стало, як відрадно!.. Величаво, як сонце на заході, зійду я сьогодні з вершин моєї високості, моя пишнота помре з моїм коханням, і тільки серце своє візьму я з собою в це горде заслання. (*Рішуче підходить до письмового стола*). Одразу ж треба з цим покінчити... Зараз же, доки принадний образ коханого не поновив кривавої боротьби в моєму серці. (*Сідає і починає писати*).

ЯВА ДЕВ'ЯТА

Леді. Камердинер. Софі. Потім гофмаршал і, нарешті, слуги.

Камердинер. Гофмаршал фон-Кальб чекає в передпокої з дорученням від герцога.

Леді (з запалом продовжує писати). Захитається ця герцогська маріонетка! Звичайно! Вигадка досить кумедна, щоб спантеличити ясновельможну голову... А як заметушаться його придворні улесники! Захвилюється вся країна.

Камердинер. Гофмаршал, міледі.

Леді (обернулася). Хто? Що? Тим краще! Люди цього сорту існують на світі лише для того, щоб розносити плітки... Я рада його бачити.

Камердинер виходить.

Софі (боязко підходить ближче). Боюсь, міледі, що це буде нескромно, але...

Леді продовжує гарячково писати.

Міллер пробігла через передпокій як навіжена... У вас палає обличчя... Ви розмовляєте самі з собою...

Леді пише далі.

Мені страшно... Що тут сталося?

Гофмаршал (входить, робить до спини леді тисячу поклонів; вона його не помічає; він підходить ближче, стає за її кріслом, намагається вхопити краєчок її вбрання і цілує його з боязким шепотом). Найясніший...

Леді (посипаючи листа піском і перебігаючи написане очима). Він докорятиме мені за чорну невдячність... Я була самотна. Він витяг мене із злиднів... Із злиднів? Огидна угода! Розірви твій рахунок, спокуснику! Мій довічний сором з лихвою платитиме по ньому.

Гофмаршал (після того, як він, непомічений, обійшов леді навколо). Міледі, здається, трошки неуважні. Доведеться мені самому насмілитися. (Дуже голосно). Найясніший прислали мене запитати в міледі, що призначити на вечір,— гуляння в саду чи німецьку комедію?

Леді (підводиться, сміючись). Щось одне, мій ангеле! Тимчасом віднесіть герцогові цього листа на десерт! (До Софі). Ти, Софі, накажи, щоб запрягали, і поклич сюди усіх моїх слуг.

Софі (дуже збентежена, виходить). О небо, я щось передчуваю! Що це буде?

Гофмаршал. Ви збуджені, моя ласкава.

Леді. Тим менше тут буде брехні... Ура, пане гофмаршале! Є вакантне місце. Хороша нагода для звідників!

Маршал кидає підозріливий погляд на записку.

Читайте, читайте! Я хочу, щоб зміст листа не залишився таємницею!

Гофмаршал читає, а тимчасом у глибині залу збираються слуги леді Мілфорд.

Гофмаршал. «Найласкавіший пане! Договір, який ви так легковажно зламали, більше не може зв'язувати мене. Щастя вашої країни було умовою мого кохання. Три роки тривало обдурювання. Полуда спала з моїх очей. Я гидую милостями, з яких капають сльози ваших підданців. Подаруйте свою любов, на яку я вам не можу більше відповідати, вашій залитій сльозами країні і навчіться від британської князівни милосердя до німецького народу. Через годину я буду за кордоном.

Йоганна Норфолк».

Усі слуги (вражено шепочуться). За кордоном?

Гофмаршал (злякано кладе листа на стіл). Боронь нас небо, моя найкраща, ласкава пані! У мене не дві голови, та й у вас теж.

Леді. Ось що тебе бентежить, моє золото! На жаль, я знаю, що ти і подібні до тебе люблять смакувати чужі вчинки. Моя порада — запекти цю записку в паштеті з дичини, щоб найясніший знайшов її на тарілці.

Гофмаршал. Ciel¹! Яке зухвальство!.. Та зважте ж, та подумайте ж, в яку немилість ви можете потрапити, міледі!

Леді (обертається до слуг, що зібралися в залі, і говорить, глибоко зворушена). Ви здивовані, добрі люди, і чекаєте злякано, як розв'яжеться ця загадка? Підійдіть ближче, мої любі! Ви служили мені віддано й щиро, дивилися мені частіше в очі, ніж у гаманець; покірність була вашою втіхою, моя ласка — вашою гордістю. Шкода тільки, що пам'ять про вашу вірність буде для мене водночас згадкою про моє приниження! Чи не сумна це доля, що мої найчорніші

¹ Ciel — небо (франц.).

дні були для вас найщасливішими! *(Зі слізьми на очах)*. Я відпускаю вас, діти мої... Леді Мілфорд більше немає, Йоганна Норфолк занадто бідна, щоб сплатити свій борг. Мій скарбник поділить усе, що є в моїй шкатулці, між вами. Цей палац лишається герцогові. Найбідніший з вас піде звідси багатшим, ніж його володарка. *(Простягає свої руки, і всі з почуттям їх цілують)*. Я розумію вас, мої хороші!.. Прощайте! Прощайте навіки! *(Оволодіває собою)*. Я чую, підїхала карета. *(Відривається від них, хоче вийти, гофмаршал заступає їй дорогу)*. Жалюгідна людино! Ти все ще тут?

Г о ф м а р ш а л *(який увесь час безглуздо дивився на листа)*. І цього листа повинен я віддати його герцогській світлості у власні руки?

Л е д і. Жалюгідна людино! Так, у власні його світлості руки і повинен доповісти у власні його світлості вуха, що коли я не зможу дійти босоніж до Лоретто¹, то працюватиму поденно, аби тільки очиститися від ганьби, що я керувала ним. *(Швидко виходить)*.

Усі інші, дуже схвильовані, розходяться.

З а в і с а

¹ Л о р е т т о — італійське місто на березі Адриатичного моря, куди ходили на богомілля.

ДІЯ П'ЯТА

ЯВА ПЕРША

Кімната в господі музйки. Смеркає.

Луїза мовчки і нерухомо сидить у найтемнішому кутку кімнати, схиливши голову на руки. Довге і глибоке мовчання.

Входить Міллер з ручним ліхтарем, боязко присвічує навколо себе в кімнаті, не помічаючи Луїзи, потім кладе капелюха на стіл і ставить ліхтаря долі.

Міллер. І тут її немає! Тут теж немає!.. Усі вулиці я вибігав, був у всіх знайомих, розпитував коло всіх воріт,— ніде не бачили моєї дитини! *(Помовчавши)*. Терпіння, бідний, нещасний батьку! Подожди до ранку. Може, тоді твою одиначку принесе до берега... Боже! Боже! Якщо занадто я обожнював дочку, то й тоді... Тяжка це кара, небесний отче, ой тяжка! Я не хочу нарікати, небесний отче, але кара тяжка! *(Кидається в глибокій скорботі на стілець)*.

Луїза *(говорить з кутка)*. Ти вірно робиш, бідний, старий чоловіче! Звикай заздалегідь до втрати.

Міллер *(схоплюється)*. Ти тут, моя дитино? Це ти? Але чому ж ти отут сама і без світла?

Луїза. Ні, я не сама. Коли навколо стає зовсім темно, до мене приходять найкращі гості!

Міллер. Борони тебе боже! Тільки сова і нечиста совість волюють темряви. Світла бояться гріхи і злі духи.

Луїза. Та ще вічність, тату, яка розмовляє з душею без посередників.

Міллер. Дитино моя, дитино! Що ти говориш?

Луїза (*підводиться і виходить наперед*). Я тяжко боролася! Ви знаєте це, тату! Бог дав мені силу! Тепер ця боротьба скінчилася! Тату, нас, жінок, вважають ніжними й слабкими! Не вірте цьому більше! Ми лякаємося павука, але чорну потвору тління ми безтрепетно стискаємо в обіймах! Знайте це, тату! Ваша Луїза весела!

Міллер. Ах, доню! Краще б ти ридала,— і мені легше було б на тебе дивитись.

Луїза. Як же я перемудрую його, тату! Як я обдурю тирана! Любов хитріша за злобу і сміливіша, цього не знав він, людина, народжена під сумною зіркою... О, вони спритні, доки мають діло тільки з головою; та досить їм зв'язатися з серцем — і лиходії втрачають розум. Присягою думав він ствердити свій обман! Присяги, тату, зв'язують живих, але смерть розтоплює й залізні узи таїнств. Фердинанд пізнає свою Луїзу!.. Чи не передали б ви цієї записки, тату? Будьте такі ласкаві!

Міллер. Кому, доню моя?

Луїза. Дивне запитання! Безконечність і моє серце разом не можуть вмістити єдиної думки про нього... До кого ж мені більше писати?

Міллер (*неспокійно*). Слухай, Луїзо! Я розпечатаю листа.

Луїза. Як хочете, тату!.. Але нічого в ньому не зрозумієте. Літери лежать там, як холодні трупи, і оживають лише для очей кохання.

Міллер (*читає*). «Тебе ввели в оману, Фердинанде! Безприкладне віроломство розірвало союз наших сердець, але страшна присяга скувала мені язик, а твій батько скрізь порозставляв своїх шпигунів. Проте, коли в тебе вистачить мужності, коханий,— я знаю третє місце, де не зв'яже жодна присяга і куди не проникне жоден шпигун». (*Міллер зупиняється і серйозно дивиться їй в обличчя*).

Луїза. Чого ви так дивитесь на мене? Дочитуйте ж, тату.

Міллер. «Але тобі треба мати багато мужності, щоб пройти темний шлях, якого ніщо не освітить тобі, крім Луїзи і бога. Ти мусиш весь стати любов'ю і покинути тут усі свої надії і всі свої бурхливі бажання! Тобі нічого не треба мати, крім свого серця. Наважись — то рушай в дорогу, коли дзвін на кармелітській башті

виб'є дванадцятую годину. Побоїшся — тоді ти не мужчина і забудь слово с и л ь н и й, бо дівчина завдасть тобі сорому». (Міллер кладе записку, довго дивиться скорботним поглядом перед себе, нарешті повертається до неї і каже тихим, здавленим голосом). Де ж це третє місце, доню?

Луїза. Ви не знаєте його? Ви й справді не знаєте його, тату?.. Дивно! Це місце змальовано так, що Фердінанд його знайде.

Міллер. Гм! Кажі ясніше!

Луїза. Я не знаю зараз для нього ніякої приємної назви. Ви не повинні лякатися, тату, якщо я назву його неприємним словом. Це місце.. О, чому не любов придумала імена! Найкращим ім'ям вона б його назвала. Третє місце, любий тату.. але дайте мені договорити.. Третє місце — це м о г и л а.

Міллер (хитаючись іде до крісла). О боже!

Луїза (підходить до нього і підтримує його). Годі, тату! Страшне тільки слово. Відкиньте його, і тоді це — шлюбне ложе, над яким ранок стеле свій золотий килим і весна розсипає різнобарвні гірлянди. Тільки неприкаяний грішник може взивати смерть скелетом; це чарівне, гарненьке хлоп'ятко, таке ж квітуче, яким малюють бога кохання, але не таке підступне.. це тихий, послужливий геній, який простягає руку знеможеній мандрівниці-душі, щоб допомогти їй переступити через безодню часу, який відмикає замок фей вічної пишноти, привітно киває й зникає.

Міллер. Що ти надумала, доню?.. Ти хочеш накласти на себе руки?

Луїза. Не називайте цього так, мій тату! Піти з суспільства, де я не потрібна.. поспішити в таке місце, без якого я більше не можу обійтися... хіба ж це гріх?

Міллер. Самогубство — найтяжчий гріх, дитино моя!.. Єдиний, якого вже не можна спокутувати, бо тут збігаються смерть і злочин.

Луїза (стоїть нерухомо). Жахливо!.. Але ж це буде не так швидко. Я кинуся в річку, тату, і, йдучи на дно, проситиму у всемогутнього бога милосердя!..

Міллер. Це однаково, що каятися в крадіжці, ледве заховавши крадене. Доню! Доню! Не зневажай бога, коли тобі найбільше потрібна його ласка. О, ти далеко, далеко зайшла! Ти перестала молитись, і милосердний бог одвів од тебе свою правицю!

Луїза. Хіба ж любити — це злочин, мій тату?

Міллер. Якщо ти любиш бога, то любов ніколи не доведе тебе до злочину... Ти зігнула мене глибоким горем, моя єдина. Глибоким, глибоким, зігнула, може, до самої могили... Та я не хочу ще більше обтяжувати твого серця. Доню, я дещо сказав недавно. Я думав, що я сам. Ти підслухала мене; та й чого мені й далі критися від тебе; ти була моїм кумиром! Слухай, Луїзо, якщо у тебе в серці ще є почуття до батька... Ти була всім для мене! Тепер ти вже губиш не тільки свою власність... І я маю втратити все. Глянь, волосся в мене вже сивіє. Потроху наближається той час, коли ми, батьки, починаємо потребувати того капіталу, який вклали в серця наших дітей. Невже ти обманиш мене, Луїзо? Невже ти забереш із собою найдорожчий скарб твого батька?

Луїза (*цілує йому руку з глибоким зворушенням*). Ні, мій тату! Вашою великою боржницею я покину світ, у вічності сплачу за все з лихвою.

Міллер. Стережися, щоб ти не прогадала, моя дитино! (*Дуже серйозно й урочисто*). Чи нам доведеться там зустрітися? Бач як ти зблідла! Моя Луїза розуміє й сама, що я не зможу наздогнати її на тому світі, бо я не так поспішаю туди, як вона.

Луїза кидається з жахом йому в обійми. Він гаряче притискає її до грудей і продовжує говорити благальним голосом.

О доню, доню! Пропаша і, може, вже й втрачена, доню! Сприйми серцем щире батькове слово! Я не можу встежити за тобою. Я відберу в тебе ножа, а ти можеш занастити себе в'язальною спицею. Я врятую тебе від отрути, а ти можеш задушити себе разком наміста... Луїзо, Луїзо, я тільки ще можу застерігати тебе. Невже ти не боїшся, що твоя зрадлива мрія втече від тебе на жахливому мості від часу до вічності? Чи наважишся ти стати перед престолом всевишнього з брехнею на устах: «Заради тебе, творець, прийшла я сюди», а твої грішні очі шукатимуть у той час свою смертну ляльку?.. І якщо цей тлінний кумир думок твоїх, що стане таким же гробом, як і ти, звиваючись у ногах твого судії, в цю вирішальну мить викрие твою безбожну брехню і скерує твої зражені надії до вічного милосердя, яке він ледве зможе виблагати й для себе... що тоді? (*Виразніше і голосніше*). Що тоді, нещасна? (*Пригортає її міцніше,*

дивиться якийсь час на неї пильно і проникливо, потім швидко її залишає). Тепер я більше нічого не знаю... (Піднявши праву руку). За цю душу, боже правий, я більше не відповідаю. Роби, що хочеш. Принеси твоєму стрункому юнакові жертву, від якої звеселиться нечиста сила і відступиться від тебе твій ангел-охоронець. Іди! Бери на себе всі гріхи, бери і цей останній, найжахливіший, і якщо тягар буде все ще надто легким, то додай ще моє прокляття... Ось ніж... Простроми своє серце і (ридаючи, кидається геть) серце батька!

Луїза (схоплюється і доганяє його). Тату, тату! Стривай! Ніжність приневолює ще жорстокіше, ніж лютість тирана! Що мені робити? Я не можу! Що ж мені робити?

Міллер. Якщо поцілунки твого майора печуть дужче, ніж сльози твого батька... умри!

Луїза (після сповненої мук боротьби, рішуче). Тату! Ось моя рука! Я хочу... Боже! Боже! Що я роблю? Чого я хочу? Тату, присягаюся... Горе мені, горе! Я кругом винна... Тату, хай буде по-твоєму!.. Фердинанд... Бог це бачить! Отак я знищу в собі й останню згадку про нього. (Рве свого листа).

Міллер (сп'янілий від радощів, кидається їй на шию). Оце моя дочка! Поглянь! Ти збулася кохання, зате ти зробила щасливим батька. (Сміючись і плачучи, пригортає її). Дитино! Дитино! Я був не вартий цього дня в своєму житті! Бог знає, як мені, нікчемній людині, дістався цей ангел!.. Моя Луїзо, раю мій! О боже! Я мало розуміюсь на коханні, але яка це мука його зректися!.. Це я можу збагнути!

Луїза. Тільки геть з цього краю, тату! Геть з міста, де мої подруги глузують з мене і де навіки загинуло моє добре ім'я. Геть, геть якнайдалі від того місця, де в мене перед очима стільки слідів утраченого щастя. Геть якнайдалі!..

Міллер. Куди схочеш, моя доню! Хліб наш господній родить скрізь, і знайдуться люди, що слухатимуть мою скрипку. Так, нехай пропадає все! Я покладу на музику розповідь про твоє горе і співатиму пісню про дочку, яка, поважаючи батька, розбила собі серце. Ми ходитимемо з цією баладою від дверей до дверей, і втішно нам буде брати милостиню з рук тих, що заплачуть.

ЯВА ДРУГА

Фердинанд. Ті, що й були.

Луїза (*перша його помічає і з голосним криком кидається на шию батькові*). Боже! Ось він! Я загинула!

Міллер. Де? Хто?

Луїза (*вказує із зміненним обличчям на майора і міцніше пригортається до батька*). Він! Він сам... Огляніться, тату! Вбити мене прийшов він!

Міллер (*побачивши його, сахається*). Як! Ви тут, бароне?

Фердинанд (*повільно наближається, зупиняється проти Луїзи, вступивши в неї пильний, допитливий погляд і, помовчавши, каже*). Дякую тобі, захоплене зненацька сумління! Твоє зізнання страшне, але швидке й правдиве,— тут не потрібне випитування на муках! Добри вечір, Міллере!

Міллер. Та, ради бога, чого ви хочете, бароне? Що привело вас сюди? Що це за напад?

Фердинанд. Був час, коли день розбивали на секунди, коли туга за мною обтяжувала гирі повільного годинника і за ударами пульсу нетерпляче рахували, коли я прийду... Чому ж зараз ви такі здивовані?

Міллер. Ідіть, ідіть, бароне! Якщо хоч іскра людяності залишилася у вашому серці, якщо ви не хочете задушити ту, яку ви нібито любите, то тікайте, не лишайтесь тут жодної хвилини! Божа благодать покинула мою хатину, відколи ви ступили тут своєю ногою. Ви наклікали горе під мій дах, де раніше була тільки радість. Невже ви ще невдоволені? Невже ви хочете й далі роз'ятрювати рану, яку нещасливе знайомство з вами заподіяло єдиній дитині?

Фердинанд. Чудний батьку, адже я прийшов сказати твоїй дочці щось приємне!

Міллер. Щоб збудити нові надії для нового розпачу? Іди, віснику нещастя! Твоє обличчя не віщує нічого доброго.

Фердинанд. Нарешті, здійснилася мета моїх сподівань! Леді Мілфорд, найстрашніша перешкода нашому коханню, щойно залишила країну. Мій батько схвалює мій вибір. Доля перестає нас

переслідувати. Наші щасливі зорі сходять... Я прийшов, щоб додержати свого слова і повести до віттаря мою наречену.

М і л л е р. Ти чуєш, доню, що він каже? Ти чуєш, як він глузує з твоїх обдурених надій? О, справді, бароне! Це так личить баламутові — ще й у дотехах вправлятися на своєму злочині.

Ф е р д і н а н д. Ти гадаєш, я жартую? Присягаюся честю, ні! Мої запевнення такі ж правдиві, як любов моєї Луїзи, і я свято додержу їх, як і вона своєї присяги,— для мене немає нічого святішого. Ти й досі сумніваєшся? Чому на щоках моєї прекрасної дружини і досі немає радісного рум'янця? Дивно! Мабуть, брехня тут ходяча монета, якщо правді так мало довіряють! Ви не ймете віри моїм словам? То повірте ж цьому письмовому доказу. (*Кидає Луїзі її листа до маршала*).

Луїза розгортає його і, пополотнівши, як труп, падає.

М і л л е р (*не помітивши нічого, до майора*). Що це значить, бароне? Я вас не розумію.

Ф е р д і н а н д (*підводить його до Луїзи*). Тим краще мене зрозуміла вона!

М і л л е р (*припадає до неї*). О боже! Доню моя!

Ф е р д і н а н д. Бліда, як смерть! Тепер тільки подобається вона мені, твоя дочка! Такою прекрасною не була вона ще ніколи, побожна, чесна дочка... з оцим мертвим обличчям. Подих страшного суду, що стирає лакування з кожної брехні, зітер рум'яна, якими ця на всі руки майстерниця обдурила й світлих ангелів. Це її найкраще обличчя! Це в перше її справжнє обличчя! Дозволь мені його поцілувати. (*Хоче підійти до неї*).

М і л л е р. Назад! Геть! Не зачіпай батьківського серця, хлопчиську! Я не міг уберегти її від твоїх пестошів, але зможу вберегти від твого знущання.

Ф е р д і н а н д. Чого тобі, сивоголовий? Мені немає діла до тебе! Не втручайся в гру, яку так явно програно! Чи, може, й ти проникливіший, ніж я тебе вважав? Чи не позичав ти мудрості своїх шістдесяти років для блудливих діл твоєї дочки, споганивши це поважне волосся ремеслом звідника? О, коли це не так, то ляж, нещасний дідугане, і вмри... Ще є час. Ти ще можеш спочити навіки з блаженною думкою: я був щасливий батько! Хвилиною пізніше ти шпурнеш

отруйну гадюку до пекла, яке її породило, проклянеш дарунок давця і, зневажаючи бога, зійдеш у могилу. *(До Луїзи)*. Кажі, нещасна! Писала ти цього листа?

М і л л е р *(застерігаючи Луїзу)*. Ради бога, доню! Не забувай, не забувай!

Л у ї з а. О, цей лист, тату!

Ф е р д і н а н д. Що, він потрапив не в ті руки? Хвала випадкові, він чинить видатніші діла, ніж наймудріший розум, і зможе краще виправдатися в судний день, ніж дотепність усіх мудреців... Випадок, кажу я? О, без волі провидіння й горобчик не впаде... Чому ж його немає, коли з диявола треба зірвати машкару?.. Я чекаю на відповідь! Писала ти цього листа?

М і л л е р *(до Луїзи, з благанням)*. Сміливіше! Сміливіше, моя доню! Тільки єдине «так» — і ти все переможеш.

Ф е р д і н а н д. Цікаво! Цікаво! Батька теж обдурено! Всіх обдурено! Подивіться на неї, безсоромну, навіть язик їй відмовляється повернутися для останньої брехні! Поклянися богом, грізно-правдивим: писала ти цього листа?

Л у ї з а *(після сповненої мук боротьби, під час якої вона розмовляла поглядами з батьком, твердо і рішуче)*. Так, писала.

Ф е р д і н а н д *(перелякано зупиняється)*. Луїзо! Ні! Присягаюся моєю душею! Ти брешеш. Навіть невинність у катівні визнає за собою злочини, яких вона ніколи не чинила. Я спитав занадто гостро, чи не так, Луїзо? Ти визнала тільки тому, що я спитав занадто гостро?

Л у ї з а. Я сказала правду.

Ф е р д і н а н д. Ні, кажу тобі! Ні! Ні! Ти не писала. Це зовсім не твоя рука! А якби й твоя, то хіба ж підробляти почерк важче, ніж занапашати серця? Скажи мені правду, Луїзо... або, ні, ні, не кажи... Скажеш — і я загину... Брехню, Луїзо, брехню!.. О, якби ти придумала зараз хоч яку-небудь брехню, кинула б її мені з щирим ангельським виглядом, переконала б тільки моє вухо, тільки моє око і підло обдурила б моє серце... О Луїзо! Від одного такого слова вся правда могла б покинути світ і непохитна справедливість мусила б згинатися в придворному плазуванні! *(Боязким, тремтячим голосом)*. Писала ти цього листа?

Л у ї з а. Присягаюсь, богом! Грізно-правдивим богом! Так!

Ф е р д і н а н д (*після паузи, з виразом глибокої скорботи*). Жінко! Жінко! З яким обличчям стоїш ти зараз переді мною! Коли з таким обличчям роздають райські насолоди, ти навіть і в проклятому пеклі не знайдеш жодного покупця... Чи знала ти, чим ти була для мене, Луїзо? Ні! Не може бути! Ти не знала, що ти для мене була всім! Усім! Це мізерне, нікчемне слово, але вічність ледве вміщає його; цілі системи світів завершують у ньому свої шляхи... Все! І так злочинно цим гратися?.. О, це жахливо!..

Л у ї з а. Ви чули моє признання, пане фон-Вальтере. Я сама себе прокляла. Ідіть же тепер. Покиньте господу, в якій ви були такі нещасливі.

Ф е р д і н а н д. Добре! Добре! Я ж спокійний!.. Спокійна, кажуть, буває й та жахлива місцевість, де пройшла чума... Я так само спокійний. (*Подумавши*). Ще одне прохання, Луїзо... останнє! Голова моя палає, наче в гарячці. Мені треба освіжитися. Чи не приготуєш ти мені склянку лимонаду?

Луїза виходить.

ЯВА ТРЕТЯ

Ф е р д і н а н д і М і л л е р.

Обидва, не говорячи ні слова, ходять деякий час вперед і назад по протилежних сторонах кімнати.

М і л л е р (*зупиняється нарешті і журливо дивиться на майора*). Любий бароне, може, ваш сум розвіється хоч трохи, коли я признаюся вам, що мені сердечно жаль вас?

Ф е р д і н а н д. Годі про це, Міллере! (*Знову кілька кроків*). Я вже тепер ледве пам'ятаю, як я потрапив до вашого дому, Міллере. З якої нагоди?

М і л л е р. Як, пане майоре? Та ви ж хотіли у мене брати уроки на флейті! Хіба ви вже це забули?

Ф е р д і н а н д (*швидко*). Я побачив твою дочку!

Знову мовчання.

Ти не додержав слова, друже! Ми домовилися про спокій на моїх самотніх уроках. Ти обдурив мене і продавав мені скорпіонів. (*Помічає хвилювання Міллера*). Ні, не лякайся тільки, старий! (*Зворушений, обнімає його*). Ти не винен!

М і л л е р (*втираючи очі*). Те знає всевидячий бог!

Ф е р д і н а н д (*знову починає ходити, поринувши в похмурі думки*). Дивно, о, незбагнено дивно грає нами бог! На тонких, ледве помітних нитках висять часто страшенні тягарі. Коли б людина знала, що з цим яблуком вона вкушає смерть... Гм!.. Коли б вона це знала! (*Швидко ходить вперед і назад, потім з великим хвилюванням бере Міллера за руку*). Чоловіче! Я надто дорого плачу тобі за кілька твоїх уроків на флейті, але й ти нічого не виграєш... ти також втрачаєш, можливо, все. (*Пригноблений, відходить од нього*). Нещасна гра на флейті, краще б вона ніколи не спадала мені на думку!

М і л л е р (*намагаючись приховати своє хвилювання*). А лимонаду щось довго немає... Я піду гляну, коли дозволите.

Ф е р д і н а н д. З цим можна не поспішати, любий Міллере! (*Сам до себе*). Особливо батькові... Зостанься... Що це я хотів запитати?.. Ага! Луїза твоя єдина дочка? У тебе, крім неї, більше дітей немає?

М і л л е р (*тепло*). Більше немає, бароне! Та я й не хочу інших. Дівчина саме така як треба, щоб заволодіти всім моїм батьківським серцем. Скільки було в мені любові, я всю віддав дочці.

Ф е р д і н а н д (*глибоко вражений*). О!.. Поглянь-но краще, що там з напоєм, добрий Міллере!

Міллер виходить.

ЯВА ЧЕТВЕРТА

Ф е р д і н а н д сам.

Ф е р д і н а н д. Єдина дитина! Ти відчуваєш це, убивцю? Єдина, убивцю! Ти чуєш, єдина!.. І в людини більше нічого немає на цілому божому світі,— тільки його скрипка та його єдина... і ти хочеш її відібрати? Відібрати? Відібрати у жебрака останній гріш? Зламати

костура і кинути кривому під ноги? Як? Чи вистачить мені духу? Ось він поспішає додому і не може дочекатися, коли на обличчі дочки він побачить усю свою радість, ось він входить, а вона лежить, як зів'яла квітка, мертва, розтоптана зловмисно... остання, єдина, безмірна надія... О! І він все стоїть перед нею й стоїть, і вся природа позбавляє його живлючого дихання, і його невидючий погляд марно блукає по обезлюдненому безмежному просторі, шукає бога і більше не може знайти бога і, спустошений, повертається назад... Боже! Боже! Проте ж і в мого батька єдиний син... єдиний син, але не єдине багатство... *(Після паузи)*. Як це? Та що ж він утрачає? Дівчина, для якої найсвятіше почуття кохання було тільки забавкою, хіба може вона зробити батька щасливим? Не може, не може! І мені ще дякувати треба, що я розчавлю єхидну, поки вона не вжалила ще й батька.

ЯВА П'ЯТА

Фердінанд і Міллер

Міллер *(входячи)*. Зараз вам подадуть, бароне!.. Сидить там бідне створіння і ревно плаче. Вона разом з лимонадом дасть вам і сліз напитися.

Фердінанд. Добре, коли б це тільки сльози!.. Допіру ми говорили про музику, Міллере... *(Витягаючи гаманця)*. Я все ще твій боржник!

Міллер. Як? Що? Облиште, бароне! За кого ви мене вважаєте? За вами не пропаде. Не робіть мені прикрощів, та й ми, якщо бог дасть, не востанне ж бачимось.

Фердінанд. Хто може це знати? Бери. Сьогодні живий, а завтра вмер.

Міллер *(сміючись)*. Ну, от іще! Щодо цього, бароне, я гадаю, можна за вас не боятися.

Фердінанд. Боятись є чого. Хіба ти ніколи не чув, що вмирають і юнаки, дівчата і юнаки, діти нездійснених надій, обдурених

батьків? Чого не зроблять гробак і старість, часто нищить удар грому. І твоя Луїза теж не безсмертна.

М і л л е р. Мені дав її бог.

Ф е р д і н а н д. То слухай же... Кажу тобі, вона не безсмертна. Дочка тобі дорожче зіниці ока. Ти прив'язався до неї серцем і душею. Будь обачний, Міллере! Тільки доведений до розпачу картяр ставить усе на єдиний хід. Нерозсудливим сміливцем звать того купця, який на один корабель навантажує все своє добро! Чуєш, подумай над цим уважно! Чому ж ти не береш своїх грошей?

М і л л е р. Як, пане? Увесь оцей величезний гаманець? Що ви собі думаєте, ваша милість?

Ф е р д і н а н д. Це мій борг! На! *(Кидає гаманця на стіл, з нього випадають золоті монети)*. Не вік же мені носитися з цією поганню.

М і л л е р *(зняжковіло)*. Як? Великий боже, це дзвеніло не срібло! *(Підходить до стола і скрикує з страхом)*. Як, заради всіх святих, бароне? Бароне! Що з вами? Що ви робите? Бароне? Оце так неуважність! *(Сплеснувши руками)*. Адже тут... Чи не омана, чи... Хай мене бог скарає! Це ж справжнє, червоне, щире боже золото... Ні, сатано! Цим ти мене не спокусиш!

Ф е р д і н а н д. Ти випив старого чи молодого, Міллере?

М і л л е р *(грубо)*. Чорт забери! Та гляньте ж сюди! Золото!

Ф е р д і н а н д. Ну, а далі?

М і л л е р. А кат йому... Я кажу... прошу вас Христом-богом... золото!

Ф е р д і н а н д. Так, воно й справді варте уваги!

М і л л е р *(трохи помовчавши, підходить до нього, з почуттям)*. Ласкавий пане, я проста, пряма людина, може, ви надумали заплутати мене в якусь погану справу. Йй-богу, стільки грошей чесною працею не заробиш.

Ф е р д і н а н д *(зворушено)*. Заспокойся, любий Міллере! Ці гроші ти давно заробив, і, боронь мене боже, щоб я примусив тебе розплачуватися за них твоїм чистим сумлінням!

М і л л е р *(підстрибуючи, як навіжений)*. Отже, мої! Мої! З відома і волі правого бога, мої! *(Кричить, підбігаючи до дверей)*. Жінко! Дочко! Перемога! Сюди! *(Вертаючись назад)*. О милий боже! Як же це в мене раптом опинилося таке величезне багатство? Чим я заслужив його? Як відплачу я за нього? А?

Ф е р д і н а н д. Не своїми уроками музики, Міллере. Цими грошима розплачуюсь я з тобою (*зупиняється від внутрішнього здригання*)... розплачуюсь я з тобою (*помовчавши, з сумом*) за нещасливий сон про твою дочку, який тривав три місяці.

М і л л е р (*хапає його руку і міцно її стискає*). Ласкавий пане! Якби ви були звичайним, незначним простолюдином (*швидко*) і моя дівчина не любила вас... то я ладен був би заколоти її. (*Знову біля грошей; потім спохмурнівши*). Але ось у мене тепер усе, у вас же — нічого, виходить, я знов-таки змушений буду втратити всю цю радість? А?

Ф е р д і н а н д. Не турбуйтеся цим, мій друже! Я виїжджаю, а в країні, де я думаю оселитися, ці гроші не дійсні.

М і л л е р (*весь час не одриває очей від золота; захоплено*). Отже, це залишиться мені? Залишиться... Але мені жаль, що ви їдете. Постривайте-но, як я набундючуся! Як я надмуся! (*Надягає капелюха і, хизуючись, ходить по кімнаті*). І даватиму тепер концерти на ярмарку, і куритиму тютюн номер п'ятий «Три королі», і якщо знову сидітиму на дешевих місцях у театрі, то хай мене дідько вхопить! (*Хоче йти*).

Ф е р д і н а н д. Стій! Замовкни! І сховай свої гроші! (*Наполегливо*). Помовчи ще тільки цей вечір і зроби мені ласку,— віднині не давай більше уроків музики.

М і л л е р (*ще запальніше, сповнений щирої радості, міцно хапає його за жилет*). О, пане, а моя дочка! (*Знову відпускаючи його*). Не гроші роблять мужчину! Не гроші! Чи поїв картоплі, чи зїв куріпку,— я ситий; а цей сюртук буде завжди хороший, аби тільки любе сонечко боже не світило крізь лікті!.. Для мене гроші — сміття... Але дівчині — це благодать! Тепер тільки прочитаю в її очах, чого вона хоче,— те й матиме.

Ф е р д і н а н д (*швидко перебиває його*). Досить! О, досить!

М і л л е р (*ще запальніше*). І щоб навчалася мені досконало по-французькому, і танцювати менует, і співати так, щоб про це читали в газетах, і чепчика носитиме такого, як носять дочки надвірного радника, і фіжми чи як там вони звуться, і про скрипалеву дочку слава піде на чотири милі навколо!

Ф е р д і н а н д (*схопив його за руку, в страшному хвилюванні*).

Годі! Годі! Ради бога, мовчи! Тільки сьогодні ще помовчи! Це єдина подяка, якої я від тебе вимагаю.

ЯВА ШОСТА

Луїза з лимонадом. Ті, що й були.

Луїза (*подає майорові склянку на тарілці; з червоними, заплаканими очима, тремтячим голосом*). Прошу сказати, якщо він недосить міцний.

Фердінанд (*бере склянку, ставить її і швидко обертається до Міллера*). О, мало не забув! Можу я тебе щось попросити, дорогий Міллере? Чи не зробиш ти мені невеличкої послуги?

Міллер. Хоч тисячу. Що накажете?

Фердінанд. Мене чекатимуть до столу. На жаль, у мене поганий настрій. Я зовсім не можу йти між люди. Чи не сходиш ти до мого батька попросити пробачення?

Луїза (*перелякана, швидко перебиває*). Я можу піти.

Міллер. До президента?

Фердінанд. Не до нього самого. Передай камердинерові в гардеробній, а щоб тобі повірили, ось мій годинник. Я ще буду тут, коли ти повернешся... Почекай там відповіді.

Луїза (*дуже боязко*). Чи не можу я цього зробити?

Фердінанд (*до Міллера, який саме хоче вийти*). Стій, ось ще! Тут лист до мого батька, який передали мені сьогодні ввечері. Можє, негайні справи. Віддай за одним заходом....

Міллер. Гарзд, бароне!

Луїза (*горнеться до нього, у страшенному переляку*). Але ж, тату, я це могла б дуже добре зробити!

Міллер. Як ти підеш одна? Зараз темна ніч, доню! (*Виходить*).

Фердінанд. Присвіти своєму батькові, Луїзо! (*У той час, коли вона проводить Міллера з свічкою, він підходить до стола і кидає отруту в склянку з лимонадом*). Так, це для неї! Для неї! Всевишні сили посилають мені згори свою жахливу згоду, небесна помста її стверджує, ангел-охоронець одступився від неї.

ЯВА СЬОМА

Фердінанд і Луїза.

Вона повільно вертається зі свічкою, ставить її на стіл і зупиняється на проти-лежному від майора боці, схиливши обличчя, і тільки інколи, боязко і крадькома, скоса позирає на нього. Він стоїть з іншого боку і нерухомо дивиться поперед себе. Глибоким мовчанням починається ця сцена.

Луїза. Якщо ви бажаєте зіграти зі мною, пане фон-Вальтере, то я сяду до фортепіано. *(Відкриває інструмент)*.

Фердінанд не відповідає. Пауза.

Я ще повинна взяти у вас реванш у шахи. Чи не бажаєте зіграти партію, пане фон-Вальтере?

Знову мовчання.

Пане фон-Вальтере, гаманець, що я вам обіцяла вигаптувати, я вже почала... Чи не бажаєте глянути на візерунок?

Знову мовчання.

Ох, яка я бідолашна!

Фердінанд *(у тій же позі)*. Це, може, й правда.

Луїза. Це не моя вина, пане фон-Вальтере, що я вас так погано розважаю.

Фердінанд *(з презирством сміється)*. Хіба ж ти винна в моїй безглуздій скромності?

Луїза. Адже я знала, що нам тепер не слід бути разом. Признаюсь, я відразу злякалася, коли ви послали мого батька. Пане фон-Вальтере, мені здається, що ці хвилини будуть для нас обох однаково нестерпні. Якщо ви мені дозволите, я піду запрошу сюди кого-небудь з моїх знайомих.

Фердінанд. О, звичайно, так і зроби! А я піду запрошу кого-небудь з моїх.

Луїза *(дивиться на нього збентежено)*. Пане фон-Вальтере!

Фердінанд *(уїдливо)*. Слово честі! Нічого розумнішого й не придумати в такому становищі. Ми перетворимо наш неприємний дует на веселу вечірку і, розсипаючи навколо компліменти, помсти-мося взаємно за химери кохання.

Луїза. Ви в жартівливому настрої, пане фон-Вальтере?

Фердінанд. У надзвичайно жартівливому,— хлопчаки на базарі бігли б за мною слідом! Ні, справді, Луїзо! Твій приклад захоплює мене, будь мені вчителькою. Тільки дурні базикають про вічне кохання. Вічна одноманітність набридає, тільки у переміні — гострота втіхи... Гаразд, Луїзо! Я з цим згоден. Ми будемо стрибати від романа до романа, валятися тут чи там у бруді, ти туди, я сюди... Може, я знову знайду втрачений спокій в якомусь борделі, може, після цього веселого бігу наввипередки, ми, два зотлілі скелети, приємно вражені несподіваною зустріччю, вдруге пізнаємо одне одного, як у комедіях, по споріднених рисах, які викривають спільну матір, а огида й сором навіть утворять гармонію, якої не могло дати найніжніше кохання.

Луїза. О юначе, юначе! Ти вже й так нещасний; невже ти хочеш ще й це заслужити?

Фердінанд (*люто, крізь зуби*). Я нещасний? Хто це тобі сказав? Жінко, ти надто безсердечна, щоб самій це відчути. Як же ти можеш оцінити почуття іншого?.. Нещасний, сказала ти? Ах! це слово могло б викликати мою лють навіть в могилі! Нещасним мав я стати, це ти знала. Смерть і прокляття! Ти знала це, і все ж мене зрадила. Дивись, гадюко! Це була єдина твоя змога на прощення! Твоє визнання скрутить тобі в'язи. Досі я міг виправдати твій злочин твоєю наївністю, моя зневага мало не врятувала тебе від моєї помсти. (*Поквапливо хапає склянку*). Отже, ти не була легковажною, ти не була дурною, ти була лише дияволом. (*П'є*). Лимонад видихався, як твоя душа. Покуштуй!

Луїза. О небо! Недарма я боялася цієї сцени.

Фердінанд (*владно*). Покуштуй!

Луїза якось неохоче бере склянку і п'є. Як тільки вона підносить склянку до рота, Фердінанд відвертається, раптом блідне і поспішає в найдальший куток кімнати.

Луїза. Лимонад хороший.

Фердінанд (*не обертаючись, тремтить від жаху*). На здоров'я!

Луїза (*поставивши склянку*). О, коли б ви знали, Вальтере, як страшенно ви ображаєте мою душу.

Фердінанд. Гм!

Луїза. Прийде час, Вальтере!..

Фердинанд *(знову виходить наперед)*. О! З часом ми вже покінчили.

Луїза. Коли сьогоднішній вечір тяжко впаде вам на серце...

Фердинанд *(починає ходити швидше і стає ще неспокійнішим; кидає геть перев'язь і шпагу)*. Прощай, державна служба.

Луїза. Мій боже! Що з вами?

Фердинанд. Мені душно й тісно... Так буде зручніше.

Луїза. Пийте! Пийте! Напій вас освіжить.

Фердинанд. Освіжить, безперечно... Повія добросерда!.. Проте всі вони такі!

Луїза *(з виразом глибокої любові хоче його обняти)*. Це про твою Луїзу, Фердинанде?

Фердинанд *(відштовхує її від себе)*. Геть! Геть! Не треба цих ласкавих, сумних очей! Я можу піддатися їм! З'явись у твоїй жахливій огидності, гадюко! Кидайся на мене, єхидно!.. Вистав на показ усі свої гидкі кільця, звивай до неба свої хребці! У всій потворності, як тебе бачило пекло!.. Тільки не вдавай ангела... тільки не ангела... Занадто пізно... Я мушу розчавити тебе, як змію, або впаду в розпач... Зглянься на мене!

Луїза. О, до чого це дійшло!

Фердинанд *(розглядаючи її збоку)*. Цей чудовий твір небесного митця... Хто міг би цьому повірити? Хто цьому повірив би? *(Хпає її руку і піднімає вгору)*. Я не хочу вимагати від тебе відповіді, творець небесний!.. Але чому твоя отрута в такому чудовому посуді? Хіба може розпуста існувати в таких лагідних небесних рисах?.. О, як це дивно!

Луїза. Слухати це і не сміти говорити!

Фердинанд. І цей солодкий, мелодійний голос... Як можуть породжувати таку милозвучність розірвані струни? *(Зупиняючи на ній сп'янілий погляд)*. Усе таке прекрасне, таке гармонійне, таке божественно досконале! На всьому знак останнього дня творення! Присягаюся богом! Немовби весь великий світ виник для того, щоб дати творцеві натхнення створити цю перлину... І тільки вибираючи їй душу, бог помилився? Чи можливо, щоб цей обурливий виродок природи з'явився на світ бездоганним? *(Швидко відходить од неї)*.

Чи, може, він помітив, що з-під різця виходить ангел, і, похапцем виправляючи помилку, дав йому щонайгірше серце?

Луїза. О, злочинна впертість! Замість визнати свою надмірну квапливість, він докоряє небу.

Фердинанд (*ридаючи, кидається їй на шию*). Ще раз, Луїзо! Ще раз, як у день нашого першого поцілунку, коли ти прошепотіла «Фердинанде» і коли перше «ти» зірвалося з твоїх палаючих уст... О, здавалося, що та мить таїла в собі, як у зародку, посів безмірних, невимовних утіх... Вічність простилалася тоді перед нашими очима, як чудовий травневий день, і золоті тисячоліття промайнули, немов наречені, перед нашою душею. Тоді я був щасливий! О Луїзо! Луїзо! Луїзо! Навіщо ти мені це заподіяла?

Луїза. Плачте, плачте, Вальтере! Жаль ваш буде справедливіший до мене, ніж ваше обурення.

Фердинанд. Ти помиляєшся. Це не ті сльози, це не ота тепла, цілюща роса, яка на душевні рани тече бальзамом і знову починає обертати нерухоме колесо почуття. Це самотні, холодні краплі, зловісне, вічне «прощай» мого кохання. (*З грізною урочистістю, опускаючи руку на її голову*). Це сльози по твоїй душі, Луїзо! Сльози по божеству, яке не виявило тут свого безмірного благословення, яке так безтурботно занедбало свій найчудовіший твір... О, мені здається, весь світ мав би убитися в жалобу, вражений тим, що в ньому відбувається! Не дивно, що люди падають і втрачають рай; але коли чума лютує серед ангелів, то у всій природі оголошують траур.

Луїза. Не доводьте мене до краю, Вальтере! У мене немало душевної сили, але й вона не може витримати нелюдського випробування. Ще одне слово, Вальтере,— і ми розлучимось. Жахлива доля заплутала мову наших сердець. Коли б я насмілилась розтулити уста, Вальтере, я могла б сказати тобі таке... я могла б... Але жорстока доля скувала мій язик, як і моє кохання, і я мушу терпіти, коли ти поводишся зі мною, як з підлою розпусницею.

Фердинанд. Ти добре відчуваєш себе, Луїзо?

Луїза. Чому ти питаєш?

Фердинанд. Бо мені було б тебе шкода, якби ти покинула світ з цією брехнею на устах.

Луїза. Я заклинаю вас, Вальтере!

Ф е р д і н а н д (*дуже хвилюючись*). Ні! Ні! Занадто сатанинською була б ця помста! Ні! Боронь мене боже! На той світ я не хочу цього переносити... Луїзо! Любила ти маршала? Ти вже не вийдеш з цієї кімнати.

Л у ї з а. Питайте, що хочете. Я більше нічого не відповім. (*Сідає*).

Ф е р д і н а н д (*серйозніше*). Подбай про свою безсмертну душу, Луїзо! Любила ти маршала? Ти вже не вийдеш з цієї кімнати.

Л у ї з а. Я більше нічого не відповім.

Ф е р д і н а н д (*у жахливому хвилюванні падає перед нею*). Луїзо! Любила ти маршала? Не встигне ще догоріти ця свічка, як ти стоятимеш... перед богом!

Л у ї з а (*злякано схоплюється*). О господи! Що це?.. Мені стає так погано.. (*Знов опускається в крісло*).

Ф е р д і н а н д. Вже? Ви жінки — вічна загадка! Ніжні ваші перви витримують злочинства, що підточують людство під корінь, а мізерний гран миш'яку звалює вас з ніг.

Л у ї з а. Отрута! Отрута! О господи боже!

Ф е р д і н а н д. Боюся, що так. Твій лимонад було приправлено в пеклі. Разом з ним ти випила смерть.

Л у ї з а. Вмерти! Вмерти! Боже! Милосердний боже! Отрута в лимонаді! І вмерти! О, змилуйся над моєю душею, милостивий боже!

Ф е р д і н а н д. Це найголовніше. Я також його про це благаю.

Л у ї з а. А мати моя... мій батько... Спасителю світу! Мій бідний, нещасний батько! Невже немає порятунку? Мое юне життя... і немає порятунку! Невже я зараз мушу вмерти?

Ф е р д і н а н д. Порятунку немає, ти мусиш зараз умерти! Але будь спокійна, ми рушимо в цю подорож разом.

Л у ї з а. Фердінанде, і ти! Отрута, Фердінанде? Від тебе? О боже, прости йому це... Боже, милосердний, зніми з нього гріх...

Ф е р д і н а н д. Зведи з ним свої рахунки... боюся, що в тебе тут не все гаразд.

Л у ї з а. Фердінанде! Фердінаде! О, тепер, я вже не можу мовчати... Смерть... Смерть звільняє від усіх присяг... Фердінанде! На небі й на землі немає нікого нещаснішого за тебе! Я вмираю невинною, Фердінанде!

Ф е р д і н а н д (*перелякано*). Що вона каже? Адже в таку подорож не беруть брехні з собою.

Луїза. Я не брешу... не брешу. Тільки єдиний раз збрехала я за ціле своє життя... Ох! Який крижаний холод проходить по моїх жилах... Коли я писала листа до гофмаршала...

Фердінанд. А! Цей лист! Хвала богів! Мужність знову повернулася до мене.

Луїза (*її язик починає терпнути, її пальці конвульсійно здригаються*). Цей лист... Заспокойся... щоб почути страшне слово... Моя рука писала те, що проклинала моє серце... Твій батько диктував його.

Фердінанд стоїть немов статуя; після довгого, тяжкого мовчання падає, нарешті, наче громом прибитий.

О, це дуже сумне непорозуміння!.. Фердінанде!.. мене примусили... Прости... Твоя Луїза воліла б умерти... Але твій батько... небезпека... Вони діяли так хитро.

Фердінанд (*скочив, охоплений жахом*). Хвала тобі, боже! Я ще не відчуваю отрути. (*Вихоплює шпагу*).

Луїза (*слабішає дедалі більше*). Леле! Що ти задумав? Це ж твій батько...

Фердінанд (*з виразом нестриманої люті*). Убивця і батько убивці!.. Він мусить піти з нами, щоб гнів вічного судії упав тільки на винного. (*Хоче вибігти*).

Луїза. Умираючи, прощав мій спаситель... Хай благословить він тебе і його... (*Вмирає*).

Фердінанд (*швидко повертається, помічає її останній передсмертний рух і припадає з боєм до померлої*). Зажди! Зажди! Не відлітай від мене, ангеле небесний! (*Харпає її за руку і відразу ж випускає*). Холодна, холодна і вогка! Душа її вже там. (*Знову схоплюється*). Боже моєї Луїзи! Змилуйся! Змилуйся над найпідлішим з убивць! Це була її остання молитва! І мертвою вона приваблива і прекрасна! Навіть смерть помилувала це чарівне личко. Воно й після смерті лагідне. (*Після паузи*). Але що це? Чому це я нічого не відчуваю? Невже сила моєї молодості мене врятує? Марний клопіт! Я думаю, що ні. (*Харпає склянку*).

ЯВА ОСТАННЯ

Фердінанд, президент, Вурм і слуги, охоплені жахом, вриваються в кімнату; згодом Міллер, народ і судові сторожа збираються у глибині сцени.

Президент (*з листом у руці*). Сину, що це? Я ніколи не повірю...

Фердінанд (*кидає йому склянку під ноги*). То подивись, убивцю!

Президент відсахнувся. Усі застигли. Страхітливе мовчання.

Президент. Мій сину, навіщо ти мені це заподіяв?

Фердінанд (*не дивлячись на нього*). О так, звичайно! Мені слід було попереду спитати державного вельможі, чи ця витівка пасує до його гри?.. Признаюся, тонкий і гідний подиву був цей викрутає, щоб розірвати ревнощами союз наших сердець... Майстер зробив розрахунок, але шкода тільки, що розгнівана любов не скорилася слухняно дротині, як твоя дерев'яна лялька.

Президент (*божевільними очима озирається навколо*). Невже тут нема нікого, хто б поплакав над невітшим батьком?

Міллер (*кричить за сценою*). Впустіть мене! Ради бога! Впустіть мене!

Фердінанд. Дівчина — свята... За неї мусить розрахуватись інший. (*Відчиняє двері Міллерові, який вривається з народом і судовою сторожею*).

Міллер (*з величезним жахом*). Моя дитина! Моя дитина! Отрута... Отрута... Кричать — тут випито було отруту... Доню моя! Де ти?

Фердінанд (*ставить його між президентом і трупом Луїзи*). Я не винен. Подякуй ось йому.

Міллер (*падає поруч неї додолю*). О господи Ісусе!

Фердінанд. Кілька слів, батьку! Мені все важче їх вимовляти. У мене підло вкрадено життя, і вкрадено вами. Хоч перед богом стою і тремчу я, проте ніколи не був я злочинцем. Яка б не випала мені доля у вічності, — в а м не випаде вона... Але я вчинив убивство (*грізно підвищивши голос*), убивство, і ти не сподівайся, що я сам

понесу цей тягар до всеправедного судії. Урочисто складаю я на тебе більшу й страшнішу його частину, справляйся з нею, як сам знаєш. *(Підводить його до Луїзи)*. Сюди, нелюде! Полюбуйся жахливим плодом твоєї винахідливості! На цьому обличчі написано твоє потворне ім'я, і ангели-месники його прочитають... Хай цей образ відхиляє запону твого ліжка, коли ти спатимеш, і подає тобі свою холодну, мов крига, руку... Хай цей образ виникне перед твоєю душею, коли ти вмиратимеш, і перерве твою останню молитву... Хай цей образ стане біля твоєї могили, коли ти воскресатимеш із мертвих... І поруч бога, коли він тебе судитиме. *(Втрачає притомність, слуги підтримують його)*.

Президент *(у жахливому розпачі здіймає руки до неба)*. Не з мене, судіє всеправедний, не з мене вимагай за ці душі, а з нього! *(Іде до Вурма)*:

Вурм *(здрігаючись)*. З мене?

Президент. З тебе, клятий! З тебе, сатано! Ти, ти дав гадючу пораду... На тобі лежить відповідальність... Я умиваю руки.

Вурм. На мені?! *(Починає огидно реготати)*. Цікаво! Цікаво! Тепер я довідався принаймні, яка у дияволів подяка... На мені, дурний злочинцю? Чи це ж був мій син? Чи я ж був твій володар? На мені відповідальність? Ха! Перед цим видовищем, від якого мозок холоне в кістках, я відповідатиму. Гей! Гей! Кричіть про вбивство на вулицях! Збудіть правосуддя! Судова сторожо, в'яжи мене! Ведіть мене звідси! Я викрию такі таємниці, що в тих, хто їх почує, піде мороз поза шкірою. *(Хоче йти)*.

Президент *(зупиняючи його)*. Ти не зробиш цього, навіжений!

Вурм *(ляскаючи його по плечу)*. Ще й як зроблю, друже! Ще й як зроблю! Що я навіжений, то правда,— це діло твоїх рук... От я й діятиму зараз як навіжений! Рука в руку з тобою до ешафоту! Рука в руку з тобою в пекло! Мене тішитиме, падлюко, що я буду засуджений разом з тобою.

Його виводять.

Міллер *(який увесь час, охоплений мовчазною скорботою, лежав, припавши головою до колін Луїзи, швидко підводиться і кидає майорові гаманця)*. Отруйнику! Забери твої прокляті гроші! Ти хотів у мене купити мою дитину? *(Вибігає з кімнати)*.

Ф е р д і н а н д (*уриваним голосом*). Ідіть за ним! Він у розпачі... Оті гроші збережіть для нього... Це моя жахлива подяка... Луїзо!.. Я йду... Прощайте... Дайте мені померти біля цього віттаря.

Президент (*отямившись від важкого заціпеніння, до сина*). Сину! Фердінанде! І жоден погляд не впаде більш на вбитого горем батька?

Майора опускають поруч Луїзи.

Ф е р д і н а н д. Богові милосердому належить мій останній погляд.

Президент (*у страшенній муці падає перед ним*). Творіння і творець покидають мене... І жоден погляд не впаде більше на мене як остання втіха?

Фердінанд простягає йому мертвікчу руку.

(*Швидко підводиться*). Він простив мені! (*До інших*). Тепер я ваш в'язень! (*Виходить, судова сторожа йде за ним*).

1784 р.

Завіса падає

З М І С Т

	Стор.
Дві славетні драми Фрідріха Шіллера. <i>Н. Модестова</i> .	3
Розбійники. Драма. Переклад <i>Б. Тена</i> .	7
Підступність і любов. Міщанська трагедія. Переклад <i>Ю. Назаренка</i>	139

Фридрих Шиллер
РАЗБОЙНИКИ. КОВАРСТВО И ЛЮБОВЬ.
(На українском языке)

*

Редактор *В. Г. Струтинський*
Художнє оформлення *Д. І. Кульбака*
Художній редактор *К. К. Калужін*
Технічний редактор *М. І. Коваленко*
Коректори *Н. М. Петрушевська, Є. Г. Тарасевич*

*

БФ 19054. Здано на виробництво 20/VI 1959 р.
Підписано до друку 11/VIII 1959 р.
Формат паперу 70×92/16. Папер. арк. 7.645.
Друк. арк. 15,25. Обліково-видавн. арк. 12,726.
Ціна 8 крб. 35 коп. Замовл. 985. Тираж 5000

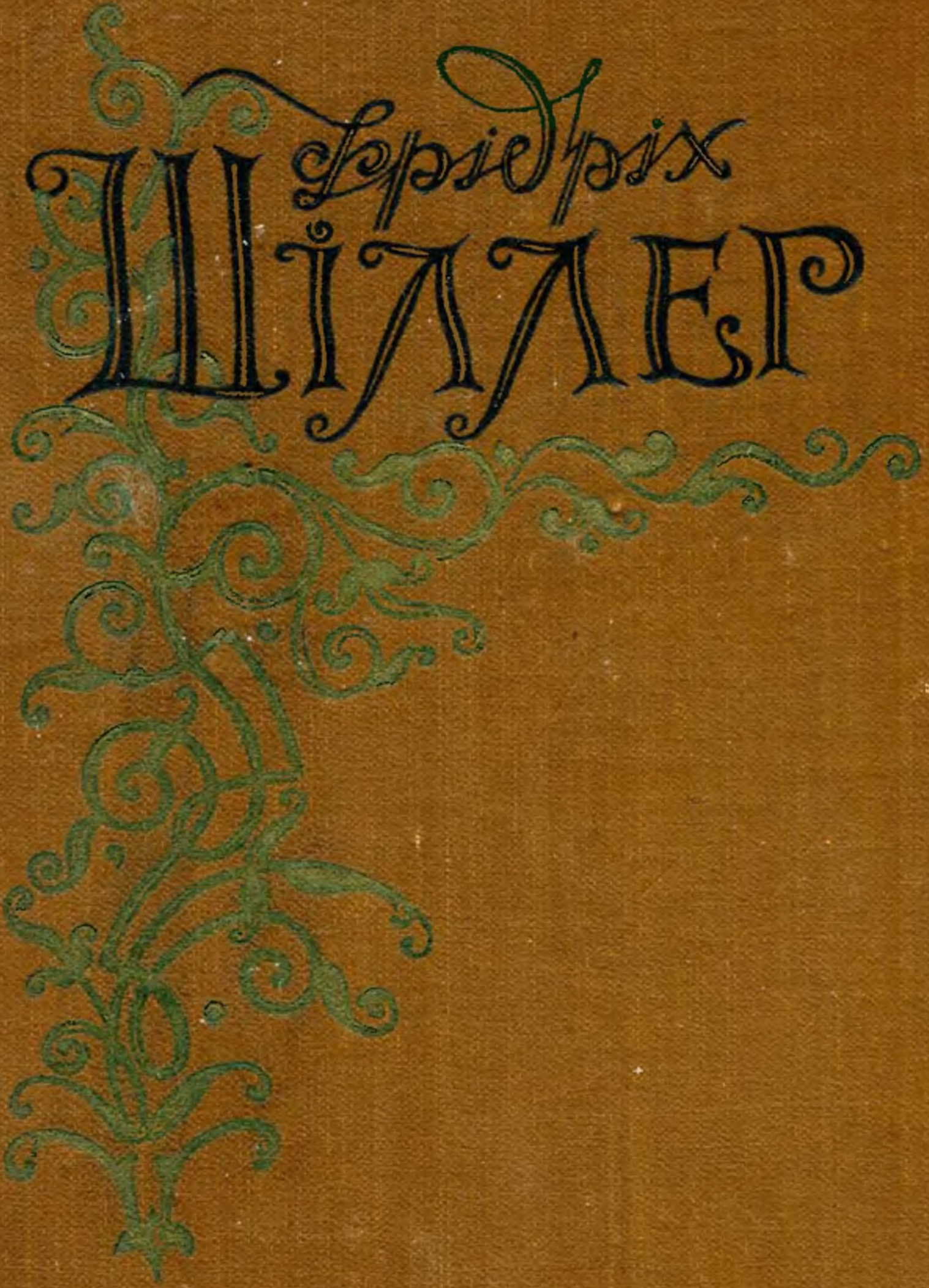
*

Держлітвидав України,
Київ, Володимирська, 42.

*

4-а поліграффабрика Головополіграфвидаву
Міністерства культури УРСР,
Київ, пл. Калініна, 2.

Leprieux
WINTER

A large, intricate decorative scrollwork in a muted green color. It features a central vertical stem with multiple horizontal and diagonal branches, each ending in a tight, elegant scroll. The overall shape is roughly triangular, with the top part being wider and tapering towards the bottom. The scrollwork is positioned behind the text, framing it on the left and bottom sides.

8 KRS. 55 KOT.

Deutsches Magazin

